

LIETUVOS
EKONOMIKOS
TYRIMAS

2005/2006 (1)

A SURVEY OF THE
LITHUANIAN
ECONOMY

2005/2006 (1)

Parengė/Prepared by:

Monika Kačinskienė

Išversta/Translated by:

Asta Tobulevičienė

Monika Kačinskienė

Projektą finansuoja/Funded by:

„VST“

„Kappa Packaging Baltic“

„Santa Monica Networks“

„Ragutis“

„Ergo Lietuva gyvybės draudimas“

Lietuvos laisvosios rinkos institutas
Lithuanian Free Market Institute

TURINYS

ĮŽANGA	6
1 skyrius. MAKROEKONOMIKA.....	8
1.1. Sparčiai augant ekonomikai, rinkos dalyviai bėgštauja, kad reformų trūkumas stabdys BVP augimą ateityje	8
1.1.1. Pasaulio ekonomikos augimas.....	11
1.1.2. Šešėlinė ekonomika.....	13
1.2. Importas ir eksportas	15
1.3. Vartotojų ir gamintojų kainos auga sparčiau	17
1.4. Nedarbo rodiklius toliau mažina ekonomikos augimas ir emigracija	21
1.5. Mokesčių našta rinkos dalyvių vertinama kontraversiškai	23
2 skyrius. NAMŲ ŪKIAI.....	27
2.1. Namų ūkių finansinė padėtis gerėja	27
2.2. Rinkos dalyviai tikisi spartaus darbo užmokesčio augimo	28
2.3. Namų ūkis šiemet turėtų ir drąsiau investuoti, ir taupyti	30
3 skyrius. ĮMONIŲ FINANSAI IR INVESTICIJOS	33
3.1. Įmonių finansiniai rodikliai stabilūs ir po truputį gerėja.....	33
3.2. Investicijoms skiriama pelno dalis nekinta.....	34
4 skyrius. PINIGAI.....	35
4.1. Skolinimosi kaina nusistovėjo, skolinimasis ir toliau auga.....	35
4.3. Taupymas auga lėtai	37
ĮŠVADOS	38
TYRIMO EKSPERTAI.....	83

CONTENTS

INTRODUCTION.....	42
Part 1. MACROECONOMICS	44
1.1. Although the economy continues to grow rapidly, market participants fear that the future growth will be held down by a lack of reforms.....	44
1.1.1. The world economic growth.....	47
1.1.2. The shadow economy.....	49
1.2. Imports and Exports	52
1.3. Prices are rising at a higher rate	54
1.4. Unemployment continues to be driven down by economic growth and emigration	58
1.5. The tax burden is controversial	61
Chapter 2. HOUSEHOLDS.....	65
2.1. The financial situation of households is improving	65
2.2. Earnings are expected to grow rapidly	67
2.3. Households will boost investments and savings this year	68
Chapter 3. CORPORATE FINANCES AND INVESTMENTS	71
3.1. Financial corporate indicators are stable and are slowly improving.....	71
3.2. The share of reinvested profits remains unchanged.....	72
Chapter 4. MONEY.....	74
4.1. Interest on loans has stabilised and borrowing continues to grow	74
4.2. Saving is growing slowly	75
CONCLUSIONS.....	77
SURVEY PARTICIPANTS.....	83

IŽANGA

Lietuvos laisvosios rinkos institutas (LLRI) pristato šešioliktąjį Lietuvos ekonomikos tyrimą, kuriame pateikiamos rinkos dalyvių 2005 m. patikslintos prognozės bei prognozės 2006-iesiems. Šis tyrimas buvo atliktas 2005 m. rugpjūčio–rugsėjo mėnesiais.

LLRI tyrimas buvo pradėtas 1997 m. Jis remiasi rinkos dalyvių sutarimo paradigma, grindžiama racionalių lūkesčių teorija.¹ Ši teorija teigia, kad ekonominis kintamasis gali būti siejamas su pastebimais procesais, o rinkos dalyviai formuoja savo vertinimus ir prognozes, susijusias su šiais procesais, panaudodami visą jiems prieinamą informaciją. Vertinimai ir prognozės yra tuo patikimesni, kuo daugiau informacijos turi rinkos dalyviai. Tikėtina, kad daugiausia informacijos apie ekonomikos procesus turi asmenys, nuolat naudojantys ją savo tiesioginėje veikloje, o jų veiklos sėkmė atspindi informacijos apdorojimo gebėjimus.

Praeitais metais buvo atlikta apklausos rezultatų suderinamumo analizė, kuomet naudojant *Kendalo Konkordacijos koeficientą* W buvo siekiama sužinoti ekspertinių atsakymų suderinamumą.² Buvo analizuojami visų iki šiol atliktų tyrimų rezultatai, ir analizė parodė, kad apklausos rezultatų suderinamumas skirtinguose tyrimuose svyravo nuo 88 proc. iki net 96 proc. Nei vienu atveju koeficientas W nebuvo mažesnis nei 0,8, o tai yra itin aukštas suderinamumo rodiklis, parodantis, jog ekspertų vertinimai ir prognozės apie ekonominius rodiklius yra labai panašūs. Tokių koeficientų panašumą galima interpretuoti įvairiai: ekspertai gali būti iš anksto susitarę ir pateikia panašias prognozes (ką reikėtų atmesti šiame tyrime, kadangi ekspertai yra visai nesusiję, yra apklausiami atskirai, ir neturi sutarimo galimybių). Kita vertus, ekspertai gali naudotis panašiais informacijos šaltiniais. Dar kita versija, kuria yra grindžiama šio tyrimo metodologija, yra tai, kad net jei rinkos dalyviai ir naudoja vienodus šaltinius, jie bet koku atveju puikiai išmano

Lietuvos ekonominę situaciją ir sugeba vertinti padėti 85 proc. tikslumu lyginant su vidutine nuomone.

Pagrindinis LLRI tyrimo tikslas – pateikti Lietuvos ekonomikos rodiklių vertinimus ir prognozes, paremtas rinkos dalyvių nuomone, apžvelgti veiksnius, galėjusius turėti įtakos respondentų vertinimams ir lūkesčiams. Šiuo tyrimu taip pat siekiama palyginti rinkos dalyvių vertinimus su oficialių institucijų ir kitų šaltinių duomenimis, pateikti ryškesnių skirtumų interpretacijas.

LLRI tyrimas yra grindžiamas kitokia metodologija nei oficiali statistika, tad juo siekiama pateikti alternatyvius ekonomikos rodiklių vertinimus ir prognozes. LLRI tyrimas skiriasi nuo oficialios statistikos trimis esminiais aspektais. Pirma, LLRI tyrimo metu pagrindinius apibendrinimus daro patys rinkos dalyviai, tuo tarpu Lietuvos Statistikos departamentas (SD) iš verslo aplinkos renka unikalią, neapibendrintą informaciją, kurią vėliau apibendrina statistiniais metodais. Antra, LLRI tyrimas remiasi geranorišku rinkos dalyvių dalyvavimu vertinant rinkos procesus, o SD gauna iš įmonių privalomas detalias ataskaitas (namų ūkiai gali atsisakyti dalyvauti tyrime). Trečia, LLRI tyrimo metu nagrinėjami laisvai pasirinkti rodikliai, o jų apibrėžimus lemia jų nauda planuojant ekonominę veiklą. SD tiria privalomą rodiklių sąrašą pagal suderintą metodiką. Be to, LLRI parenka įvairiapusišką informaciją ir operatyviai pateikia tyrimo rezultatus. Šios prielaidos leidžia tikėtis, kad LLRI tyrimas turi praktinę vertę rinkos dalyviams.

Rinkos dalyvių prognozės pateikiamos 4 skyriuose. Pirmasis skyrius nagrinėja bendrojo vidaus produkto (BVP) augimą, šešėlinės ekonomikos dalį BVP, importo ir eksporto augimą, vartojimo ir gamintojų kainų pokyčius, nedarbo lygį ir mokesčių naštos dydį nuo BVP. Antrajame skyriuje aptariami namų ūkių

¹ Vienas žinomiausių ekspertų sutarimo paradigma grindžiamų tyrimų yra nuo 1946 m. JAV atliekamas „Livingston“ tyrimas. Jo rezultatai reguliariai skelbiami Filadelfijos Federalinio Rezervo banko interneto puslapyje <http://www.phil.frb.org>.

² Analizė buvo atliekama kaip dalis ekonometrikos studentų Jurgitos Umbraziunaitės ir Rimanto Andriukaičio bakalaurinio darbo.

rodikliai: darbo užmokestis, namų ūkių pajamos bei investicijoms ir santaupoms skiriamos pajamų dalys. Trečiasis skyrius yra skirtas įmonių rodikliams: įmonių pelningumui, nuosavo kapitalo gražai ir investicijoms, mokslui ir inovacijoms skiriamai išlaidų daliai. Ketvirtame skyriuje pristatome skolinimosi 1 ir 5 metams litais kainą bei ne bankų paskolų rinkos dalį. Kiekvieno skyriaus pabaigoje lentelėje pateikiami apibendrinti tyrimo rezultatai.

Šioje apklausoje dalyvavo 48 ekspertai. Respondentų atranka nėra reprezentacinė: tyrimo dalyviai neskirstomi pagal jų atstovaujamas veiklos rūšis, įmones ar regionus – dalyvauti apklausoje kviečiami sėkmingai dirbančių įmonių darbuotojai. Respondentai prašomi nurodyti ne atstovaujamos įmonės ar šakos rodiklius, bet bendras šalies realijas atitinkančias reikšmes, remdamiesi visa jiems prieinama informacija. Reikia paminėti, kad apklausos respondentų prašome nurodyti tik tų rodiklių vertinimus ir prognozes, kuriuos, jų nuomone, jie gali įvertinti. Dauguma šios apklausos respondentų dalyvavo LLRI tyrime ir anksčiau. Apklausos dalyvių sąrašas pateikiamas knygos pabaigoje.

Apibendrintos LLRI tyrimo dalyvių prognozės yra lyginamos su oficialių Lietuvos ir tarptautinių institucijų, taip pat privačių finansų įstaigų prognozėmis. Lyginant rodiklius atsižvelgiama į apibrėžimų skirtumus. Reikia atkreipti dėmesį, kad kai kurie iš LLRI tyrimo rodiklių – šešėlinė ekonomika, namų ūkių investicijos, įmonių investuojamo pelno dalis, įmonių išlaidų dalis mokslui ir inovacijoms ir ne bankų paskolų rinkos dalis – nėra nagrinėjami arba yra nereguliarai tiriami oficialių institucijų. Be to, oficialios institucijos nepateikia daugelio rodiklių prognozių. Tad LLRI tyrimo rezultatai yra šia prasme unikalūs.

Kaip ir anksčiau, ekspertų vertinimai ir prognozės lyginami ne tik su kitais šaltiniais, bet ir su jų anksčiau pateiktomis prognozėmis. Studijoje taip pat nagrinėjamos rinkos dalyvių vertinimų ir prognozių tendencijos remiantis ankstesnių, jau dvylikos apklausų rezultatais.

LLRI dėkoja tyrimo dalyviams ir rėmėjams, taip pat visiems, suteikusiems pastabų ir pasiūlymų.

1 skyrius. MAKROEKONOMIKA

1.1. Sparčiai augant ekonomikai, rinkos dalyviai būgštauja, kad reformų trūkumas stabdys BVP augimą ateityje

2005 m. rugpjūčio ir rugsėjo mėnesiais LLRI atlikto tyrimo duomenimis, Lietuvos ūkio augimas 2005–2006 m. yra lėtesnis, bet stabilus ir nuteikiantis optimistiškai. **Rinkos dalyvių nuomonė metų bėgyje nekito – jie mano, kad 2005 m. Lietuvos bendrasis vidaus produktas (BVP) išaugs 6,3 proc. 2006 m. šalies ūkio plėtra dar šiek tiek lėtes – tikimasi 6,1 proc. augimo.**

LLRI tyrime bendrasis vidaus produktas suprantamas kaip per tam tikrą laikotarpį galutiniam vartojimui šalies viduje pagamintų prekių ir suteiktų paslaugų vertė, įskaitant ir šešėlinėje rinkoje sukurtą vertę. LLRI tyrimų rezultatai rodo, kad rinkos dalyvių vertinimai ir šalies ekonomikos plėtros lūkesčiai išlieka optimistiniai. Šį kartą ekspertai beveik nepakeitė savo anksčiau išsakytų 2005 metų ūkio plėtros vertinimų: kaip ir prieš pusę metų, rinkos dalyviai tikisi 6,3 proc. augimo. Kaip ir prognozuota, 2005 m. ūkio augimas, nors ir atsiliko nuo ankstesnių metų tempų, išliko spartus.

Nuo 2000 m. bendrasis vidaus produktas, eliminavus sezoninius ir atsitiktinius svyravimus, palyginti su kiekvienu ankstesniu ketvirčiu, nuolat didėjo: per ketvirtį Lietuvos BVP išauga vidutiniškai po 1,8 proc. Ir tyrime dalyvavę ekspertai, ir oficialių vietos ir tarptautinių institucijų atstovai sutaria, kad Lietuvos BVP augimo ciklas per 2003–2004 m. buvo didžiausias ir šiuo metu stabilizuojasi¹.

Tyrimo duomenys rodo, kad ekonomikos augimą ir toliau lemia vidaus rinkos ir eksporto plėtra (žr. 1.2 skirsnį) ir po truputį atsigaunančios užsienio inves-

ticijos. Rinkos dalyviai palankiai vertina importo ir eksporto augimą 2005 m., ir kitais metais tikisi dar spartesnės tarptautinės prekybos raidos. Dėl besitęsiančios ūkio plėtros ir jos įtakos nedarbo mažėjimui (žr. skirsnį 1.4) turėtų sparčiai didėti ir darbo užmokestis (žr. skirsnį 2.2).

Teigiamus lūkesčius skatina ir gana sėkmingi pirmieji narystės Europos Sąjungoje metai bei viltys, kad narystė Europos Sąjungoje pirmaisiais metais bei euro įvedimas paskatins augimą². Narystės ES poveikis jau ir dabar jaučiamas, ypač įvertinus teigiamus darbo pasidalijimo, išaugusios specializacijos pokyčius.

Neretai pabrėžiamas struktūrinių fondų poveikis ekonomikos augimui rinkos dalyvių yra vertinamas skeptiškai: net ir įvertinę teigiamą šių fondų daromą įtaką ekonomikai, rinkos dalyviai mano, kad tai gali turėti ir ryškių neigiamų pasekmių, ypač dėl konkurencijos išsivystymo. Rinkos dalyviai beveik vienbalsiai teigia, kad struktūriniai fondai iškraipo konkurencinę aplinką, ir trečdalis jų mano, kad neigiamas poveikis bus itin ryškus³. Bet kokiu atveju, tokių priemonių kaip struktūriniai fondai ar net darbo pasidalinimo bei specializacijos teigiamas poveikis yra laikinas, o struktūriniai fondai gali turėti ir ilgalaikių neigiamų pasekmių. Norint, kad išteklių būtų veiksmingai naudojami, o ekonomika būtų gyvybinga net ir tada, kai jie bus išsemti, reikia susirūpinti ir griežtinti išdardinimą, siekti tolesnio rinkos liberalizavimo, nepasiduoti pagundai ekonomiką skatinti didinant valdžios išlaidas⁴.

Sparčiai augančią ekonomiką vis dar stabdo tokie veiksniai kaip, pirma, itin „išsisenėjęs“ reformų strateginėse srityse nebuvimas, kurį atspindi ir mažos užsienio investicijos. Antra, BVP augimo rodikliams įtaką daro gyventojų emigracija ir ypač augantis kvalifikuo-

¹ Paskutiniiais Lietuvos statistikos duomenimis, Lietuvos BVP 2003 metais išaugo 9,7 proc., EK išankstiniais skaičiavimais – 8,9 proc.

² Pavyzdžiui, Europos komiteto 2002 m. atlikto tyrimo „Lietuvos integracijos į ES finansinių, ekonominių ir socialinių pasekmių susistemini- mas ir analizė“ išvadoje teigiama, kad dėl integracijos į ES poveikio Lietuvos BVP 2002–2009 metais augs apie 1,14 proc. sparčiau.

³ Du trečdaliai mano, kad poveikis nebus itin ryškus, bet tik 3 proc. mano, kad struktūriniai fondai neiškraipo konkurencijos.

⁴ Šarkinas R., Balcerovičius L. Žr. ELTA, įvedus eurą, ekonomika augs 0,2–0,4 procentinio punkto greičiau, 2005-02-28.

tos darbo jėgos trūkumas. Ekonomiką kuria žmonės, todėl masinis jų išvykimas gana greitai pradeda veikti ekonominius rodiklius. Pradeda ryškėti ir pirmieji rekordiška išaugusių naftos kainų poveikio ekonomikai ženklai. Ankstesni pažadai, kad padėtis stabilizuosis, kadangi kartu su didėjančia naftos paklausa auga ir jos pasiūla, virto perspėjimais, kad galimybė didinti žaliavos gavybą yra ribota, todėl ir toliau augančios naftos kainos gali tapti grėsme pasaulio ekonomikos plėtrai. Negriežtinama finansų politika, biudžeto augimas ir išlaidavimas taip pat nesuteikia naujo impulso augti, netgi atvirkščiai.

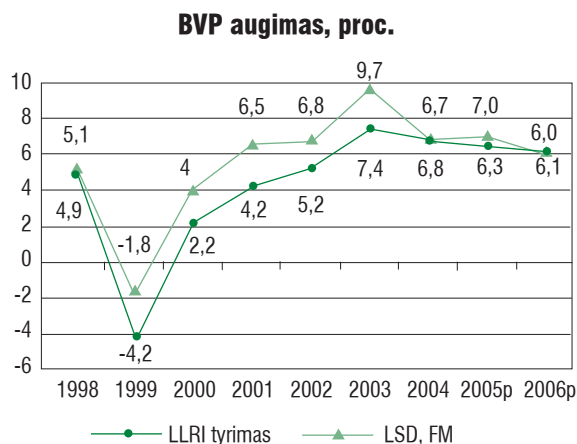
Reikėtų paminėti ir paprastą matematinį efektą – sparčių biudžeto augimą ir pastaruoju metu sparčiai mažėjantį žmonių skaičių (ir dėl demografinių priežasčių, ir dėl emigracijos).

Patikslintais Lietuvos statistikos departamento (SD) duomenimis, per tris pirmuosius 2005 m. ketvirčius šalies BVP išaugo 6,9 proc.⁵ Sparčiausiai didėjo beveik visų ekonominės veiklos rūšių pridėtinė vertė ir ypač tuose sektoriuose, kurie tiesiogiai susiję su vartojimu – rinkos paslaugų veikloje ji išaugo net 9,5 proc. Ypač sparčiai augo viešbučių ir restoranų (17,7 proc.), transporto ir ryšių (12,6 proc.), mažmeninės ir didmeninės prekybos (9,7 proc.) sektoriai – jie lenkė šalies bendrojo vidaus produkto augimo tempą. Šios veiklos dalis bendrosios pridėtinės vertės struktūroje sudarė net keturis dešimtadalius. Sparčiai augo ir pramonės veiklos pridėtinė vertė – per antrąjį ketvirtį 7,1 proc. Statybos įmonių pridėtinė vertė padidėjo 9,7 procento. Žemės ūkio, miškininkystės ir žuvininkystės veiklos grupėje pridėtinė vertė išaugo 5,0 procento⁶.

Augimo įvertinimas pagal sektorius atskleidžia ir kitą, nors ir nestebinantį faktorių: valstybės dominuojamų sektorių nematome tarp labiausiai augusiųjų; netgi atvirkščiai – būtent šiuose sektoriuose augimas buvo mažiausias arba jo visai nepastebėta.

Svarbu įvertinti ir naftos kainų šuolio įtaką ekonomikos augimui. Jaučiamą neigiamą įtaką iš dalies atsvėrė didėjanti vidaus paklausa ir augantis eksportas. Kita vertus, padidėjusios naftos produktų kainos ir naftos perdirbėjų sugebėjimas pasinaudoti situacija iš dalies veikė ekonomikos plėtrą dėl reikšmingo „Mažiekių naftos“ indėlio į Lietuvos BVP.

1.1 grafikas

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas, Lietuvos finansų ministerija, Lietuvos laisvosios rinkos institutas

Rinkos dalyvių 2005 m. BVP augimo prognozės atspindinti šiuo metu juntamas augimo tendencijas, tačiau oficialiosios Finansų ministerijos (FM) pateiktos prognozės yra dar optimistiškesnės (žr. 1.1 grafiką). FM prognozuoja, kad Lietuvos BVP 2005 m. paaugs net 7 proc. Bet tiek Finansų ministerija, tiek ir rinkos dalyviai ateinančių metų ūkio augimą mano lėtėsiant iki maždaug 6 proc.

Rinkos dalyviai tradiciškai santūriau vertina Lietuvos ūkio augimą ir LLRI parengtoje naujausiojo tyrimo medžiagoje ekspertų vertinimai, palyginti su oficialių vidaus bei tarptautinių institucijų prognozėmis, yra taip pat gana santūrus (žr. 1.1 lentelę). Jie artimi Europos Komisijos (EK) ir „Nord/LB“ specialistų skelbiamiems rodikliams.

Visi prognozuotojai sutinka dėl bendros ūkio plėtros dinamikos. Kaip ir rinkos dalyviai, didžioji dalis institucijų pateikia mažesnes 2005 m. ir 2006 m. augimo prognozes. „Nordea“ specialistai rugsėjo mėn. pateikę savo 2005–2006 m. prognozes mano, kad nors Lietuvos augimo ciklas iki 2003 m. aukštumų jau nebekils, ekonomika vis dar augs sparčiai, o jos pagrindiniai varikliai išliks didėjantis vidaus vartojimas ir investicijos. Latvijoje ir Estijoje atitinkamai aukštesnį ir stabilesnį augimą prognozuojantys analitikai mano, kad šių šalių ekonomikoms gerą įtaką daro sugriežtinta valstybės išlaidų politika⁷.

⁵ ELTA. Lietuvos ekonomika šiemet išaugo 6,9 procento, 2005-10-28.

⁶ Lietuvos statistikos departamentas, www.std.lt.

⁷ ELTA. „Nordea“ padidino Lietuvos ūkio augimo prognozę., 2005-09-19. Linkaitis M. Baltijos šalių augimo pikas jau praityje.– Verslo žinios, 2005-09-20.

TVF ekspertai, mažinę Lietuvos augimo prognozes, mano, kad lėtesniam ekonomikos augimui didžiausią įtaką turi Ignalinos atominės elektrinės uždarymas, taip pat lėtas ES struktūrinių fondų įsisavinimas bei panaudojimas. TVF sutinka su LLRI pateikiamais argumentais ir taip pat nepritaria Lietuvos mokesčių reformai, ypač dėl neišnaudotos galimybės mokesčių reformą vykdyti mažinant ar išvis panaikinant mokesčių lengvatas, taip pat ir dėl socialinio mokesčio įvedimo. Sutampa ir TVF bei LLRI pozicijos dėl izdo politikos ir konkurencingumo, ypač pabrėžiant valdžios sektoriaus išlaidų mažinimo būtinybę (tai akcentuoja ir „Nordea“ ekspertai), švietimo ir sveikatos sektorių efektyvumą. Vieną ar daugiau šių problemų įvardija ir kitos institucijos, prognozuojančios lėtėsiantį augimą, jei nebus imtasi reikiamų priemonių. (žr. 1.1 lentelę).

1.1 lentelė

Lietuvos BVP augimo prognozės*

	2005	2006
FM	7,0 (7,0)	6,0 (7,0)
SEB Intl	6,9 (7,3)	6,6 (7,1)
HBM	6,8 (7,0)	6,5
SEB VB	6,8 (6,8)	6,5
TVF	6,8 (7,0)	6,5 (7,0)
„Nordea“	6,5 (6,2)	6,1 (6,0)
ICEG	6,5	5,9
EBPO	6-7	
EK	6,4 (6,7)	5,9 (6,4)
LLRI	6,3 (6,8)	6,1 (6,3)
PB	6,0 (6,5)	5,7 (6,2)
„Nord/LB“	5,9 (6,7)	6,0 (6,7)

* skliausteliuose pateiktos ankstesnės prognozės

Santrumpos: SEB – Skandinaviska Enskilda Banken⁸, HBM – „Hansabank“ Markets⁹, LLRI – Lietuvos laisvosios rinkos instituto tyrimas, EK – Europos Komisija¹⁰, Nord/LB¹¹, TVF – Tarptautinis valiutos fondas¹², „Nordea“¹³ VB – SEB Vilniaus bankas¹⁴, FM – Finansų ministerija¹⁵, PB – Pasaulio Bankas¹⁶, PwC – PricewaterhouseCoopers¹⁷, EBPO – Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija.

⁸ SEB, Eastern Economic Outlook, March 2005, p. 24.

⁹ HansaBank Markets, „The Baltic Outlook“, 2004-11-08, p. 3.

¹⁰ European Commission, Commission's Spring Economic Forecasts 2004-2006, April 2005, http://europa.eu.int/comm/economy_finance/publications/european_economy/forecasts_en.

¹¹ Nord/LB Lietuva, „Lietuvos ūkio sektorių apžvalga“, 2005/3, 2005 10, http://www.nordlb.lt/files/LUSA_2005_31.pdf

¹² IMF, „World Economic Outlook“, September 2005, p. 213.

<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2004/02/pdf/chapter1.pdf>.

¹³ „Nordea“, Economic Outlook, February 2005, p. 37.

¹⁴ Vilniaus bankas, Lietuvos makroekonomikos apžvalga, Nr. 4/20, 2005-02, p. 12.

¹⁵ LR finansų ministerija. Lietuvos ekonominių rodiklių projekcijos 2005–2008 metams, www.finmin.lt.

¹⁶ World Bank EU-8 Quarterly Economic Report, July 2005.

¹⁷ Nastaravičius, M. Lietuva tebeauga sparčiau iš ES narių. – Verslo žinios, 2004-06-03, p. 9.

Būtų sunku, o ir nelabai realistiška tikėtis, kad Lietuvos ūkio augimas išliks itin spartus savaime, be rimtesnių reformų, kurios būtinos ne tik toms sritims, kurios tiesiogiai apibrėžiamos kaip ekonominės. Nereformuojamos tokios sritys kaip sveikatos apsauga, viešasis administravimas, izdo politika ir biudžeto deficitas, švietimo ir pensijų sistemos ne tik kad neskatina šalies ūkio plėtros, bet ir tampa tolesnio augimo stabdžiu.

Ilgalaikę Lietuvos ūkio plėtrą ir rinkos dalyvių lūkesčius ilgai teigiamai veikė tęsiamas privatizavimas ir demonopolizavimas. Vis dėlto privatizavimo procesai lėtėja: mažėjant stambių privatizavimo sandorių, šiemet privatizavimo fondo pajamos iš turto pardavimo „susitraukė“ apie tris kartus, palyginti su praėjusiais metais.

Valstybės turto fondas pranešė, kad per penkis mėnesius sudaryti 256 privatizavimo sandoriai už 96,637 mln. litų. Per tą patį 2004 metų laikotarpį buvo privatizuota 288,9 mln. litų turto. 2005 m. privatizuota draudimo bendrovė „Lietuvos eksporto ir importo draudimas“, sudarytas sandoris dėl 68,69 proc. „Spaudos“ akcijų pardavimo. Stambiausias pirmojo pusmečio sandoris „Eismo“ privatizavimas – „Fimos“ savininkas už įmonę sumokėjo 11,11 mln. litų – metų viduryje buvo užgožtas ilgai laukto „Lietuvos avialinijų“ privatizavimo. Vis dėlto dar stabdomas daugelio svarbių sričių privatizavimas: privačiam kapitalui nėra vietos neliberalizuojamuose „Lietuvos geležinkeliuose“, neleistinai uždelstas privatizavimas įstūmė ir Lietuvos energetikos sektorių į dviprasmišką ir sunkią situaciją be alternatyvų energetinei priklausomybei nuo Rusijos.

Kita vertus, vien tik privatizavimas ne visuomet išsprendžia problemas. Dažnai valstybės vaidmuo tam tikrose rinkose išlieka labai panašus ir privatizavus tose rinkose veikiančias įmones. Pavyzdžiui, jau minėtame energetikos sektoriuje, kur neseniai buvo privatizuotos ir „Lietuvos dujos“, ir „Vakarų skirstomieji tinklai“, įmonės negali rinkoje veikti visiškai

laisvai, o jų produkcijos kainos vis dar reguliuojamos valstybės (kita vertus, būtina įvertinti ir priešingą galimybę, kad energetikos įmonėms turint visišką laisvę, tokių pokyčių įtaka BVP augimui gali būti neigiama, kadangi jos būtų linkusios piktnaudžiauti savo padėtimi).

Kitais metais tyrimo dalyviai laukia panašaus, nors ir vėl kiek lėtesnio ekonomikos augimo. Jų nuomone, šalies ekonomika per 2006 m. turėtų užtelėti 6,1 proc. Tokiems vertinimams įtaką daro reformų strateginėse ūkio šakose nebuvimas, neprognozuojama valstybės politika, (ne)vykdoma mokesčių reforma, nemažėjanti šešėlinė ekonomika, darbo jėgos trūkumas, kuklios užsienio investicijos.

Apibendrinant galima pasakyti, kad ekonomikos augimo tempai šiais ir kitais metais turėtų išlikti palyginti spartūs, nors rinkos dalyviai (o taip pat ir kitos aptartos prognozuojančios institucijos) vienbalsiai sutinka, kad augimas vis dėlto bus dar lėtesnis nei „Baltijos tigro“ klestėjimo metais. Kita vertus, Lietuva vis dar gana optimistiškai atrodo Europos Sąjungos ir ypač Vakarų Europos kontekste. Vakarų Europos ūkio plėtros raida ir ekonomikos plėtra kitose pasaulio šalyse bus aptariama kitoje dalyje.

1.1.1. Pasaulio ekonomikos augimas

Lietuvos ūkio raida yra glaudžiai susijusi su situacija pasaulio rinkose ir vis labiau priklauso nuo pasaulio ekonominės plėtros tendencijų. Pasaulio ekonomika, kai kuriais praėjusių metų laikotarpiais augusi rekordiniais tempais, šiemet turėtų ir toliau išlaikyti tvirtas – nors ir neprilygstančias pernykštėms – pozicijas. Tačiau bendrosios pasaulinės tendencijos neatspindi Europos ekonominiame paveiksle. Prasti euro zonos ūkio plėtros rodikliai matomi ir rinkos dalyvių vertinimuose: tiek atskirose srityse, pavyzdžiui, prognozuojant eksporto augimą, tiek ir vertinant bendrojo vidaus produkto augimą.

Pasaulinio ūkio plėtra yra optimistiškai nuteikianči ir turėtų teigiamai veikti Lietuvos ekonomiką. Pasaulio ekonomika nuo 2003 pabaigos gana stabiliai stiprėjo ir, nors 2004–2005 m. ji neaugo taip spar-

čiai kaip tuo metu tikėtasi, bendrosios tendencijos bet kokių atveju yra labiau teigiamos nei neigiamos¹⁸. Naftos kainų augimas buvo vienas iš pagrindinių veiksnių, stabdžiusių plėtrą: jau antroje 2004 m. pusėje ekonomikos augimas JAV ir Kinijoje šiek tiek lėtėjo, silpnos Europos ekonominės pozicijos nestiprėjo, kaip buvo tikėtasi, o Japonijoje netgi buvo jaučiama ekonominė stagnacija – tris paskutinius 2004 metų ketvirčius šalyje buvo užregistruotas neigiamas ekonomikos augimas. Taigi 2005-uosius ekonomistai sutiko jau ne taip optimistiškai nusiteikę kaip prieš metus, o ir lėtesnis išsibėgėjimas metų pradžioje lūkesčių neskaito.

Tarptautinio valiutų fondo 2005 m. rugsėjį sukviesti išsivysčiusių šalių ministrai ir centrinių bankų atstovai išpėjo, kad pasaulinės ekonomikos augimo tempas per pastaruosius metus pasiekė maksimumą ir dabar reikėtų rengtis iššūkių periodui. Tarp rizikos veiksnių minimos naftos kainos, akceleruojamos gamtos katalizmų, taip pat pasaulinės ekonominės pusiausvyros nebuvimas, itin išryškėjęs padidėjęs Kinijos prekybos pertekliui¹⁹.

TVF šių metų balandžio mėnesį dar gerinęs pasaulio ekonomikos augimo vertinimus ir laukęs sparčiausio – 5 proc. pasaulio ekonomikos augimo nuo 1973 m., šių metų rugsėjo mėnesį visas šių metų prognozes gerokai sumažino. Pasaulio ekonomikos augimas, TVF ekspertų nuomone, bus lėtesnis nei planuota, nors vis dar palyginti gana spartus ir sieks 4,3 proc. EK ekspertų vertinimai labai panašūs – jie 2005 m. metų pavasarį beveik nepakeitė savo prognozių tikėdamiesi, kad pasaulinis ūkis augs 4,2 proc. 2005 m. ir 4,1 proc. 2006 m.²⁰ EK ekspertai tikina, kad lėtėjant pasauliniam ekonomikos augimui, lėtės ir prekybos apimtys, su jais sutinka ir JT UNCTAD dalinys, mažinęs savo 2005 m. prognozes iki 3 proc.²¹

Plėtrą vis dar turėtų skatinti augantis įmonių pelnas, nekilnojamojo turto rinka, atsigaunančios vertybinių popierių biržos bei mažėjantis nedarbas. Kita vertus, ūkio subjektų pasitikėjimas mažėja dėl vis augančių naftos kainų, uraganų JAV pietuose ir teroro aktų bangos Londone, Turkiijoje ir Egipte. EBPO analitikų nuomone, ar pasaulio šalys sugebės atsispirti naftos kainų šokui, priklausys nuo dabartinės jų ekonomikos

¹⁸ Augimą labiausiai skatino didėjantis įmonių pelnas ir nekilnojamojo turto rinkos plėtra. BBC News. World growth 'fastest since 1973', 2004-09-29.

¹⁹ ELTA. TVF susitikimas: brangstanti nafta verčia nerimauti dėl ekonomikos augimo, 2005-09-26.

²⁰ European Commission, European Economy, Economic Forecasts, Spring 2005, http://europa.eu.int/comm/economy_finance/publications/european_economy/forecasts_en.htm.

²¹ BBC News. 'Serious risks' to global economy, 2005-09-02.

būklės. Tos, kurios iki šiol augo sparčiai, kaip kad JAV, galės atsispirti naftos kainų įtakai be didesnių nuostolių ekonomikai. Tačiau tos, kurios lėtai auga šiandien, pavyzdžiui, Vokietija ir kitos Europos šalys, gali patirti ir didesnę nuosmukį²².

Bene pagrindinio stimulo pasaulio ekonomika turėtų sulaukti iš Azijos, ypač Kinijos ir Indijos, taip pat ir iš stiprėjančios Japonijos ekonomikos ir sparčiai augančių NVS bei OPEC šalių²³. Manoma, kad pasaulinės ekonomikos plėtros balansas artimiausiu metu nesikeis ir būtent Azijos bei NVS šalys bus augimo lyderės. Šalutinis tokio ekonominio balanso poveikis turėtų būti žymiai išaugusi energijos ir žaliavų paklausa. Apskritai, įvertinus dabartinę situaciją bei pokyčius pasaulyje, prognozės, kad Indija, Rusija, Brazilija ir Kinija iki 2050 taps pagrindinėmis pasaulio ekonomikos veikėjomis, neatrodo nei keistos, nei nepasvertos²⁴. Kaip tai atsilies konkrečiai Lietuvos ekonomikai, dar sunku pranašauti, nors galimi ir neigiami posūkiai dėl kintančio balanso, konkurencijos lietuviškai produkcijai užsienyje, susilpnėjusių kaimyninių rinkų, kurios ir ateityje (bent jau netolimoje) turėtų išlikti pagrindinės Lietuvos partnerės.

Iš „Vakarų“ šalių, bene pagrindiniu varikliu vis dar lieka **Jungtinės Amerikos Valstijos**: šios šalies ekonomika, TVF specialistų teigimu, 2005 metais augs 3,5 proc., o ateinančiais metais turėtų kilti dar 3,6 proc. Amerikos ekonomiką turėtų auginti didėjantis produktyvumas bei situacija darbo rinkoje, taip pat vis dar mažos palūkanų normos. Naftos kainos, uraganų padaryti nuostoliai ir sumažėjęs privatus vartojimas turėtų šiek tiek neigiamai paveikti šalies ekonomikos raidą, tačiau prognozėse šie veiksniai dar neatspindimi, o ir dėl poveikio dydžio taip pat nėra vieningos nuomonės. *The Economist* apklausti ekspertai pateikia beveik identiškas prognozes ir po 3,3 proc. augimo šiais metais, 2006 m. tikisi 3,7 proc. ūkio plėtros²⁵. EK 2005 m. prognozuoja 3,6 proc., o kitas metais lėtesnę – apie 3 proc. – plėtrą²⁶.

Nors tikėtasi, kad **euro zonos** ekonomika šiais metais atsigaus, viltys nepasiteisino ir beveik visos tarptautinės organizacijos, 2004 m. viduryje didinusios šių metų euro zonos augimo prognozes, šiemet jas sutartinai mažina. Europos Komisija pavasarį sumažino 2005 metų prognozes beveik puse procento iki 1,6 proc., viena dešimtąja procentine dalimi mažino ir 2006-ųjų prognozes, nors apskritai kitais metais EK tikisi šio tokio euro zonos ekonomikos pagyvėjimo²⁷. Tai iš dalies yra gana keista, kadangi ketvirtiniai augimo rodikliai per šiuos metus tik prastėjo, o ir didelių pokyčių strateginėse šių šalių ekonomikos srityse nematyti. Europos centrinis bankas (ECB), atsižvelgdamas į didėjančias naftos kainas ir stiprėjančią eurą, gruodžio mėnesį sumažino savo prognozes. ECB nuomone, 2005 m. ekonomika turėtų paaugti nuo 1,2 iki 2 proc. Anksčiau buvo prognozuotas net 2,3 proc. augimas²⁸. *The Economist* taip pat nėra labai optimistiškas: 2005 jis tikisi 1,3 proc. augimo, 2006 – 1,7 proc.²⁹.

Vakarų Europos ekonomika jau kurį laiką gerokai atsilieka nuo JAV bei kitų šalių. Būtent šioms šalims, EBPO ekspertų nuomone, bus sunkiausia pakelti smūgius, kuriuos jų ekonomika gali patirti dėl išaugusios naftos kainos. Vokietija ir Prancūzija turėtų ypač susirūpinti – šių šalių ekonomika ne tik neevoliucionuoja, bet ir dėl savo svorio Europoje stabdo pokyčius visame regione. Kaip teisingai ir vaizdingai pasakė Thomas L. Friedmanas, „Vokietija ir Prancūzija turi pažvelgti realybei į akis – jei jos greitai laiku netaps Airija, šios šalys rizikuoja pavirsti viso labo muziejais“³⁰.

Pagrindiniais euro zonos ekonomikos augimo varikliais, turinčiais pažadinti ES ekonomiką (jei ne šiais, tai ateinančiais metais), ekspertai mano esant išorinę rinkos paklausą, augančias išlaidas investicijoms, naujų darbo vietų augimą ir eksportą. Laukiama ir atsiganančio privataus vartojimo, tačiau didžiausią postūmį euro zonos ekonomika gautų, jei pagaliau daugelyje Vakarų Europos šalių būtų pradėtos būtinos socialinio sektoriaus reformos.

²² Šimėnas D., Šokas pasaulio gazelėms paliks mažiau randų.– Verslo žinios, 2005-09-07.

²³ CESifo World Economic Survey, Vol. 4 (3), 2005, p. 4-9. *The Economist*, Emerging Market Indicators, 2005-09-24, p. 124.

²⁴ BBC News. New muscles in marketplace, 2005- 10-11, www.bbc.com

²⁵ The Economist, Economic and Financial Indicators, 2005- 09- 24, p. 124.

²⁶ European Commission, European economy, Economic Forecasts, Spring 2005, http://europa.eu.int/comm/economy_finance/publications/european_economy/2005/ee2005en.pdf.

²⁷ European Commission, Spring 2005, p.4.

²⁸ ECB, Monthly Bulletin, p. 68.

²⁹ The Economist, Economic and Financial Indicators, 2005-09-24, p. 124.

³⁰ Thomas L. Friedman. The Irish on offense, The New York Times, 2005-07-02.

1.2 lentelė

	BVP augimo prognozės			
	2005		2006	
	TVF	EK	TVF	EK
Pasaulis	4,3 (5,1)	4,2	4,3 (4,3)	4,1
JAV	3,5 (3,9)	3,6	3,3 (3,6)	3,0
Euro zona	1,2 (1,6)	1,6	1,8 (2,3)	2,1
ES-25	1,6	2,0	2,1	2,3
ES-15		1,9		2,2
Japonija	2,0 (1,0)	1,1	2,0 (1,6)	1,7
NVS	6,0 (8,2)	6,5	5,7 (6,5)	5,8
Rusija	5,5 (7,1)	6,0	5,3 (6,0)	5,3
Kinija	9,0 (9,5)	8,6	8,2 (8,5)	8,4

Šaltinis: Tarptautinis valiutos fondas³¹, Europos Komisija³²

1.1.2. Šešėlinė ekonomika

LLRI tyrimo duomenimis, lūkesčiai, kad šešėlinės ekonomikos mažės, nepasitvirtino, netgi atvirkščiai – pasak rinkos dalyvių, šešėlinė ekonomika šalyje pastaruoju metu po truputį auga (žr. grafiką 1.2). Šešėlinė ekonomika apibūdinama kaip per metus galutiniam vartojimui šalies viduje pagamintų prekių ir suteiktų paslaugų, oficialiai nedeklaruojamų dėl mokesčių ar reguliavimų, dalis visame BVP.

Prieš dvejus metus, vertinant šešėlinės ekonomikos pokyčius per pastaruosius 10 metų, galima buvo pasidžiaugti rezultatais, – anot rinkos dalyvių, nuo 1997 iki 2003 m. jos nuolat mažėjo („susitraukė“ 7 proc. per 6 metus) iki maždaug penktadalio šalies ekonomikos. Tačiau nuo 2003 m. rinkos dalyviai pateikia priešingas prognozes ir mano šešėlinę ekonomikos dalį augant. **Naujausiojo tyrimo duomenimis, 2005 m. šešėlinė ekonomika sudarys 21,4 proc. BVP – o tai yra beveik procentu daugiau, nei prognozuota prieš pusę metų. Kitais metais rinkos dalyviai tiki si šešėlinės ekonomikos dalį mažėsiant iki 20 proc.**

Pesimistiškesnius šešėlinės ekonomikos rodiklius lemia nemažėjanti mokesčių našta (žr. 1.5 skirsnį), mokesčių politikos nenuoseklumas ir nenusipėjamumas, žemės rinkos reguliavimas ir barjerai žemės įsigijimui bei statyboms, cigarečių, degalų ir alkoholio akcizas, pablogėjusios individualiųjų ūmonių verslo sąlygos, ES reguliavimas.

Dar vienas rodiklis, nuolat išlaikantis aukštą poziciją, yra žmonių, oficialiai dirbančių už minimalią algą ir gaunančių atlyginimus vokeliuose, skaičius. Jau kelerius metus LLRI apklausiami rinkos dalyviai teigia, kad tokių žmonių yra net keturi dešimtadaliai (2005 m. – 41 proc.). Ir vargu ar šis rodiklis sumažės, jei rimčiau nemažės darbo apmokestinimas.

Rinkos dalyviai prieš dvejus metus tikėjosi, kad narystė ES sumažins šešėlinės ekonomikos dalį, ir mažino rodiklius. Tačiau narystės metai parodė, kad galimas ir priešingas efektas, ir Lietuvos narystė ES gali net ir padidinti šešėlinės ekonomikos dalį BVP. Taisantis prie ES taisyklių ir akcizų, prekės brangsta, didėja Lietuvos ir jos kaimynių už ES sienos kainų skirtumas – tai skatina kontrabandą. Kai kurie pigesni produktai ar paslaugos, standartizuojami pagal ES reikalavimus, pradėjo „neatitikti“ aukštų ES kokybės reikalavimų ar kt. ir tapo šešėlinės rinkos dalimi.

Šešėlinei ekonomikai augti padeda ir pernelyg sudėtingos legalaus verslo sąlygos: rinką reguliuojančios įvairios, dažnai dviprasmiškos taisyklės, komplikuotas licencijavimas, daugiasluoksniai barjerai žemei įsigyti bei statyboms, daug kainuojantis reikalavimų įgyvendinimas. Kovoje su kontrabanda vis dar naudojamos trumpalaikės priemonės, nėra vientisos ilgalaikės strategijos, efektyviai pagrįstos kainų tarp kaimyninių šalių skirtumo mažinimu, nereikalingų apribojimų šalinimu, savavališkos veiklos galimybių mažinimu bei administracinių ir muitinių procedūrų supaprastinimu³³. Nors Vyriausybės atstovai mano, kad rinkos dalyviai turėtų džiaugtis, kad buvo išsiderėtas akcizų su ES derinimo septynerių metų pereinamasis laikotarpis³⁴, iš tiesų jau dabar kai kurie akcizai Lietuvoje viršija ES nustatytus minimalius tarifus³⁵. Kylant

³¹ IMF. World Economic Outlook, Spring 2004, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2004/01/pdf/chapter1.pdf>; World Economic Outlook, Fall 2004, BBC News, World growth ‚fastest since 1973‘, 2004-09-29.

³² European Commission. Commission’s Spring Economic Forecasts 2004–2006, Brussels, April 2005. http://europa.eu.int/comm/economy_finance/publications/european_economy/forecasts_en.htm

³³ LLRI, Kontrabandos ekonominių prižasčių tyrimas, 2004 m., p. 9. *Kmieliauskas L.*, Kontrabandos perspektyvos geros, verslo – prastės. – Verslo žinios, 2004-07-02, p. 4.

³⁴ Pagal ES reikalavimus, iki 2009 m. gruodžio 31 d. cigarečių akcizo mokestis Lietuvoje turi sudaryti 57% cigarečių mažmeninės kainos. *Kmieliauskas L.* Mažesni akcizai stabdytų cigarečių kontrabandą. – Verslo žinios, 2004-06-17, p. 5.

³⁵ *Kmieliauskas L.* Kontrabandos perspektyvos geros, verslo – prastės. – Verslo žinios, 2004-07-02, p. 4.

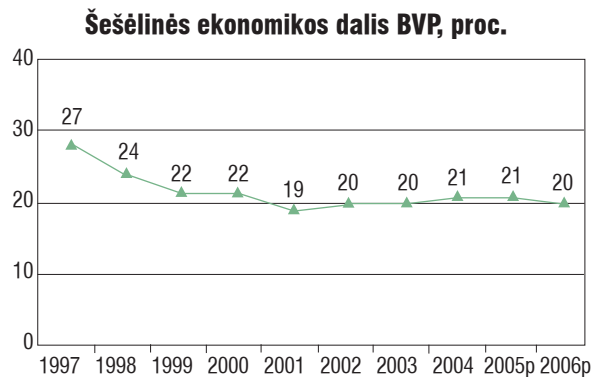
naftos kainoms ir augant kontrabandai, verta pradėti diskusiją Europos lygmeniu apie akcizų (taip pat ir minimalių) dydį ir jų mažinimo galimybes. Tačiau inicijuojami kreipimosi į ES bandymai, skatinantys pradėti diskusiją šia tema Europoje, Vyriausybės yra sutinkami tik kaip „opozicijos triukai“, „rodantys Lietuvos provincialumą“³⁶.

Kita vertus, tokios priemonės kaip liberalizavimas ir privatizavimas gali atnešti konkrečių teigiamų rezultatų. Pavyzdžiui, alkoholio nelegalią rinką labai sumažino Stumbro privatizavimas ir Semos gamyklos uždarymas.

Nuo 2003 m. kovo įsigaliojus naujiems tabako gaminių akcizams (akcizas buvo padidintas nuo 36 iki 53,9 lito už tūkstantį cigarečių vienetų³⁷), tabako gaminiai pabrango 20–30 centų, o nuo 2004 m. pradžios, vėl padidinus tabako gaminių akcizą³⁸, 20-ies cigarečių pakelis, priklausomai nuo cigarečių rūšies, brango dar 0,24–0,35 lito³⁹. Pagal ES reikalavimus iki 2009 m. pabaigos cigarečių akcizo mokestis Lietuvoje turi sudaryti 57 proc. mažmeninės cigarečių kainos⁴⁰. Taigi nors Lietuvoje taikomi tabako gaminių akcizai kol kas dar yra vieni mažiausių ES, Rusijoje bendra cigarečių akcizo našta yra beveik 9 kartus mažesnė. Tai yra pakankama paskata cigarečių kontrabandai⁴¹. Todėl neuostabu, kad Lietuvos kontrabandos rodikliai praėjusiais metais sumušė visus nepriklausomybės metų rekordus. Pagaunamų ant sienos cigarečių kiekio augimas sumažėjo (nors iki metų galo 2004 m. rekordas (apie 3,2 mln. cigarečių) gali būti pakartotas). Mažesnis rodiklis gali būti siejamas su tuo, kad legalioje rinkoje 2004–2005 metais pasirodė *Saint Georges* cigaretės, buvusios populiariausios kontrabandinės. Kita vertus, tai, kad mažėja pagavimas, gali reikšti, kad didėja rinka.

Šešėlinei ekonomikai mažėti padeda ir tokios priemonės kaip liberalizavimas ir privatizavimas. Pavyzdžiui, alkoholio nelegalią rinką labai sumažino Stumbro privatizavimas ir Semos gamyklos uždarymas.

1.2 grafikas

Šaltinis: LLRI tyrimas

Kita vartus, šešėlinei ekonomikai mažėti trukdo ir nemažėjanti individualių įmonių (IĮ) mokesčių našta. Nuo 2003 m. IĮ, be 15 proc. pelno mokesčio, privalo mokėti ir 15 proc. pajamų mokestį nuo tos pajamų dalies, kurią IĮ savininkai naudoja savo reikmėms. Individualių įmonių verslo sąlygos pablogėjo 2003 m. lapkričio mėnesį priėmus *Individualių įmonių įstatymą*, kurio nuostatos įteisina nepagrįstą asmens teisių suvaržymą, netgi skatina įmonių uždarymą, nes dėl finansinės ir organizacinės naštos ne visos įmonės nori ar gali reorganizuotis⁴². Sprendimų dėl mokesčių kaitaliojimai metų viduryje (pvz., šiųmetis solidarumo mokestis ir įvairūs siūlyti jo variantai) neleidžia įmonėms planuoti savo pajamų ir išlaidų ir mažina pasitikėjimą valdymo organais. Tokios priemonės neretai iškelia įmonių savininkams dilemą, ar rizikuoti savo verslo sėkme, ar bandyti išlaikyti jį šešėlyje.

Apibendrinant rinkos dalyvių nuomonę, galima teigti, kad šalies ūkis ir toliau sparčiai augs, nors ir nepasiekdamas rekordinių aukštumų. Augimą skatina vidaus rinkos plėtra, veikiamą kylančio darbo užmokesčio ir gausėjančių investicijų; išnykę paskutiniai prekybos barjerai bei pagerėjusios eksporto sąlygos, skatinusios eksporto augimą Lietuvai įstojus į ES; taip pat narystės paskatinta daugelio sričių specializacija.

³⁶A. Brazausko reakcija į Liberalų ir centro sąjungos rezoliuciją; ELTA, Seimas nusprendė nesiūlyti Vyriausybei mažinti degalų akcizus, 2005-09-20.

³⁷ Specifinis akcizo elementas buvo padidintas 30,6 iki 42,6 lito už tūkstantį cigarečių vienetų. Lietuva yra įsipareigojusi didinti cigarečių akcizą, kol jis pasieks minimalią ES akcizo normą 2009 m. pabaigoje. Nuo 2003 m. minimali tabako akcizo norma ES šalyse negali būti mažesnė kaip 64 eurai (220,8 lito) už 1000 cigarečių.

³⁸ Specifinis cigarečių akcizas padidintas nuo 42,6 lito iki 47,5 lito už 1 tūkst. cigarečių, o advalorinis tarifas – nuo 10 proc. iki 15 proc.

³⁹ BNS, „2004-aisiais brangus tabakas, degalai ir šiluma, tačiau kartu didės atlyginimai ir pensijos“, 2003-12-31.

⁴⁰ Pagirtinas Vyriausybės sprendimas pasinaudoti pereinamuoju laikotarpiu ir atidėti akcizų didinimą dar metams. *Kmieliauskas L.* Mažesni akcizai stabdytų cigarečių kontrabandą – Verslo žinios, 2004-06-17, p. 5.

⁴¹ VSAT duomenimis, 71 proc. sulaikytų kontrabandinių cigarečių buvo vežama iš Rusijos Federacijos Kaliningrado srities, 20 proc. – iš Baltarusijos. Žr. LLRI, Kontrabandos ekonominių priežasčių tyrimas, p. 21.

⁴² Plačiau apie LLRI išvadas dėl Individualių įmonių įstatymo projekto <http://www.lrinka.lt/Tyrimai/Imones/Indim.phtml>.

Kita vertus, plėtrą stabdo reformų strateginėse srityse nebuvimas, šešėlinės ekonomikos augimas, kurį laiką neaugusios ir, palyginti su ankstesniais metais bei kaimyninėmis šalimis, labai negausios užsienio investicijos, gyventojų emigracija bei augantis kvalifikuotos darbo jėgos trūkumas. Dėl šių trūkumų nepateisinta Baltijos Tigro etiketė šiemet gali būti drąsiai perduota kaimyninėms šalims – Latvijai už augimą, Estijai už stabilumą, ir abiem už konkrečius siekius kelti ir įtvirtinti ekonomikos stabilizavimą apčiuopiamomis priemonėmis, pirmiausia mažinant biudžeto išlaidas.

1.2. Importas ir eksportas

LLRI tyrime vertinamas deklaruojamų ir nedeklaruojamų importuotų ir eksportuotų prekių ir paslaugų vertės pokytis.

Rinkos dalyviai prognozuoja, kad tiek eksporto, tiek importo augimas išliks stabiliai spartus, o eksporto augimo tempai, tyrimo dalyvių nuomone, ir vėl bus spartesni nei importo. **Rinkos dalyvių vertinimu, 2005 m. eksportas augs 12,9 proc., o importas – 12,3 proc., palyginti su atitinkamai 13,2 proc. ir 12,4 proc. 2004-aisiais. Ateinančiais metais augimas turėtų būti dar spartesnis: eksportas – 13,6 proc. o importas – 12,6 proc.**

Rinkos dalyvių 2005 m. užsienio prekybos patikslintos prognozės labai nedaug teatsilieka nuo prognozių, išsakytų prieš pusmetį. Eksporto vertinimai sumažėjo 3, o importo – vienu procentiniu punktu, palyginti su praėjusiu tyrimo skelbtomis prognozėmis. Apskritai, pastaruosiu metu užsienio prekybos vertinimai nebepasižymi aukštais šuoliais (žr. 1.3 grafiką), jie yra optimistiškesni, neskatinami itin didelių lūkesčių ar nusivylimų.

Lietuvos užsienio prekybos rodikliai atspindi optimistines rinkos dalyvių nuotaikas: jų nuomone, jos masčiai bei tempai vis dar sparčiai auga ir artimoje ateityje mažėti neturėtų. Nepaisant prekybos privalumų, suteikiamų narystės ES, lėtai augantis importo rodiklis atspindi nespārčiai gausėjančias investicijas, taigi ir mažesnį importuojamų investicinių prekių poreikį; taip pat gana vangų pagrindinių Lietuvos įmonių eksporto rinkų, ypač euro –zonoje, atsivertimą bei išau-

gusius ir nepasiteisinusius lūkesčius, kad narystė ES atneš staigių pokyčių.

Optimistiškesnius eksporto nei importo rodiklius galėjo lemti keli veiksniai. Pirmiausia, narystė ES gerokai pakoregavo importo dinamiką. Lietuvos įstojimo į Europos Sąjungą įtaka importui iš daugumos trečiųjų šalių yra kur kas didesnė nei įtaka eksportui į šias šalis. Ūkio ministerijos vertinimais, kadangi Europos Sąjungos taikomi importo muitai daugeliu atvejų yra didesni nei Lietuvoje ir kadangi tų importuojamų prekių, kurioms taikomi muitai didėja, importo dalis yra žymiai didesnė, importo „pabrangimas“, prisijungus prie ES, jaučiamas ryškiau nei „atpigimas“⁴³. Kaip rodo Ūkio ministerijos atliktas tyrimas, apie 30 proc. prekių, įvežamų iš pagrindinių užsienio prekybos partnerių trečiojoje šalyje, vidutiniškai brango 5,6 proc.⁴⁴. Kita vertus, importo iš trečiųjų šalių pabrangimą gali kompensuoti pigesnių alternatyvų kitose valstybėse ieškojimas ar nuolaidų iš tiekėjų ir gamintojų išsiderėjimas, taip pat supaprastėjusių importo procedūrų bei netaarifinių barjerų išnykimo skatinimas ir piginamas importas iš ES šalių.

Oficiali Lietuvos statistika pateikia aukštesnius, nei rinkos dalyviai numatė, šių metų eksporto bei importo rodiklius. Statistikos departamento skelbiamais šių metų pirmųjų aštuonių mėnesių duomenimis, eksportas ir importas, palyginti su praėjusių metų atitinkamu laikotarpiu, išaugo atitinkamai 24,2 ir 18,4 proc. Lietuvos užsienio prekybos deficitas buvo 2,6 proc. didesnis nei praėjusiais metais⁴⁵.

2005 m. svarbiausios prekybos partnerės išlieka Europos Sąjungos valstybės. Lietuvos prekių eksporto⁴⁶ į ES-25 2005 m. vertė sudarė 67 proc. bendro Lietuvos eksporto, o tai yra beveik trečdaliu daugiau nei 2003 m. Importo iš ES25 vertė 2005 m. sudarė 58 proc. bendro Lietuvos importo, palyginti su 44,5 proc. 2003-aisiais. Importo iš NVS šiais metais padaugėjo iki 32 proc. viso Lietuvos importo (palyginti su 27 proc. praėjusiais metais), vien tik importo iš Rusijos per metus pagausėjo - didele dalimi dėl brangusios naftos - net 52 proc. (būtent dėl importo iš Rusijos pagausėjimo išaugo ir metinis užsienio prekybos deficito rodiklis). Eksportas į NVS šalis šiais metais sudaro apie 18 proc.⁴⁷

⁴³ LR ūkio ministerija. Prekybos režimo pokyčių, Lietuvai tapus ES nare, su trečiosiomis šalimis 2002 metų importo ir eksporto duomenų pagrindu įvertinimas <http://www.ukmin.lt/index.php/lt/Prekyba/Uzsienio/Pokyciai2002>.

⁴⁴ Andružytė R., Nečiūnienė L. Muitus įveiks derybomis. – Verslo žinios, 2003-08-20.

⁴⁵ Statistikos departamentas. Lietuvos užsienio prekyba 2005 m. sausio-rugpjūčio mėn., 2005-10-10.

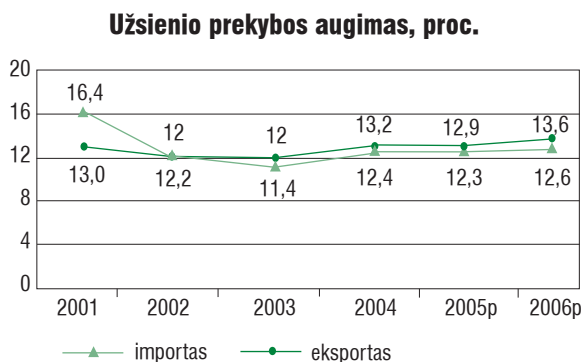
⁴⁶ Nors oficialiai po 2004 m. gegužės 1d. eksportas į ES šalis-nares ir kandidatas nebėra eksportas, o tik išvežimas, o importas – įvežimas, metodologiniais sumetimais šiame tyrime prekyba su ES šalimis vis dar bus vadinama užsienio prekyba, o išvežimas ir įvežimas importu bei eksportu.

⁴⁷ Statistikos departamentas. 2005-10-10.

Užsienio prekybos augimas yra neabejotinai išpūdingas. Šiandienos rinkos dalyvių lūkesčius ir, atitinkamai, aukštus vertinimus ir prognozes (ypač eksporto srityje) skatina sparti JAV ūkio plėtra, tikėjimas, kad euro zonos ekonomika atsigaus (nors reikia atsižvelgti į tai, kad būtent abejonės, ar iš tiesų ši pagrindinė prekybos partnerė atsigaus (dėl nevykstančių reformų) po jau kurį laiką truncančios ekonominės stagnacijos ir lemia rinkos dalyvių mažesnius nei oficialiųjų struktūrų prekybos rodiklius) (žr. 1.1 skirsnį), barjerų išnykimas, Lietuvai tapus ES nare, taip pat didėjančios naftos ir metalų kainos. Kita vertus, mažesni eksporto rodikliai, nei prognozuota prieš pusmetį, gali būti paveikti ne tik negerėjančios situacijos pagrindinėse rinkose, bet ir Ignalinos atominės elektrinės bloko uždarymo. Sumažėjus pagaminamos elektros energijos pertekliui, jos eksportas 2005 m. sumažėjo 2,4 karto⁴⁸.

Importo augimo lūkesčius skatina sparčiau augančios gyventojų pajamos, perkamoji galia ir vartojimas bei po kelių metų stagnacijos šiek tiek atsigaunantys investiciniai procesai⁴⁹.

1.3 grafikas

Šaltinis: LLRI tyrimas

Rinkos dalyvių eksporto ir importo dinamikos vertinimai kitų institucijų kontekste yra vidutiniai. EK tikisi apie 9 proc. eksporto augimo, mažą rodiklį argumentuodama eksporto rinkų ekonomine stagnacija. Nors 2004-aisiais buvo laukta spartesnio eksporto augimo (9 proc., palyginti su 8,5 proc. importo) 2005-

aisiais⁵⁰, savo naujausiose prognozėse Komisijos ekspertai mano, kad importas dėl didelės vartojimo ir investicinių prekių paklausos augs sparčiau nei eksportas – apie 11 proc., palyginti su 2004-aisiais.⁵¹ „Nordea“ prognozuoja, kad Lietuvos eksporto augimas bus sparčiausias ateinančiais metais – 10 proc., t. y. 1 proc. aukštesnis už šiųmetį. Kaip stabdantį faktorių „Nordea“ ekspertai taip pat mini euro zonos šalių lėtą ekonomikos augimą. SEB finansų ekspertai pabrėžia ES narystės pozityvią įtaką, suaktyvinusių šalies prekių apyvartą ir lėmusią užsienio prekybos bumą praėjusiais metais, tebesitęsiantį šiais metais, ir, prognozuojama, išsilaikysiantį artimoje ateityje. Kita vertus, SEB analitikai apgailestauja, kad sumažėjo tvariai ūkio plėtrai būtinų investicinių prekių įvežimas, ypač pramoninių transporto įrenginių importas⁵². „Eurochambres“ sutinka su SEB ir Europos Komisija, kad nors eksporto augimo prognozė ir pozityvi, Lietuvos ūkio plėtros pagrindinis variklis artimiausiu metu vis dėlto turėtų būti vidaus prekyba⁵³.

Gegužės 1 d. Lietuvai įstojus į ES, iš esmės pasikeitė Lietuvos prekybos režimas ir su Europos Sąjungos, ir su trečiosiomis šalimis. Ir net jei narystė ES galėjo prekybą su trečiosiomis šalimis padaryti komplikotesnę ir „pabranginti“ kai kurių prekių importą iš šių šalių, paskutinių prekybos barjerų su ES pašalinimas tikrai atnešė nemažai teigiamų pokyčių, atsivėrusių arba bent iš dalies kompensavusių praradimus ir pabrangimus. Įstojus į ES, buvo panaikinti tarifiniai ir netarifiniai (pvz., antidempingo muitai, gaminių atitikties įvertinimai) prekybos barjerai su ES šalimis narėmis. Nuo 2004 m. gegužės 1 d. dar panaikinti importo muitai ir kiti apribojimai kai kuriems žemės ūkio gaminiams ir, kaip minėta, netarifiniai barjerai, pvz., muitinės procedūros. Apribojimų sumažėjimas atsispindi išaugusiuose prekybos su šiomis šalimis rodikliuose. Gerėja ir prekybos sąlygos su kai kuriomis trečiosiomis šalimis – Ukraina, pavyzdžiui, gerina sąlygas eksportuotojams į šią šalį mažindama importo tarifus kai kuriems maisto produktams (ypač sąlygos bus palankios mėsos, žuvies pramonės sektoriuose)⁵⁴.

Užsienio prekybos lūkesčius veikia ir kintantis ekonomikos balansas bei paaštrėjusi konkurencija pasaulyje – „Ekranas“, „Vilniaus vingis“, tekstilinėms, bei

⁴⁸ SEB. Lietuvos makroekonomikos apžvalga, Nr. 21, p. 15.

⁴⁹ Daugiau apie investicinius procesus žr. Linkaitis, M. Investicijų badmetis baigėsi. – Verslo žinios, 2004-09-23, p. 1.

⁵⁰ European Commission. European Economy, Economic Forecasts, Spring 2005. http://europa.eu.int/comm/economy_finance/publications/european_economy/forecasts_en.

⁵¹ European Commission. Economic Forecasts 2004-2006.

⁵² SEB. Lietuvos makroekonomikos apžvalga, Nr. 21, p. 24-26.

⁵³ Eurochambres' Economic Survey 2004, "The Business Climate in Europe's Regions in 2004", p.14.

⁵⁴ ELTA. Ukrainoje mažės maisto produktų importo muitai Lietuvos importuotojams, 2005-08-10.

kiti gamintojai jaučia stiprią konkurenciją iš Azijos, ir nėra tikri kad bus pajėgūs jau netolimoje ateityje konkuruoti su gausia ir smarkiai pigesne produkcija iš šio regiono.

Apibendrinant galima pasakyti, kad nors dėl nepasiteisusių lūkesčių, lėtesnio nei tikėtasi eksporto rinkų atsigavimo, lėtėjusių investicinių procesų ir pasikeitusio prekybos režimo su trečiosiomis šalimis rinkos dalyvių vertinimai nėra tokie optimistiniai, kokius pateikia oficialioji statistika, vis dėlto jie prognozuoja stabilų ir spartų užsienio prekybos augimą. Kaip ir praėjusiais metais, 2005–2006 m. eksportas turėtų augti sparčiau nei importas.

1.3. Vartotojų ir gamintojų kainos auga sparčiau

Rinkos dalyviai didino kainų augimo prognozes, ir mano kainas 2005 m. augsiant sparčiau, nei matėme keletą metų iš eilės. Rinkos dalyviai taip pat prognozuoja, kad spartus augimas išliks ir kitais metais, o infliacijos rodikliai 2006-aisiais bus dar aukštesni nei šiemet. LLRI tyrimo dalyviai vertina prekių ir paslaugų, skirtų vartoti namų ūkyje, bei prekių, kurias gamintojai perka ir naudoja tolesniame vertės kūrimo procese, vidutinių kainų pokytį laikotarpio pabaigoje.

Pasak rinkos dalyvių, 2005 m. kainos augs sparčiau: vartotojų kainos išaugs 3,46 proc., o gamintojų – 3,96 proc., palyginti su atitinkamai 2,96 ir 3,3 proc. 2004-aisiais. Kainas kilti skatina pasikeitęs prekybos režimas bei akcizai (žr. 1.2 ir 1.5 skirsnius), smarkiai kilusios naftos kainos ir ilgalaikio vartojimo auginama vidaus paklausa. Paklausa augimui įtakos turi mažėjantis nedarbas (žr. 1.4 skirsnį) ir kylantis darbo užmokestis (žr. 2.2 skirsnį).

Naujausiame tyrime rinkos dalyviai jau trečią kartą iš eilės smarkiai didino savo kainų augimo prognozes. Jei prieš metus ypač ryškus buvo gamintojų prekių ir paslaugų kainų augimo vertinimo pokytis (rinkos dalyviai per 40 proc. padidino savo 2004 m. vertinimus), tai per pastaruosius du tyrimus jie drąsiai didino tiek gamintojų, tiek ir vartotojų kainų augimo rodiklius.

Vertinant kainų augimą, svarbu išskirti keletą veiksnių: pirmiausia, dauguma kainų yra „politinės“ (t. y. jos reguliuojamos politiškai), pavyzdžiui, tokiose srityse

kaip energetika, transportas sveikata. Tačiau nepaisant pastangų stabdyti kainas (dujų, elektros, transporto), kainų šuolis labiausiai ir pasireiškė būtent šiose srityse. Antra, Lietuvoje kainų lygis yra vienas iš mažiausių ES, o vienoje rinkoje yra tendencija kainoms vienodėti. Trečia, infliaciją kelia ir nuolat augančios biudžeto išlaidos (įskaitant ES paramą). Ir pagaliau, kaip minėta, kainas kelia ir didėjantys atlyginimai bei tokios priemonės kaip didinamas minimalus darbo užmokestis.

Vartojimo prekių kainų indekso didinimą iš dalies lėmė ir nuomonė, kad brangs nafta, nemažės statybų bumas, kils nekilnojamojo turto kainos⁵⁵. Kainų kilimą veikia ir nemažėjantis vartojimas. Augant namų ūkių pajamoms, sparčiai daugėjo ne tik sutaupomų pinigų ir investicijų, bet ir kasdieniam vartojimui skiriamų lėšų: jau antrus metus iš eilės pastebimas akivaizdus vartojimo bumas, pernai nustelbęs ir investicinius procesus bei taupymą. Finansų ministerijos duomenimis, realus vartojimas, 2004 m. augęs 8,7 proc., šiemet paaugs dar beveik tiek pat – 8,4 proc.⁵⁶

Ekonomistų nuomone, kainas jau dabar gali didinti nuogaštavimai dėl kiliančių kainų įvedus eurą. Vadovaudamiesi tokiais nuogaštavimais, žmonės gali bandyti prieš 2007 m. išleisti pinigus ir prisipirkti prekių. Kai kurie gyventojai, ekspertų nuomone, linkę jau dabar pradėti kaupti atsargas⁵⁷.

Kita vertus, būtų neteisinga tvirtinti, kad visos kainos kilo. Pavyzdžiui, maisto produktų prekybos su ES liberalizavimas sudarė sąlygas padidinti mėsos ir pieno produktų eksporto kainas bei importuoti tam tikras prekes pigiau, be maito. Taigi kainos kito dvejopai: vienos sumažėjo, kitos padidėjo. Todėl bendras kainų lygio pasikeitimas neatspindi skirtingų vartotojų patirties: vartojantieji importuotus pieno produktus, importuotus alkoholinius gėrimus arba besinaudojantieji kai kurių bendrovių ryšio paslaugomis galėjo kompensuoti bendrą maisto prekių, sveikatos ir transporto kainų pakilimą.

Kainas mažino ir 2005 metų viduryje, anot Finansų ministerijos analitikų, išblėsęs kainų padidėjimo po stojimo į ES efektas. Todėl 2005-aisiais metais nuogėžės iki liepos mėnesinė metinė infliacija sumažėjo daugiau nei viena dešimtąja procentinio punkto. Iki 2005 metų spalio mėnesio vidutinė metinė infliacija dar neatspindės besikeičiančių infliacijos tendencijų.

⁵⁵ LR finansų ministerija. Lietuvos ūkio plėtros prognozė 2004–2007 metams, www.finmin.lt.

⁵⁶ LR finansų ministerija. Lietuvos ekonominių rodiklių projekcijos 2005–2008 metams, www.finmin.lt.

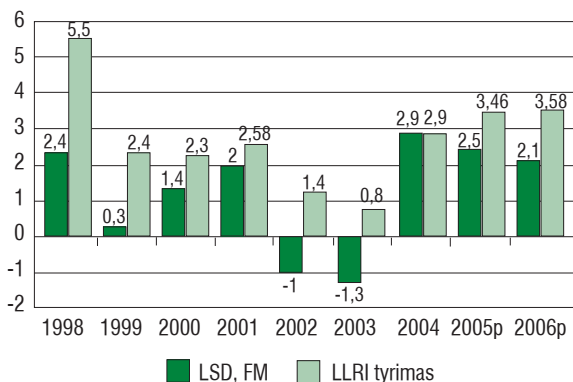
⁵⁷ „Delfi“. Prieš įvedant eurą laukiama masinio atsargų pirkimo, 2005-03-23; Įsivedus eurą kainos didės, pripažino R. Šarkinas, Lietuvos bankas, 2004-11-02.

Rinkos dalyvių kainų pokyčių vertinimas šįkart yra žymiai aukštesnis už oficialiąją šalies statistiką (žr. 1.4 grafiką). Finansų ministerija jau keliskart didino savo infliacijos rodiklius, tačiau ir dabar mano, kad kainos 2005 m. augs beveik procentu mažiau, nei prognozuoja rinkos dalyviai⁵⁸.

Paskutiniaisiais duomenimis, Lietuvos vartotojų indeksas rugsėjo mėnesį pakilo beveik vienu punktu, pakeldamas Finansų ministerijos prognozę, kuri šį rudenį buvo sumažinta nuo 2,7 proc. iki 2,5 proc., įvertinus mažesnę kainų kilimą, nei buvo prognozuota. Toks rodiklis artimas ir „Hansabanko“ prognozėms, pagal kurias metinė infliacija Lietuvoje metų gale turėtų siekti 2,9 proc.⁵⁹ SEB prognozės panašios – jie tikisi 2,8 proc. vartotojų kainų augimo šiais metais ir 2,5 proc. ateinančiais⁶⁰. Panašias prognozes pateikia ir TVF specialistai – 2,7 ir 2,5 proc., taip pat ir „Nord/LB“ bankas – atitinkamai 2,9 ir 2,7 proc. Beje, rinkos dalyvių prognozės artimesnės EK prognozėms – atitinkamai 3 proc. ir 3,5 proc. infliacija šiais ir kitais metais (žr. 1.3 lentelė).

1.4 grafikas

Vartotojų kainų pokyčiai, proc.

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas, Lietuvos finansų ministerija, LLRI tyrimas

Infliacija Lietuvoje kol kas vis dar mažiausia iš trijų Baltijos šalių: Latvijoje rugsėjo mėnesį metinė infliacija buvo net 7,2 proc., o Estijoje ji siekė beveik 5 proc., todėl gali tapti pagrindine kliūtimi šaliai siekiant įsivesti eurą 2007 m.

Žemesnę infliaciją Lietuvoje lėmė didesnė konkurencija tarp prekybos tinklų ir Lietuvoje pastebima ten-

dencija šiame sektoriuje padidėjusias sąnaudas perkelti ne ant vartotojų, o ant tiekėjų pečių. Nors Lietuvoje atlyginimai neabejotinai auga gana sparčiai (žr. 2.2 skyrių), kaimyninėse šalyse tas augimas yra dar spartesnis ir didina infliacijos rodiklius. Latvijoje pagrindine infliacijos priežastimi laikomas konkurencijos nebuvimas: labiausiai infliaciją šioje šalyje veikė maisto ir naftos produktų brangimas – tai yra du sektoriai, kur konkurencija yra ribota⁶¹.

Lietuvoje mažesnę rodiklį nei kaimyninėse šalyse taip pat lėmė sumažėjusios trečdalis vartotojų krepšelio prekių – alkoholio ir tabako, aprangos ir avalynės, telekomunikacijų (-4,1 proc.), namų apyvokos reikmenų (-1,8 proc.) – kainos. Kainų kritimą šiose srityse galima drąsiai sieti su išaugusia konkurencija įstojus į Europos Sąjungą.

Kalbant apie LLRI tyrimo ir oficialiosios statistikos vartotojų kainų pokyčių duomenis, būtina atkreipti dėmesį į tai, kad tam pačiam dydžiui apskaičiuoti naudojami skirtingi įrankiai: LLRI tyrimo ekspertai vertina visų vartojimo prekių ir paslaugų vidutinio kainų lygio pokytį, o SD skaičiuoja vartojimo prekių ir paslaugų krepšelio vidutinių kainų pokytį.

Krepšelio sandara ir pokyčiai turi nemažą įtaką Statistikos departamento vartojimo kainų indeksui. 2005 m. pradžioje, kaip ir kiekvienais metais, pakoregavus prekių ir paslaugų krepšelio, naudojamo kainų pokyčiams skaičiuoti, sudėtį, labiausiai sumažėjo bendrų vartojimo išlaidų maisto ir nealkoholinių gėrimų lyginamasis svoris, o labiausiai padidėjo transporto grupės prekių ir paslaugų dalis. Vis dėlto maistas ir nealkoholiniai gėrimai tebesudaro didžiausią vartojimo prekių ir paslaugų krepšelio dalį (28 proc.), po jo – būstas ir kuras bei transportas⁶².

Oficialiais duomenimis, pagrindiniai kainų varikliai 2005 m. neabejotinai yra transportas (11,5 proc.), taip pat sveikatos apsauga (6,8 proc.) ir energetikos grupės produktų kainos (5 proc.). Žemės ūkio produktų kainos 2005 m. rugsėjo mėn., palyginti su 2004 m. rugsėjo mėn., išaugo 13,7 procento. Tai nulėmė augalininkystės produktų ir gyvulių bei gyvulininkystės produktų pabrangimas (atitinkamai 18,5 ir 9,1 procento). Kitos infliaciją didinančios priežastys – netiesioginė naftos kainos įtaka, euro atžvilgiu brangstantis JAV doleris, taip pat ir liepą nuo 500 litų iki 550 litų padidėjusi mi-

⁵⁸ Lietuvos ekonominių rodiklių projekcijos 2005–2008 metams.

⁵⁹ Hansbank Markets. Weekly Overview: The Baltic Region, 2005 spalio 11 d., p. 2.

⁶⁰ SEB. Lietuvos makroekonomikos apžvalga, Nr. 21, p. 15.

⁶¹ ELTA. A. Kalvytis: kad Latvijoje sumažėtų infliacija, reikia didesnės konkurencijos, 2005 spalio 11 d.

⁶² Lietuvos statistikos departamentas. Lietuvos ekonominė ir socialinė raida, 1/2005, p. 54-58.

nimali mėnesinė alga, bei didinamos socialinės išmokos. Rugsėjimo mėnesį Vilniuje pabrangusios transporto paslaugos infliaciją turėtų veikti bent iki kitų metų vidurio⁶³. Labiausiai brangusių transporto grupės prekių ir paslaugų kainų pokyčiui didžiausią įtaką turėjo degalų kainų padidėjimas: benzino – 5,2 proc., suskystintų automobilinių dujų – 4,8 proc., dyzelinių degalų – 3,9 proc. Taip pat įtaką darė 1,3 procento pabrangusios keleivinio kelių transporto paslaugos: 0,5 proc. automobilių, 5,3 proc. keleivinio geležinkelio transporto, 17,7 procento padidėjusi rinkliava už naudojimąsi mokamomis transporto priemonių stovėjimo vietomis bei, kita vertus, 1,1 procento atpigę dviračiai.

Infliacijos rodiklis šiemet buvo itin dažnai linksniuojamas, matuojamas ir diskutuojamas dėl narystės euro zonoje, t. y. bandant įvertinti potencialias grėsmes Lietuvos planams įsivesti šią valiutą nuo 2007 m. Vis dėlto, pažvelgus į oficialiąją statistiką, Lietuvai baimintis ir/ar imtis kokių nors sintetinių priemonių „gerinti“ situaciją kol kas tikrai nereikia: Eurostat duomenimis, pagal metinės infliacijos rodiklius infliacija Lietuvoje 2005 m. rugsėjo mėnesį buvo tik viena dešimtąja aukštesnė už EU25 infliacijos vidurkį ir sutapo su euro zonos narių vidutine infliacija⁶⁴.

Brangstanti nafta šiais ir praėjusiais metais itin kėlė gamintojų parduodamos produkcijos kainas. **LLRI tyrimo dalyvių nuomone, 2005 m. gamintojų kainos ūgtels 4 proc.**

Kadangi rafinuotų naftos produktų gamyba Lietuvos pramonės struktūroje sudaro gana didelę dalį, šių produktų kainų kitimas, kaip rodo ir oficialieji rodikliai, daro nemažą įtaką gamintojų kainų indekso rodikliams. Taigi kelis kartus išaugusios kainų augimo prognozės yra neabejotinai tiesiogiai susijusios su naftos kainų šuoliu.

Vien per šių metų devynis mėnesius gamintojų produkcijos kainos pakilo 18,5 proc. beveik išimtinai veikiamos naftos kainų šuolio: be rafinuotų naftos produktų, kainų augimo tempas sudarytų tik 1,6 proc.⁶⁵. Šios produkcijos kainos šoktelėjo net 2,6 proc. vien tik rugsėjo mėnesį dėl dar vieno žymaus degalų pabran-

gimo (9,1 proc.): per metus užfiksuotas degalų (sudarantių 22 proc. gamintojų kainų indekso svorio) kainos pokytis siekia net 57 proc. Jeigu nevertintume degalų kainų augimo įtakos gamintojų kainoms, mėnesinis oficialusis rodiklis būtų žymiai mažesnis – rugsėjo mėnesį jis tesiektų 0,2 proc., o metinis oficialiai užfiksuotas pokytis, kaip minėta, nesiektų net 2 proc. Be degalų, labiausiai gamintojų kainų augimą veikė elektros, dujų ir vandens kainos, kilusios 3,1 proc.

Gamintojų kainų lygiui, įstojus į ES, įtakos taip pat turi žymiai padidėjęs, jei lyginsime su ES nepriklausančiomis šalimis (žr. 1.2 skirsnį), bendras importo muitų lygis, darantis įtaką kai kurių Lietuvos gamintojų vartojamų žaliavų brangimui⁶⁶. Kainas „augino“ ir spartesnis užsienio rinkų, ypač Rusijos ir viso NVS regiono, atsigavimas (žr. 1.1 skirsnį).

Tikėtina, kad LLRI tyrimo gamintojų kainų augimo rezultatams įtakos turi ir užsienio rinkų plėtros prognozės. Sparčiau kylant Vakarų ir ypač Azijos šalių ūkiui, turėtų toliau augti žaliavų paklausa ir kainos. Be abejo, šiųmečiams rodikliams nemažą poveikį darys ir naftos kainų dinamika. Dėl augančių naftos kainų ir rinkos sąlygų smarkiai pabrango suskystintos dujos⁶⁷. Jos taip pat privertė daugelį pramonininkų ieškoti būdų kompensuoti gamybos sąnaudas, tačiau artimiausiu metu jau žadama peržiūrėti bei kelti ir produktų kainas⁶⁸.

Narystė Europos Sąjungoje neabejotinai veikė kainų dinamiką šalyje. Vietinės kainos kyla dėl subsidių eksportui už ES ribų bei neimportuojamų į Lietuvą subsidijuotų žemės ūkio produktų iš ES. Taip pat, kaip jau minėta, pasikeitus užsienio prekybos režimui, brango daugelis importuojamų prekių ir žaliavų⁶⁹. Svarbu paminėti, kad SD skaičiuoja gamintojų parduodamų prekių kainų pokyčius, o LLRI tyrimo dalyviai vertina gamintojų perkamų prekių kainų pokytį, taigi LLRI tyrime į gamintojų kainas yra įskaitomos importuojamos prekės, bet neįtraukiamos eksportuojamosios, bet būtent šios produkcijos kainos, oficialiais duomenimis, labiausiai ir buvo paveiktos kilusių naftos kainų (ne Lietuvos rinkoje parduotos pramonės produkcijos kainos per devynis šių metų mėnesius pakilo 28 proc.,

⁶³ ELTA. Lietuvos bankas valdžiai pataria kol kas nedidinti nei kainų, nei algų, 2005-10-12.

⁶⁴ Eurostat, „Euro-indicators News Release: euro-zone annual inflation up to 2.6%“, 2005-10-18.

⁶⁵ ELTA, „Pramonės produkcijos kainos šiemet išaugo beveik dešimtdaliu“, 2004-10-07.

⁶⁶ LR ūkio ministerija. Prekybos režimo pokyčių, Lietuvai tapus ES nare, su trečiosiomis šalimis 2002 metų importo ir eksporto duomenų pagrindų įvertinimas, <http://www.ukmin.lt/index.php/lt/Prekyba/Uzsienio/Pokyciai2002>.

⁶⁷ Pačauskaitė A. Suskystintos dujos brangsta įkandin naftos. – Verslo žinios, 2004-10-01, p. 3.

⁶⁸ Peržengė ribą. – Verslo žinios, 2004-10-15, p. 2.

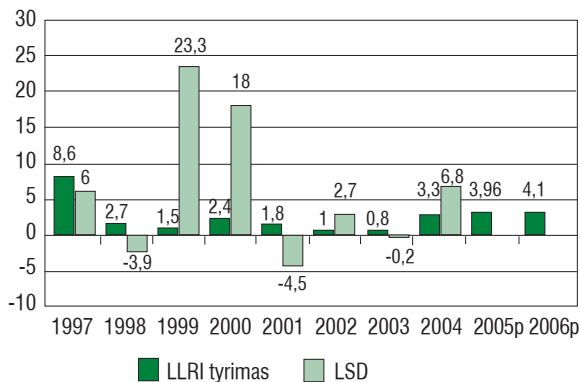
⁶⁹ Ūkio ministerijos atlikto tyrimo duomenimis, importas iš Rusijos vidutiniškai brangs 1,8 proc., iš JAV – 14,8 proc., iš Ukrainos – 16,6 proc., Baltarusijos – 10 proc., Japonijos – 8,9 proc., Kinijos – 7,8 proc., Kazachstano – 6,5 proc.

palyginti su 9 proc. išaugusiomis Lietuvoje parduodamos produkcijos kainomis)⁷⁰.

Kita vertus, Lietuvos narystė Europos Sąjungoje didžiausią įtaką turėjo būtent importuojamoms prekėms.

1.5 grafikas

Gamintojų prekių ir paslaugų kainų pokyčiai, proc.

Šaltiniai: LLRI tyrimai, Lietuvos statistikos departamentas

Rinkos dalyvių prognozėms, kad sparčiau augs tiek vartotojų, tiek ir gamintojų kainos, įtakos turi ir valdžios sprendimai, kurių daugelis yra susiję su stojimu į ES. Nuo 2004-ųjų pradžios padidinus tabako gaminių ir degalų akcizus, brango cigaretės, variklių benzinas, gazolis ir žibalas⁷¹. Įsigalioję nauji degalų akcizo tarifai priartėjo prie buvusių minimalių ES akcizų tarifų⁷². Nuo 2004 m. įsigaliojo 5 proc. PVM už vaisius ir medicinos prekes⁷³, buvo panaikintas 0 proc. PVM tarifas biodegalams, karstams bei laidojimo paslaugoms, tarptautiniams keleivių vežimams. Nuo 2005 m. sausio 1 d. statybai skirta žemė apmokestinama 15 proc. PVM. Kainas didino ir nuo 2005 m. pradžios pakilusių dujų ir elektros kainos.

Degalų brangimą lydėjo ir kai kurių vartojimo prekių kainų augimas. „Lietuvos avialinijos“, atsižvelgdamos

į 2004 m. antroje pusėje pasaulio rinkoje smarkiai išaugusias naftos kainas, pradėjo taikyti degalų mokesčių – 28 Lt už skrydžio segmentą, šį rudenį po metų pertraukos vėl brangintos taksi paslaugos, kilo ir kelionių autobusu kainos⁷⁴. Be pasaulio rinkų tendencijų, naftos kainoms mūsų šalyje, įstojus į ES, įtakos turi muito mokesčio naftos produktams sumažinimas nuo 15 proc. iki 5 proc. Dėl ES taikomo 10 proc. aplinkosaugos mokesčio turėjo brangti seni automobiliai, taip pat iš trečiųjų šalių įvežami nauji automobiliai.

Kita vertus, kainoms dar sparčiau kilti trukdo stiprėjanti konkurencija vidaus rinkoje, ją didina auganti vidaus pasiūla smulkaus eksporto rinkoms. Mažėjimo linkme kainų lygį veikia ir augantis darbo našumas.

1.3 lentelė

Vartojimo prekių ir paslaugų kainos*

	2005	2006
LLRI**	3,5 (3,3)	3,6
HBM	2,9 (3,0)	3,2
„Nord/LB“	2,9 (2,9)	2,7 (2,9)
EK	2,9 (2,9)	2,6 (2,8)
SEB	2,8 (2,8)	2,5
ICEG EC	2,7	
TVF	2,7 (1,2)	2,5 (2,9)
FM	2,5 (2,7)	2,1 (2,2)
„Nordea“	2,3 (2,4)	2,9

* skliausteliuose pateikiamos ankstesnės prognozės

** metų pabaigoje

Santrumpos: FM – Finansų ministerija, VB – Vilniaus bankas, EK – Europos Komisija⁷⁵, HBM – „Hansabankas“ Markets⁷⁶, LLRI – Lietuvos laisvosios rinkos instituto tyrimas, „Nordea“⁷⁷, „Nord/LB“ – „Nord/LB Lietuva“⁷⁸, TVF – Tarptautinis valiutos fondas⁷⁹, ICEG EC – International Centre for Economic Growth, a European Center⁸⁰

⁷⁰ Statistikos departamentas. www.std.lt

⁷¹ Variklių akcizas padidėjo nuo 1250 litų iki 1318 litų, žibalo – nuo 720 litų iki 1002 litų, gazolio – nuo 860 litų iki 1002 litų už toną. Specifinis cigarečių akcizas padidintas nuo 42,6 lito iki 47,5 lito už 1 tūkst. cigarečių, o advalorinis tarifas – nuo 10 proc. iki 15 proc. Litras benzino degalinėse brango vidutiniškai 6 centais (2,6 proc.), dyzelino – 14 centų (6,9 proc.), o 20-ies cigarečių pakelis, priklausomai nuo cigarečių rūšies, pabrangė 0,24-0,35 lito. BNS, „2004-aisiais brangs tabakas, degalai ir šiluma, tačiau kartu didės atlyginimai ir pensijos“, 200-12-31.

⁷² Europos Sąjunga nuo 2004 m. sausio 1 d. vėl padidino minimalų bešvinio benzino akcizo mokesčių nuo 287 eurų už tūkstantį litų iki 359 eurų. Lietuvos prašymu Europos Komisija pasiūlė Tarybai suteikti Lietuvai pereinamuosius laikotarpius minimaliems ES akcizo tarifams pasiekti: benzino – iki 2011 m., dyzelino – per pirmąjį etapą – iki 2011 m., antrąjį – iki 2013 m., elektros energijos, gamtinių dujų – iki 2010 m.

⁷³ Kai kurie vaistai buvo apmokestinami jau nuo 2002 m. liepos mėnesio.

⁷⁴ Nors auganti konkurencija muša vežimų kainas, kai kurie vežikai, argumentuodami augančiomis naftos kainomis, visgi jas pradėjo kelti.

⁷⁵ European Commission. Economic Forecasts 2004-2006.

⁷⁶ Hansbank Markets. Weekly Overview: The Baltic Region, 2005 spalio 11 d., p. 2.

⁷⁷ Nordea. Economic Outlook, 2005-09, p. 37.

⁷⁸ Nord/LB Lietuva/ Lietuvos ūkio sektorių apžvalga, 2005/3, 2005-10.

⁷⁹ International Monetary Fund. World Economic Outlook, April 2005, p. 217, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2004/01/pdf/appendix.pdf>.

⁸⁰ International Centre for Economic Growth, a European Center, Economic Forecasts, 2005.

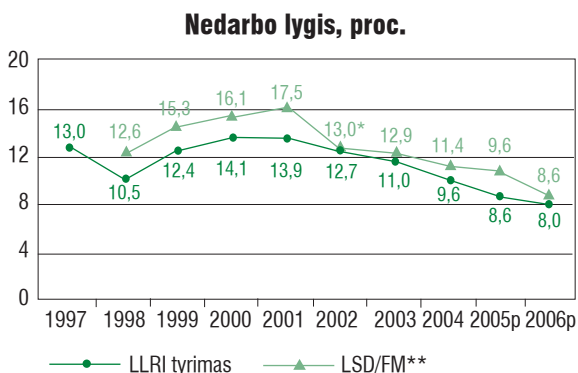
Rinkos dalyviai prognozuoja, kad 2006 m. vartojimo prekių ir paslaugų kainos didės 3,46 proc., gamintojų – 4,1 proc. Tokie lūkesčiai pirmiausia yra siejami su toliau mažėsiančiu nedarbu bei sparčiai didėsiančiu darbo užmokesčiu ir namų ūkių pajamomis, savo ruožtu auginančiomis vidaus vartojimą (žr. skirsnį 1.2), taip pat su augančiomis naftos kainomis⁸¹, laipsnišku mokesčių su ES derinimu, nekeliama debata dėl akcizų mažinimo. Kaip ir minėta, kainų kilimą gali skatinti ir žmonių įsitikinimas, kad įvedus eurą kils kainos. Apskritai spartesnis kainų kilimas augant BVP yra natūralus reiškinys, ir šiuo metu Lietuvoje pasiekti tempai toli gražu nėra grėsmingi. Kad augant gyvenimo lygiui kyla ir kainos (juo labiau jei tas procesas stabiliai vyksta vienoje rinkoje) – sena tiesa, žinoma kaip Balassa-Samuelson efektas. Taigi kol Lietuvos ekonomika vysis senąsias ES nares, infliacija šalyje tikrai turėtų būti natūralus procesas nei jos nebuvimas ar prieš keletą metų vyravusi defliacija.

1.4. Nedarbo rodiklius toliau mažina ekonomikos augimas ir emigracija

Nedarbo lygis suprantamas kaip bedarbių – darbingo amžiaus asmenų, neturinčių darbo ir ieškančių jo, bet nebūtinai užsiregistravusių Darbo biržoje – skaičiaus ir darbo jėgos santykis. Darbo jėga – tai visi darbingo amžiaus gyventojai. LLRI tyrimo dalyviai buvo prašomi įvertinti realų nedarbo lygį šalyje.

Tyrimo duomenimis, stabiliai ir sparčiai augant ekonomikai padėtis darbo rinkoje ir toliau gerėja. **Pasak rinkos dalyvių, 2005 m. pabaigoje nedarbo lygis bus 8,6 proc., palyginti su 9,6 proc. 2004 m. pabaigoje, o kitais metais ir toliau mažės iki 8 proc. 2006 m. pabaigoje.**

1.6 grafikas

***2005-2008 m. prognozės – vidutinis metinis nedarbo lygis*
Šaltiniai: Lietuvos laisvosios rinkos institutas, LR finansų ministerija, Lietuvos statistikos departamentas.

Nedarbo mažėjimą veikia besitęsianti ūkio plėtra ir viltis, kad įmonių padėtis ir toliau gerės (žr. 3.1 skirsnį). Taip pat nedarbo duomenis gana smarkiai koregavo lietuvių migracija į ES darbo rinkas. Jau po gegužės 1 d. į ES šalis plūstelėjo banga norinčių užsidirbti Lietuvos piliečių. Manoma, kad šiuo metu užsienio šalyse dirba apie 200–300 tūkstančių Lietuvos gyventojų ir jų kasdien daugėja.

Kita vertus, mažinti nedarbą trukdo verslui ir darbui nepalankūs mokesčių politikos pakeitimai (žr. 1.5 skirsnį), griežtinamas darbo santykių reguliavimas. Nedarbo mažėjimą stabdo ir 2005 m. liepos mėn. vėl padidintas privalomasis minimalus atlyginimas nuo 500 iki 550 Lt⁸². Planuojama nuo 2006 m. liepos mėnesio minimalų atlyginimą kelti dar 50 litų iki 600 Lt/mėn. Tokie sprendimai ne tik žlugdo smulkųjį verslą Lietuvos regionuose, bet ir toliau riboja nekvalifikuotų darbuotojų, kurie sudaro didžiausią bedarbių dalį, paklausą⁸³.

Didelis nekvalifikuotų bedarbių skaičius ir kvalifikuotų specialistų stoka yra kitos svarbios nedarbo mažėjimo kliūtys. Personalo specialistų teigimu, tinkamų darbininkų stygių nuolat jaučia statybos, siuvimo, automobilių, tekstilės, baldų pramonė, konditerijos įmonės, itin pageidaujami žmonės, galintys dirbti aptarnavimo sferoje⁸⁴. Taigi esamas nedarbo lygis nereiškia, kad nėra laisvų darbo vietų. Darbo biržos

⁸¹ Europos prognozavimo tinklas (EPT) prognozavo, kad brangesnė nei 50 JAV dolerių nafta pasaulinį infliacijos lygį 2004–2008 m. padidins 0,7 proc. (ELTA. EPT: brangesnė nei 50 JAV dolerių nafta sumažins pasaulinį BVP, 2004- 10-11). 2005-ųjų pabaigoje ta pati agentūra pranašauja jau 65 dolerių už barelį kainą, tai atitinkamai turėtų veikti ir infliacijos rodiklį.

⁸² 2003 m. rugsėjo 1 d. minimalus atlyginimas buvo pakeltas nuo 430 iki 450 Lt.

⁸³ SD gyventojų užimtumo tyrimo duomenimis, profesijos neturintys asmenys sudaro beveik pusę visų bedarbių.

⁸⁴ ELTA. Vilniuje vienam bedarbiui – trys laisvos darbo vietos statyboje, 2004-09-06.

duomenimis, laisvų darbo vietų praėjusių metų pabaigoje buvo dešimtadaliu daugiau nei registruotų bedarbių. Išliekantis aukštas nedarbo lygis rodo, kad trūksta galinčiųjų tas laisvas vietas užimti. Pagrindine problema šiandien tampa ne nedarbas, o kvalifikacijos tarp darbo jėgos trūkumas, nes kvalifikaciją tobulinančių suaugusiųjų⁸⁵ Lietuvoje iš visų Europos Sąjungos šalių yra mažiausia.

Tuo tarpu bedarbių kontingentas, anot darbo biržos atstovų, yra itin problematiškas. Apie 80 proc. teritorinėse darbo biržose užsiregistravusių žmonių yra nepasirengę darbo rinkai. Jie yra praradę motyvaciją ir dirbti, ir tobulintis ir kelti ar keisti savo kvalifikaciją⁸⁶. Lietuva, pasaulio banko teigimu, yra tarp lyderių pagal struktūrinio nedarbo rodiklius – žmonių, kurie neranda ar neieško darbo daugiau nei 2 metus.

Kone pagrindinė tokios situacijos priežastis – neefektyvi Lietuvos švietimo sistema ir didelis atotrūkis tarp studijų programų ir darbo rinkos poreikių⁸⁷. Europos švietimo fondo duomenimis, Lietuva Europoje pirmauja pagal specialistų, turinčių aukštąjį išsilavinimą, skaičių. Deja, darbdaviai jų įgytas profesines žinias linkę vertinti gana skeptiškai. Pasaulio banko studijoje skelbiama, kad Lietuva taip pat pirmauja ir pagal žmonių, turinčių aukštąjį išsilavinimą, ir dirbančių tokio išsilavinimo nereikalaujančiose darbo vietose, kad ir tekstilės pramonėje, skaičių⁸⁸.

Itin aktualus šiandien darbo jėgos judėjimo klausimas dažniausiai Lietuvoje diskutuojamas tik viena kryptimi – tai yra, kurios šalys atvėrė savo sienas darbo jėgai iš naujųjų šalių, kurios taikė pereinamuosius laikotarpius ir kiek tautiečių paskubėjo pasinaudoti suteiktomis galimybėmis jau pirmaisiais metais. Statistikos departamento duomenimis, praėjusiais metais emigraciją rinkosi net dvigubai daugiau Lietuvos gyventojų nei prieš dvejus metus: 15 tūkst., palyginti su 7000 tūkst. 2002 m. Manoma, kad nuo 1990 m. nuo 250 iki 350 tūkstančių žmonių jau spėjo palikti šalį⁸⁹.

Bene pagrindinė emigracijos priežastis, daugumos (daugiau nei 90 proc.) Lietuvos gyventojų nuomone,

yra mažas darbo užmokestis. Kad žmonės išvyksta į kitas šalis negalėdami susirasti darbo Lietuvoje, mano apie 72 proc. lietuvių.

Tačiau lygiai taip pat svarbu pažvelgti ir į kitą laisvo judėjimo Europos Sąjungoje (ir už jos ribų) pusę – potencialią darbo jėgos imigraciją į šalį. Nors darbo užmokestis Lietuvoje yra beveik mažiausias tarp ES šalių narių, ir Lietuva neatrodo labai patraukli ES darbuotojams, darbuotojai iš kitų šalių noriai užimtų laisvas vietas, ir strategija darbo jėgos judėjimui iš ir į šalį turėtų būti numatyta iš anksto. Daugelis imonių, nukentėjusių dėl lietuvių emigracijos, jau samdo darbuotojus iš užsienio ir nekantriai laukia apribojimų sumažinimo šioje srityje bei sprendimo, kada darbo jėga iš kitų šalių bus laisvai įleidžiama į Lietuvą. Juo labiau, kad užsienio imonės jau pradėjo kalbėti apie gamybos iškėlimą į kitas šalis, kur darbo jėga ir prieinamesnė, ir pigesnė, ir tai turėtų paskatinti valdžios atstovus susirūpinti ir Lietuvos imigracijos politika, ir situacija darbo rinkoje apskritai⁹⁰.

Per pirmąjį 2005 metų pusmetį leidimai dirbti Lietuvoje buvo išduoti 881 užsieniečiui – daugiau nei pernai per visus metus (877). Daugiausia užsieniečių įsidarbino Vilniuje – 377, Klaipėdoje – 295, Gargžduose – 65, Kaune – 59. Tačiau, nors darbuotojų iš kitų šalių ir daugėja, tai vyksta labai lėtai ir procesas lėtinamas administracinėmis kliūtimis, o politiniame lygmenyje, kaip minėta, Lietuva šiuo klausimu vis dar neturi jokios aiškios strategijos.

Visos apžvelgtos institucijos sutinka dėl bendrų darbo rinkos tendencijų ir prognozuoja tolesnį nedarbo mažėjimą. Kaip ir anksčiau, rinkos dalyvių nedarbo lygio prognozės yra mažesnės ir už oficialiąsias, FM (ir Statistikos departamento) skelbiamas šalies prognozes (žr. 1.6 grafiką)⁹¹ ir už kitų institucijų prognozes. Reikia paminėti, kad Darbo biržos (DB) rodikliai LLRI tyrimuose nebenaudojami, kadangi nuo 2004 m. sausio mėnesio Darbo birža skaičiuoja nedirbančių asmenų procentą nuo darbingo amžiaus gyventojų skaičiaus, o dauguma tarptautinių institucijų bei LLRI – bedarbių skaičiaus ir darbo jėgos santykį.

⁸⁵ Angl. *lifelong learning*.

⁸⁶ *Spurytė V.* Bedarbiai nebenori dirbti, –Klaipėda, 2005-07-27.

⁸⁷ Socialinės analizės ir konsultavimo centro (SAKC) projekto „Žmogiškųjų išteklių plėtros būklės Lietuvoje įvertinimas“, atlikto 2003 m. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos bei Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnybos užsakyму, išvadose teigiama, kad Lietuvoje maždaug 46 proc. dirbančiųjų turi aukštojo išsilavinimo diplomus, apie 70 proc. aukštąjį išsilavinimą turinčių žmonių niekada nedirbo pagal specialybę, o realus tokios kvalifikacijos specialistų poreikis siekia 25 proc. Taip pat žr. „Veidas“, 2004 -07-29, p. 31–32.

⁸⁸ Lithuania: Investment Climate Assessment, The World Bank, December 2004

⁸⁹ BNS. Lithuania: low salaries cause emigration – poll, 2005-09-24.

⁹⁰ BNS. Klaipėdos regione – laisvų darbo rankų stygius, 2005-10-24.

⁹¹ Nustatomas pagal gyventojų užimtumo tyrimą. Tai yra vienos didžiausių nedarbo lygio Lietuvoje prognozių (žr. lentelę 1.4).

Tad dėl skirtingų skaičiavimo metodų galutiniai DB ir LLRI duomenys negali būti lyginami. Kaip oficialių Lietuvos nedarbingumo rodiklių tyrime naudojame Finansų ministerijos skelbiamą skaičių.

Remdamasi Statistikos departamento užimtumo tyrimo rezultatais, Finansų ministerija kelis kartus pastaruoju metu gerino savo nedarbo prognozes – paskutinį kartą FM sumažino prognozuojamą 2005 m. nedarbo rodiklį vienu procentu – nuo 10,6 proc. iki 9,6 proc. 2006 m. Finansų ministerija tikisi dar procentu mažėsančio nedarbo – iki 8,6 proc.⁹².

1.4 lentelė

Nedarbo Lietuvoje prognozės, proc.		
	2005	2006
EK	10,8 (11,4)	10,2 (10,6)
FM**	9,6 (10,6)	8,6
„Eurostat“*	11,3	
HBM	11,2 (11,6)	10,4 (11,2)
„Nordea“	11,0 (11,5)	10,2 (10,5)
„Nord/LB“	9,0 (10,6)	8,0 (9,0)
LLRI	8,6 (8,4)	8,0

* 2004 m. liepos mėnesį.

** užimtumo tyrimo duomenimis, skliausteliuose pateikiamos ankstesnės prognozės.

Santrumpos: „Nord/LB“ – „Nord/LB Lietuva“⁹³, FM – Finansų ministerija⁹⁴, „Nordea“⁹⁵, LLRI – Lietuvos laisvosios rinkos instituto tyrimas, HBM – „Hansabank Markes“⁹⁶, EK – Europos Komisija⁹⁷

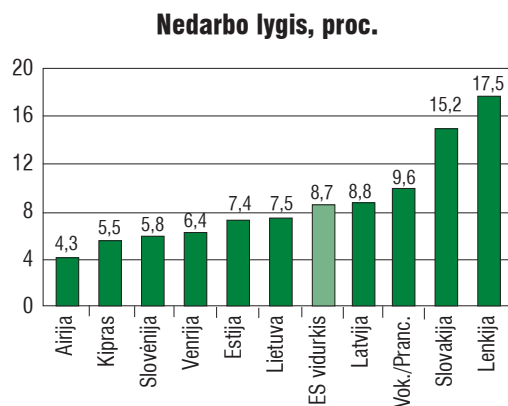
Taigi palyginti su kitų institucijų prognozėmis, rinkos dalyvių prognozės yra ganėtinai žemos (žr. 1.4 lentelę), tačiau reikia atkreipti dėmesį į tai, kad dauguma institucijų pateikia vidutinio metinio nedarbo lygio prognozes, o rinkos dalyviai prognozuoja nedarbo lygį metų pabaigoje. Apskritai, visos institucijos pozityviai vertina Lietuvos darbo biržos dinamiką ir laukia tolygaus nedarbo mažėjimo šiais bei kitais metais.

„Eurostat“ Lietuvoje antrus metus iš eilės užfiksavo žymiausią nedarbingumo sumažėjimą ES. „Eurostat“ duomenimis, nedarbas Lietuvoje 2005 m. rugpjūčio mėnesį buvo 7,5 proc., o tuo pat metu 2004 metais –

10,7 proc. (2003 m. – 12,6 proc.)⁹⁸. Šiomet Lietuva paliko šalių, turinčių prasčiausius nedarbo rodiklius, lyderiaujančią trejetą ir gali didžiuotis geresniais nei vidutiniais nedarbo rodikliais (žr. 1.7 grafiką).

ES vidurkis, kita vertus, atskleidžia kitą skaudžią šiandieninės Europos problemą. Ne mažėjantis, o netgi augantis nedarbo rodiklis ne tik atsigauvančiose po sovietinės eros naujosiose šalyse bei tokiose „probleminėse“ senbuvėse kaip Ispanija ir Graikija, bet ir ES lyderėse, pvz., Vokietijoje, Prancūzijoje (po 9.6 proc.) ar Italijoje išpėja apie šių šalių darbo rinkoms gresiantį pavojų ir ateityje kiliančias ekonomines problemas.

1.7 grafikas

Šaltinis: Eurostat, 2005 rugpjūtis.

1.5. Mokesčių našta rinkos dalyvių vertinama kontraversiškai

LLRI tyrimo dalyviai vertina mokesčių našlą kaip visų mokestinių valstybės bei savivaldybių biudžetų ir fondų pajamų santykį su bendroju vidaus produktu. **Rinkos dalyvių nuomone, 2005 m. mokesčių našta sudarys 34,6 proc., palyginti su 35,4 proc. 2004 –aisiais.**

Prieš pusę metų rinkos dalyviai prognozavo mokesčių našlą 2005-aisiais būsiant didesnę – jų nuomone, ji galėjo sudaryti iki 36,3 proc. Mokesčių naštos ir mokesčių sistemos reformos klausimai bei modeliai buvo

⁹² LR finansų ministerija. Lietuvos ekonominių rodiklių projekcijos 2005-2008, paskelbtos 2005-09-25.

⁹³ Nord/LB Lietuva. Lietuvos ūkio sektorių apžvalga, 2005/3, 2005-10.

⁹⁴ LR finansų ministerija. Lietuvos ekonominių rodiklių projekcijos 2005–2008 metams, 2005-04.

⁹⁵ Nordea. Economic Outlook, Feb 2005, p. 37.

⁹⁶ Hansabank Markets. The Baltic Outlook, 2004- 07-16, p. 1.

⁹⁷ European Commission, April 2005.

⁹⁸ Eurostat. August 2005: Euro-zone unemployment up to 8.6%, 2005-10-04.

itin ugingai diskutuojami praėjusio tyrimo metu. Nežinomybė ir Vyriausybės mokesčių politikos nenuspėjamumas lėmė praėjusio tyrimo aukštesnius rodiklius. Atliekant 2005–2006 (I) tyrimą, mokesčių reformos klausimai buvo išspręsti, ir nežinomybė, nors šioje srityje ji visuomet išlieka, buvo mažesnė ir nebedarė didelės įtakos rinkos dalyvių vertinimams.

Keli mokesčių reformos aspektai yra iš tiesų džiuginantys ir neabejotinai teigiamai veikė rinkos dalyvių lūkesčius. Pavyzdžiui, džiugu, kad pagaliau sulaukėme pajamų mokesčio tarifų sumažinimo – nuo 33 proc. iki 24 proc. Apmaudu, kad pasirinktas neefektyviausias būdas tokios reformos tikslams pasiekti – t. y. tarifas bus mažinamas ne iš karto, o palaipsniui, per trejus metus: nuo 2006 metų liepos 1 dienos jis būtų sumažintas iki 27 proc., o nuo 2008 metų pradžios – iki 24 procentų.

Tiesa, toks sprendimas akivaizdžiai nepalengvins legalių darbuotojų ir verslininkų mokesčių naštos ir todėl nebus efektyvus siekiant mažinti šešėlinės ekonomikos mastą (o tai buvo įvardinta kaip vienas iš pagrindinių reformos siekių).

Kiti reformos aspektai vargu ar prisidės ir prie ne mažiau svarbaus reformos uždavinio didinti šalies konkurencingumą. Siekiant atsverti biudžeto praradimus, įvedamas solidarumo mokestis, o komercijai naudojamas gyventojų nekilnojamasis turtas pradėdamas apmokestinti metiniu 1 proc. vertės mokesčiu. Jis bus apmokestinamas tomis pačiomis sąlygomis kaip ir įmonių naudojamas turtas (išlyga padaryta nuomajamiems butams, kurie nebus apmokestinami). Tai gi galima daryti išvadą, kad mokesčių našta labai nemažės, tiesiog jos svoris vėl bus išdalinamas skirtingiems mokesčiams.

Vertinant reformą visapusiškai, galima drąsiai teigti, kad ji tebus tik rimtos reformos imitacija, kurios pagrindas tebėra ne ilgalaikiai ekonomiškai pagrįsti tikslai, o trumpalaikės priemonės, skirtos patenkinti trumpalaikius Vyriausybės uždavinius, tokius kaip biudžeto subalansavimas ar bandymai nepagrįstai didėjančias ir neefektyvias biudžeto išlaidas kompensuoti naujais mokesčiais. Tai neskatina kurti naujų darbo vietų, nemažina šešėlinės ekonomikos masto ir nėra efektyvus būdas siekiant skatinti darbo ir vartojimo rinką.

Įvertinus pasirinktą reformos kelią, neatrodo labai keista, kad nors reforma buvo reklamuojama kaip mokesčių našta mažinanti priemonė, rinkos dalyvių ji nebuvo sutikta kaip našta mažinanti priemonė – mokesčių naštos rodikliai tyrimo dalyvių 2005–2006 prognozėse nesumažėjo.

Mažesnius mokesčių naštos rodiklius taip pat galėjo veikti vis dar spartus ekonomikos augimas: mokesčių augimą atsvėrė gana sparti ūkio plėtra. Sėkmingai plėtojant ūkį, didėjančią mokesčių našta taip pat gali sumažinti augančios pajamos iš neapmokestinamos arba mažesniais tarifais apmokestinamos veiklos ir kitų šaltinių.

Kita vertus, mokesčių našta sunkina ir iki minimalaus ES lygio didinami akcizų tarifai. Aukšti mokesčių naštos rodikliai gali atspindėti, pirma, nusivylimą, kad nebandoma kompensuoti dėl narystės ES didėjančių mokesčių kai kuriose sferose, ir, antra, kad neskatinama iniciatyva valstybiniu lygmeniu siekti šių mokesčių įsipareigojimų mažinimo europiniame lygmenyje⁹⁹.

Kitais metais mokesčių našta mažėti neturėtų: nuo sausio 1 d. užguls socialinis mokestis, kuris, ekspertų vertinimu, didesnio pelningumo įmonėms viršys anksčiau mokėtą kelių mokesčių. Taip pat tiek dėl rinkoje vykstančių procesų, tiek dėl pasikeitusios komercinio turto vertinimo metodikos gali išaugti ir nekilnojamojo turto mokestis: 2006 m. sausio 1 d. nuo individualaus nekilnojamojo objekto vertinimo bus pereita prie masinio vertinimo; objektas bus vertinamas pagal toje vietoje vyraujančias kainas¹⁰⁰.

Rinkos dalyviai taip pat nelaukia mokesčių naštos mažėjimo kitais metais – jų nuomone, ji išliks panaši kaip ir šiomet ir sudarys 34,5 proc.

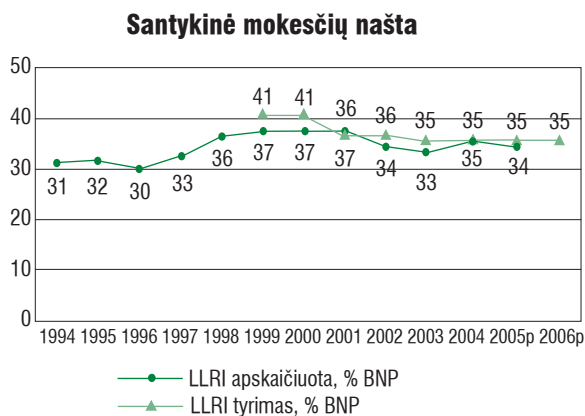
„Eurostat“ duomenimis, 2003 m. mokesčių našta Lietuvoje buvo 28,7 proc. BVP – tai yra mažiausias rodiklis Europos Sąjungoje¹⁰¹. Tačiau lyginti Lietuvoje taikomą mokesčių tarifą su kitų Europos valstybių tarifu yra sudėtinga, kadangi mokesčių sistemos daugelyje kitų šalių yra progresinės, o euro perkamoji galima skirtingose ES šalyse yra nevienoda. Todėl nagrinėjant pajamų mokesčius prasmingiau būtų lyginti ne bendrą mokesčių našta, o mokesčio tarifą, kuriuo Europos šalys apmokestina vidutinį darbo užmokestį. Pagal šį rodiklį Lietuva yra antra Europos Sąjungoje.

⁹⁹ Arba, jei tokios iniciatyvos keliamos vienu grupių, kitų jos automatiškai kritikuojamas kaip „provincialios“.

¹⁰⁰ ELTA. Mokesčių našta nelengvės, 2005 08 25.

¹⁰¹ Eurostat News Release. EU Tax burden in 2003 ranged from 29% of GDP in Lithuania and Latvia to 51% in Sweden, Jan 28, 2005.

1.8 grafikas

Šaltinis: LLRI, LLRI tyrimas

Svarbu paminėti ir kakofonijos valdančiojoje koalicijoje įtaką Lietuvos mokesčių sistemos vertinimams. Iš socialdemokratų stovyklos – ir diskusijų apie reformos būdus metu, ir po jų – vėl pasigirsta kalbų apie progresinius mokesčius (pavyzdžiui, nuo kitų metų nemažinant pajamų mokesčio daugiau kaip 1200 litų uždirbantiems gyventojams)¹⁰². Progresiniai pajamų mokesčiai jų administravimą daro itin komplikuoatą ir brangiai kainuojantį, skatina vengti mokesčių, perkelti gamybą į mažesnių mokesčių šalis.

Nuo 1994 m. LLRI skaičiuoja mokesčių naštos dydį, remdamasis oficialiais statistiniais bendrojo nacionalinio produkto (BVP plius grynosios pajamos, gautos iš užsienio) ir biudžeto pajamų rodikliais. LLRI tyrimo duomenimis, oficialia bendrojo nacionalinio produkto prognoze ir biudžeto pajamų rodikliais paremti skaičiavimai rodo, kad šiemet mokesčių našta yra mažesnė negu praėjusiais metais ir sudaro 34 proc. BVP. Reiktų atkreipti dėmesį į tai, kad nors mokesčių naštos procentinė išraiška ir nežymiai sumažėjo, absoliutus mokesčių dydis bus didesnis: mokesčių našta yra skaičiuojama nuo BVP – šis rodiklis vis dar sparčiai auga, o mokesčių naštos rodiklis atitinkamai tiek nesumažėja.

Vyriausybė tikina, kad tam tikrus mokesčius, būtent akcizo, ji didino įpareigota narystės Europos Sąjungoje sutarties. Tačiau biudžetas sudarytas ne vien iš akcizų – juos didindama valstybė galėtų sumažinti kitų mokesčių našta. Deja, belieka apgailestauti, kad ba-

lansavimas mokesčių srityje yra įmanomas, siekiamas ir vykdomas tik viena kryptimi: kiekvienas kokio nors mokesčio sumažinimas yra iškart palydimas pranešimo, kad šiais ar kitais metais bus įvestas naujas mokeskis biudžeto praradimams subalansuoti, tačiau balansuojamos priemonės, išaugus kai kuriems mokesčiams, atrodo nepriimtinos – ir tai, be abejo, neskatina rinkos dalyvių pasitikėjimo.

Dar vienas iš mokesčio „balansavimo“ pavyzdžių, sunkinančių vartotojų ir verslo dalią, yra šiuo metu svarstomas ketinimas nuo 2006 metų balandžio ar gegužės mėn. nuo 6 iki 3 proc. sumažinti tuščių kompiuterių laikmenų mokesčių, tačiau mainais iki 3 proc. nuo pardavimo kainos apmokestinti įrangą, galinčią atkurti autorinius kūrinius: kompiuterius, garso, vaizdo grotuvus, kameras. Pagal projektą, kietieji diskai nebebūtų apmokestinami, bet užtat „mainais“ numatyta apmokestinti atgaminimo įrangą – garso ir vaizdo įrašų grotuvus su įrašymo funkcija, vaizdo kameras, asmeninius kompiuterius, mobiliuosius telefonus su garso ir vaizdo įrašymo ir atgaminimo funkcija, įvairius MP3 grotuvus. 2005 m. lapkričio mėn., buvo nuspręsta kompiuterių neapmokestinti, iš dalies dėl itin aršaus IT įmonių (ir ypač jas vienijančios asociacijos „Infobalt“) pasipriešinimo, argumentuojant, kad toks sprendimas stabdytų informacinės visuomenės, kurios skatinimo būtinybė yra taip dažnai pabrėžiama, plėtrą. Vis dėlto vartotojai bus apsunkinti dėl garso, audiovizualinės ir kopijavimo įrangos apmokestinimo¹⁰³.

LLRI tyrimo mokesčių naštos rodiklis atspindi tik tiesioginę mokesčių našta. Tačiau ne mažiau svarbi yra netiesioginė mokesčių našta, kuri yra susijusi su mokesčių administravimo ir mokesčius administruojančių institucijų išlaidomis. Mokesčių administravimą sunkina sudėtingos mokesčių taisyklės, daugybė išimčių, įstatymų nuostatų interpretavimo vingrybės. Mokesčių administratoriams suteikta daug įgaliojimų, o mokesčių mokėtojų teisės nėra tinkamai įtvirtintos.

Nuo 2004 m. gegužės 1 d. įsigaliojo *Mokesčių administravimo įstatymas*. Nors šiame įstatyme siekiama įtvirtinti naują mokesčių administratorių ir mokėtojų santykių modelį, jame nepakankamai ribojamos mokesčių inspektorių galios, nesumažinami privačių verslo subjektų įpareigojimai teikti informaciją, nepa-

¹⁰² ELTA. Socdemai siūlo įteisinti progresinius mokesčius, 2005 05 03; *Staniulytė, T.* Socdemai neatsisakė progresyviųjų mokesčių. –Verslo žinios, 2005-04 -11.

¹⁰³ BNS. Ketinama apmokestinti garso ir vaizdo techniką, 2005-10-27. Spaudos apžvalga, „Aurių gynėjų ir IT lobistų mūšyje – kompiuterių sėkmė“, 2005-11-29.

grįstai ir netikslingai didinamos su informacijos pateikimu susijusios mokesčių mokėtojų išlaidos, skatinama mokėti nepriimtinius mokesčius. Siūlomų įstatymo nuostatų įgyvendinimas neleis sumažinti netiesioginės mokesčių naštos¹⁰⁴.

Taigi, kaip rodo tyrimas, vien balanso tarp mokesčių didinimo ir šių faktą švelninančių veiksnių, arba tarp vienu mokesčių mažinimo ir kitų mokesčių didinimo, neužtenka. Norint užtikrinti šalies konkurencingumą tarptautinėje rinkoje, reikia vykdyti nuoseklią mokesčių politiką ir imtis ne laikinų ir problemų nesprendžiančių būdų, o struktūrinių mokesčius mažinančių priemonių.

Tuo pat metu, kai Lietuvoje vykdomos trumpalaikių tikslų siekiančios reformos, dauguma mokesčių reformą vykdžiusių Europos valstybių siūlo mažesnius

mokesčių tarifus ir paprastesnes sistemas nei mūsų šalyje. Taigi Lietuva, 2008 m. sustojusi ties 24 proc. gyventojų pajamų mokesčio riba, tarptautiniu mastu labai patraukliai nebeatrodys. Po nepriklausomybės atgavimo pirmoji pradėjusi struktūrines reformas, šiuo metu, atrodo, Lietuva pirmoji jas ir sustabdo. Tuo metu, kai Rumunijoje, Slovakijoje ir kitose šalyse radikaliai mažinami mokesčiai ir keliamas šalies konkurencingumas, Lietuva apsiriboja daline laikina ir neefektyvia reforma.

Apibendrinant reikėtų pasakyti, kad mokesčių našta nemažės, nors 2005 m. buvo skelbiama, kad mokesčių reformos tikslas yra mokesčių naštos mažinimas. Tad reformos tikslai, sumažinti šešėlinę ekonomiką ir padaryti šalį konkurencingesnę, rinkos dalyviu vertinimu, tokiomis priemonėmis nebus pasiekti.

LLRI tyrimo dalyvių vertinimai ir prognozės

	2004	2005	pokytis		2005	pokytis		2006	pokytis	
		ankst. prog.	proc.	absoliučiai	patik. prog.	proc.	absoliučiai	prognozė	proc.	absoliučiai
BVP augimas	6,79	6,31	-7,1%	-0,48	6,27	-0,6%	-0,04	6,12	-2,4%	-0,15
Šešėlinės ekonomikos dalis BVP	20,81	20,58	-1,1%	-0,23	21,4	4,0%	0,82	19,99	-6,6%	-1,41
Eksporto augimas	13,48	14,05	4,2%	55,9%	12,88	-8,3%	-1,17	13,64	5,9%	0,76
Importo augimas	12,59	12,95	2,9%	0,36	12,32	-4,9%	-0,63	12,6	2,3%	0,28
Vartotojų kainų pokytis	2,96	3,25	9,8%	0,29	3,46	6,5%	0,21	3,58	3,5%	0,12
Gamintojų kainų pokytis	3,24	3,6	11,1%	0,36	3,96	10,0%	0,36	4,1	3,5%	0,14
Nedarbas	9,58	8,36	-12,7%	-1,22	8,63	3,2%	0,27	8,01	-7,2%	-0,62
Mokesčių našta	35,44	36,3	2,4%	0,86	34,62	-4,6%	-1,68	34,53	-0,3%	-0,09

¹⁰⁴ Išsamiau apie LLRI išvadas dėl naujojo *Mokesčių administravimo įstatymo projekto* <http://www.lrinka.lt/Tyrimai/Mokest/Mokadmin.phtml>.

2 skyrius. NAMŲ ŪKIAI

2.1. Namų ūkių finansinė padėtis gerėja

LLRI tyrime namų ūkio pajamos – tai vidutinės piniginės pajamos, kurias per mėnesį gauna namų ūkis. Jos apima pinigines įplaukas: darbo užmokestį, pensijas, stipendijas, palūkanas, dividendus, pajamas už nuomą, dovanas, laimėjimus, kyšius, pašalpas ir kitas deklaruojamas bei nedeklaruojamas įplaukas. Namų ūkis suprantamas kaip asmuo ar jų grupė, turinti bendrą biudžetą.

Augant ekonomikai, gyventojų finansinė padėtis nuolat gerėja ir rinkos dalyviai prognozuoja spartesnį namų ūkių pajamų augimą. **Rinkos dalyvių prognozėmis, vidutinės piniginės namų ūkio pajamos 2005 m. sudarys 2106 Lt/mėn. ir bus 6,4 proc. didesnės nei prieš metus. Patikslintos prognozės beveik atitinka siūlytąsias prieš pusę metų – tuomet rinkos dalyviai tikėjosi 7,4 proc. pajamų augimo.** Pajamos vienam namų ūkio nariui sudarys 826 Lt/mėn.

Apžvelgus kasmetinius namų ūkių pajamų įverčius, galima pastebėti, kad namų ūkių pajamos pastaruosius penkerius metus labai stabiliai augo (žr. 2.1 grafiką). Pajamų lygį labiausiai didina sparčiai mažėjantis nedarbas ir darbo užmokesčio augimas. Taip pat, rinkos dalyvių nuomone, namų pajamos augo ir dėl emigracijos, būtent dėl užsienyje dirbančių šeimoms narių, siunčiančių dalį atlyginimo atgal į Lietuvą.

Pajamas augino ir padidintos pensijos, įvairios, pašalpos, kitos biudžeto išmokos. 2004 m. senatvės pensijos didėjo net tris kartus ir šiais metais jos toliau buvo didinamos: nuo liepos 1 d. bazinė pensija padidėjo 28 litais ir dabar sudaro 200 litų. 94 litais iki 1084 litų padidėjo draudžiamosios pajamos, dėl to gyventojų senatvės pensijos vidutiniškai išaugo 50 litų. Vidutinė mėnesinė senatvės pensija šių metų rugsėjo mėnesį sudarė jau apie 446 litus. Vyriausybėje svarstoma galimybė šiemet pensijas dar kartą padidinti¹.

Šiais metais buvo nuspręsta net dvigubai padidinti ir valstybines pensijas asmenims, nukentėjusiems per 1991 sausio įvykius, bei jų šeimoms nariams. Tam iš šių metų valstybės biudžeto skirta dar 750 tūkst. litų.

2005 m. buvo numatyta skirti 41 mln. litų paramą šeimoms, mokant po 50 litų kiekvienam vaikui nuo 3 iki 7 metų. Kompensuojant sauskelnių brangimą dėl 18 proc. PVM, nuo sausio 1 dienos nuo 750 iki 1000 litų padidinta vienkartinė išmoka gimus vaikui. Didinta ir parama šeimoms, auginančioms vaikus iki vienu metų, bei pradėtos mokėti valstybinės pensijos motinoms, užauginusioms 7 ir daugiau vaikų. Prasadėjus naujiems mokslo metams, kiekvienam socialiai remtinam vaikui buvo nuspręsta skirti po 50 litų mokyklinėms prekėms įsigyti. Nuo sausio mėnesio didėjo ir slaugos pašalpos.

2005 m. kovo mėn. pritarta ir *Valstybinių šalpos išmokų įstatymo pakeitimo ir papildymo įstatymo* projektui. Šalpos pensijos nuo šiol skiriamos tiems neįgaliesiems, pripažintiems I ar II grupės invalidais, ir senatvės pensijos amžiaus sulaukusiems asmenims, kurie neturi teisės gauti jokios rūšies pensijų. Šalpos pensijos I ir II grupės invalidams buvo pradėtos skirti nuo 2005 m. liepos 1 d., o senatvės pensijos amžiaus sulaukusiems asmenims jos bus mokamos nuo 2006 m. sausio 1 d.

Nuo spalio 1 d. Lietuvoje nuo 135 iki 155 litų didėjo ir remiamos pajamos². Remiamų pajamų didinimas bei vis gausėjančios socialinės išmokos buvo sukėlusios gyventojų nuogąstavimus, kad jie nebeteks valstybės kompensacijų už šildymą bei vandenį. Tačiau Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis, dėl augančių remiamų pajamų kompensacijas už šildymą ir vandenį nuo spalio mėnesio turėtų gauti 15 tūkst. žmonių daugiau, o ir jau gaunantiems tokią paramą asmenims (apie 7 proc. Lietuvos gyventojų) valstybės parama augs³.

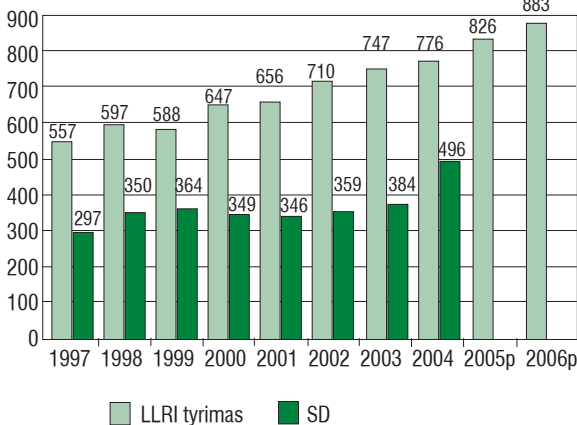
¹ ELTA. A. Brazauskas: Vyriausybė šiais metais svarstys dar vieną pensijų padidinimą, 2005-08-23.

² Šis žingsnis valstybei kainuos apie 9 milijonus litų.

³ ELTA.: „Kompensacijas už šildymą ir vandenį gaus daugiau žmonių“, 2005-08-25.

2.1 grafikas

Disponuojamos piniginės pajamos, Lt/mėn.*

* vienam namų ūkio nariui (2003 m. ir 2004 m. duomenys perskaičiuoti remiantis 2001 m. gyventojų surašymo duomenimis apie vidutinės šeimos dydį – 2,55 asmens).

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas, LLRI tyrimas

Rinkos dalyvių nuomone, gyventojų finansinė padėtis ateinančiais metais turėtų toliau gerėti. **Prognozuojama, kad 2006 m. namų ūkių pajamos augs panašiais tempais kaip ir šiemet – apie 7 proc. – ir sudarys apie 2252 Lt/mėn.** Pajamos vienam ūkio nariui bus 883 Lt/mėn.

Nedarbas ir ateinantis metais, rinkos dalyvių nuomone, turėtų mažėti, o darbo užmokestis – augti. Kadangi darbo užmokestis sudaro 69 proc. visų disponuojamų pajamų ir yra pagrindinis pajamų šaltinis, tai prognozuojamas spartesnis atlyginimų kilimas (žr. kitą dalį) turėtų „kilstelėti“ ir namų ūkių pajamas. Apie ketvirtadalį namų ūkių pajamų sudarančios pašalpos taip pat turėtų augti ir didinti bendras namų ūkių pajamas.

Prognozuojama, kad kitų metų „Sodros“ biudžeto išlaidos viršys 6,77 mlrd. litų ir bus apie 11,2 proc. didesnės nei šių metų išlaidos. Didžioji išlaidų dalis, apie 70 proc., atiteks pensijų socialiniam draudimui. Pensijoms (padidėjusioms pensijoms palaikyti bei naujoms pensijoms kelti) 2006 metais numatoma išleisti dešimtadaliu daugiau lėšų nei šiemet – apie 429 mln. litų. Ligos ir motinystės bei bedarbių pašalpos taip pat bus skiriama daugiau lėšų. Nors dides-

nės išmokos didina namų ūkių pajamas, vis dėlto apmaudu, kad didėjant „Sodros“ biudžetui ir susidarius pertekliui pirmenybė teikiama laikiniams politiniams žingsniams, kai rimtesnės struktūrinės reformoms, pavyzdžiui, pensijų reformos gilinimui, kuris galėtų spręsti pensijų problemą ateityje, nei lėšų, nei politinės valios nepakanka.

Kalbant apie namų ūkių pajamų perspektyvas, reikėtų paminėti ir SD atliekamą vartotojų nuomonės tyrimą, atspindintį gyventojų požiūrį į artimiausią namų ūkių ir šalies ekonomikos perspektyvą⁴. Dauguma respondentų tikino, kad jų namų ūkio finansinė padėtis per praėjusius 12 mėnesių nekito, dauguma mano, kad ji nesikeis ir šiemet. Vis dėlto manančių, kad situacija per ateinančius 12 mėnesių blogės, yra mažiausia – 17 proc. Ketvirtadalis respondentų teigė, kad jų namų ūkio finansinė padėtis pagerėjo ir tiek pat pagerėjimo tikisi per kitus 12 mėnesių⁵.

2.2. Rinkos dalyviai tikisi spartaus darbo užmokesčio augimo

Visoms institucijoms jau seniai kalbant apie darbo užmokesčio šuolį, rinkos dalyviai pastaraisiais metais daug santūriau vertino staigaus darbo užmokesčio kilimo galimybę. 2001–2004 metais rinkos dalyviai nematė pokyčių, galėjusių lemti tokį šuolį, ir tai atsispindėjo rodikliuose, kurie beveik nekito (žr. 2.2 grafika). Tiesa, prieš stojant į Europos Sąjungą prognozės buvo gana optimistiškai pakeltos, tačiau rinkos dalyvių *ex poste* vertinimais, jokie šuolio, įstojus į ES, nebuvo. Šįkart rinkos dalyviai ir vėl optimistiškiau vertina darbo užmokesčio spartaus kilimo galimybę. **Rinkos dalyvių nuomone, 2005 m. vidutinis darbo užmokestis padidės net 11,6 proc. (arba 122 litais) ir sudarys 1167,8 Lt/mėn.** LLRI tyrimo metu rinkos dalyviai vertino nurodyto laikotarpio vidutinį mėnesinį atlyginimą už darbą atskaičius mokesčius, gautą pinigais ir nebūtinai deklaruojamą.

Tyrimo rezultatai rodo, kad darbo užmokesčio augimą veikia trys pagrindiniai veiksniai: emigracijos ir švietimo sistemos spragų stiprinama konkurencija dėl darbo jėgos, sparčiai mažėjantis nedarbas bei augantis įmonių pelningumas⁶. Sąlygas kelti atlyginimus suda-

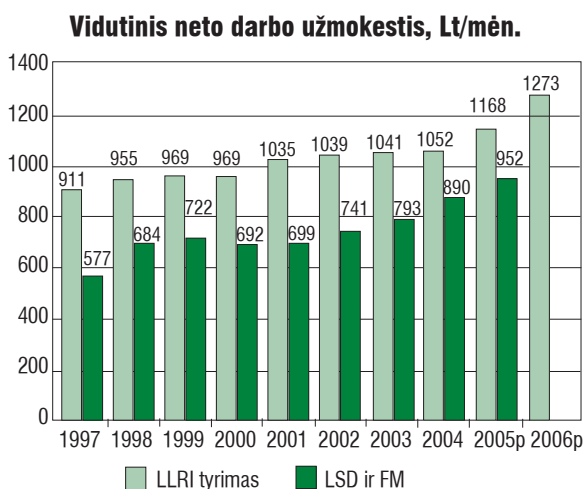
⁴ Vartotojų pasitikėjimo rodiklis remiasi vartotojų nuomonių tyrimu, kurio metu apklausiami 1200 namų ūkių. Pasitikėjimo rodiklis apima susistemintus atsakymus į 4 klausimus: apie namų ūkio finansinę padėtį, šalies ekonominę padėtį, nedarbo lygio kitimą ir tikimybę sutaupti per artimiausius 12 mėnesių.

⁵ Lietuvos statistikos departamentas: „Vartotojų pasitikėjimo rodiklis spalio mėnesį padidėjo 3 punktais“, 2005-10-28.

⁶ Ekspertai mano, kad vidutinis darbo užmokestis įvairiuose Lietuvos ekonomikos sektoriuose nuo ES senbuvų atsilieka net 70–90 procentų. *Baltinaite R.* Klaipėdoje ima trūkti darbo jėgos. – Klaipėda, 2005- 01-27.

ro ir dėl naujų technologijų diegimo bei modernizavimo didėjantis įmonių efektyvumas. Vidutinį darbo užmokesčio lygį šalyje kelia ir biudžetinių įstaigų atlyginimų didinimas – pernai jis buvo padidintas vidutiniškai 100 litų daugiau kaip 200 tūkst. biudžetinių įstaigų darbuotojų⁷. Šiais metais, nuo lapkričio 1 d., apie 20 proc. didinami socialinių darbuotojų, dirbančių biudžetinėse įstaigose, atlyginimai. Darbo užmokesčio dinamiką sąlyginai veikia ir nuolat didinama minimali mėnesinė alga – nuo 2005 m. liepos 1 d. ji buvo padidinta nuo 500 iki 550 Lt, nuo kitų metų ji turėtų augti dar dešimčia procentų.

2.2 grafikas

Šaltinis: Lietuvos laisvosios rinkos institutas, Lietuvos statistikos departamentas, Finansų ministerija

Kaip ir anksčiau, rinkos dalyvių vertinimas yra didesnis už oficialų rodiklį (žr. 2.2 grafiką). Statistikos departamento skaičiavimais, 2005 m. II ketvirtį vidutinis mėnesinis neto darbo užmokestis šalies ūkyje sudarė 952 litus ir per metus išaugo 8 procentais. Toks ryškus skirtumas atsiranda dėl metodologinių tyrimo skirtumų. Lyginant SD ir LLRI tyrimo duomenis, būtina atsižvelgti į tai, kad SD skaičiai atspindi tik oficialiai deklaruojamą darbo užmokestį, o LLRI tyrimo dalyviai vertina bendrą vidutinį atlyginimą šalyje, įskaitydami ir oficialiai, ir neoficialiai už darbą mokamą atlyginimą pinigais. Taigi LLRI ir SD duomenų skirtumas rodo (gana žymų) neoficialiai mokamų

atlyginimų mastą. LLRI tyrimo duomenimis, apie du penktadaliais žmonių, oficialiai dirbančių už minimalią algą, gauna atlyginimus „vokeliuose“. 2003 m. pradžioje Valstybinės mokesčių inspekcijos atlikto tyrimo duomenimis, „vokeliuose“ buvo išmokama apie 30 proc. realiai mokamų atlyginimų⁸.

Kitos institucijos šiais metais irgi prognozuoja spartesnį darbo užmokesčio augimą. Finansų ministerija pateikė gana aukštą vidutinio bruto darbo užmokesčio augimo tiek šių, tiek ir ateinančių metų prognozę – atitinkamai 8,8 ir 8 proc. Vilniaus bankas nekeičia savo praėjusių metų viduryje pasiūlytos prognozės ir vis dar pateikia gana aukštus rodiklius: jo teigimu, vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis 2005 m. (kaip ir 2004-aisiais) augs 9 proc., panašiai – apie 8,5 proc. – jis turėtų pakilti ir per ateinančius metus⁹. „Nord/LB Lietuva“ prognozės itin optimistinės – jie laukia net dešimtadaliu didėsiančio darbo užmokesčio ir šiais, ir 2006-aisiais metais¹⁰. „Hansabankas“, kaip ir rinkos dalyviai (taip pat „Nord/LB“ analitikai), 2004 m. lapkričio mėnesį mažino savo ankstesnę 2004-ųjų realaus darbo užmokesčio augimo prognozę, tačiau irgi laukia spartesnio 7,6 proc. augimo šiais metais¹¹. SEB praėjusį rudenį prognozavo, kad realus atlyginimas Lietuvoje 2004 m. augs 6,5 proc., o per šiuos ir ateinančius metus daugiau nei 7 proc.¹². Taigi dauguma institucijų, nors ir daug kalbėjo apie darbo užmokesčio kilimą pastaraisiais metais, didžiausio šuolio, kaip ir rinkos dalyviai, laukia būtent šiemet ir ateinančiais metais.

Darbo užmokesčio augimo prognozės

	2005	2006
VB	9,0	8,5
Nord/LB	10,0 (9,9)	10,0
FM	8,8	8,0
LLRI tyrimas	11,6	9,0
HB	7,6	-
SEB	7,0	7,0

Santrumpos: VB – Vilniaus bankas, Nord/LB – „Nord/LB Lietuva“¹³, FM – Finansų ministerija, LLRI – Lietuvos laisvosios rinkos instituto tyrimas, HB – „Hansabankas“, SEB – „Skandinaviska Enskilda Banken“¹⁴.

⁷ Nuo 2004 m. gegužės 1 d. 10 litų padidinta bazinė mėnesinė alga; šiuo metu ji yra 115 Lt. Taip pat 0,68 lito padidintas ir bazinis valandinis atlygis.

⁸ Čaplikas A.. Nelegalus verslas išsigando perspėjimų. – Kauno diena, 2004- 01-15.

⁹ Vilniaus bankas. – Lietuvos makroekonomikos apžvalga, Nr. 4 (21), 2005- 09, p. 15.

¹⁰ „Nord/LB Lietuva“. – Lietuvos ūkio sektorių apžvalga, Nr. 3, 2005 spalio mėn.

¹¹ „Hansabank Markets“. The Baltic Outlook, 2004-11-15, p. 21.

¹² SEB. Baltic Outlook, October 2003, p. 14.

¹³ „Nord/LB Lietuva“. – Lietuvos ūkio sektorių apžvalga, 2004/1, 2004- 06, p. 4.

¹⁴ SEB. Baltic Outlook, October 2003, p. 14.

Rinkos dalyvių nuomone, ateinančiais metais darbo užmokesčio augimas išlaikys sparčius augimo tempus – darbo užmokestis turėtų paaugti beveik dešimtadaliu iki 1273 Lt/mėn. Iš tyrimo rezultatų matyti, kad didžiausią įtaką uždarbio didėjimui ateinančiais metais ir vėl turės mažėsiantis nedarbas ir auganti darbo jėgos paklausa. Darbo užmokestį ir toliau didins kasdien vis auganti konkurencija darbo rinkoje dėl migracijos į kitas ES šalis. Nesikeičianti situacija švietimo sistemoje taip pat neskaitina lūkesčių, kad tendencijos greitai metu keistųsi. Kaip jau minėta pirmojoje dalyje, didžioji tyrimo dalyvių dalis į klausimą „Ar pastaruoju metu įmonėse jaučiama darbuotojų emigracija?“ atsakė teigiamai, neretai pabrėždami, kad „net labai“.

Mažiausiai uždirbančiųjų pajamos gali didėti dėl jau kasmetiniu tapusio ir kitais metais greičiausiai laukiančio dar vieno minimalios mėnesinės algos didinimo (nuo 550 Lt iki 600 Lt)¹⁵. Kita vertus, dėl šio sprendimo dalis nekvalifikuotų arba menkai atlyginamų žmonių gali apskritai netekti realaus arba potencialaus darbo. SD duomenims, minimalią algą gauna maždaug šeštadalis visų dirbančiųjų gyventojų.

Apibendrinant galima būtų pasakyti, kad, nors dėl situacijos Lietuvos darbo rinkoje bei po neįvykusio staigaus atlyginimų šuolio Lietuvai įstojus į ES rinkos dalyviai 2003–2004 m. rodiklius mažino ir nemanė darbo užmokestį smarkiai augus, šįkart jie nusiteikę gana optimistiškai ir tikisi spartaus darbo užmokesčio didėjimo šiais bei ateinančiais metais.

2.3. Namų ūkis šiemet turėtų drąsiau ir investuoti, ir taupyti

Namų ūkio investicijos – tai lėšos, naudojamos ilgalaikiam turtui, vertybiniais popieriams ir stambiais pirkiniais įsigyti bei paskoloms, panaudotoms jiems pirkti, gražinti. Santaupos – tai po investicijų ir kitų išlaidų likusios lėšos, kurias namų ūkis laiko bankuose, namuose arba yra paskolinęs.

LLRI tyrimas rodo, kad, palyginti su 2004 m., 2005 m. namų ūkio santaupos ir toliau tolygiai augo, išlaikydamos pastarųjų metų tempą, o investicijų rodiklis, mažintas 2004-aisiais, šįkart ir vėl žymiau šoktelėjo.

Rinkos dalyviai mano, kad santaupos 2005 m. vidutiniškai augs 14 proc. ir sieks 321,73 Lt/mėn. Ilgalaikio vartojimo prekėms įsigyti 2005 m. vidutiniškai bus skiriama 335,9 Lt/mėn., o tai yra net beveik 70 litų daugiau nei praėjusiais metais (265 Lt/mėn.). 2005 m. namų ūkio investicijų rodiklis po metų pertraukos ir vėl aplenkė santaupas.

Šių metų antroje pusėje rinkos dalyvių pateiktos namų ūkių investicijų ir santaupų prognozės nelabai skiriasi nuo metų pradžioje išsakytų lūkesčių. Jau tada tyrime dalyvavę ekspertai tikėjosi daugiau nei ketvirtadaliu šoktelėsiančio investicijų rodiklio. Santaupos, buvo manyta, turėtų augti apie 12 proc., 2 proc. mažiau nei prognozuojama šiame tyrime, bet žymiai sparčiau nei pernai, kai santaupos augo 7,5 proc. **Santaupos, kaip ir prognozuota, sudarys apie 15 proc. namų ūkių biudžeto, o investicijos – procentu daugiau.**

Vienas iš pagrindinių veiksnių, lėmusių pernai kritusių taupymo ir investicijų rodiklius, yra tai, kad lyderio pozicijos jau kurį laiką buvo užleistos vartojimui. Statistikos departamento Vartotojų nuomonių tyrimo duomenimis, laikotarpio tinkamumas taupyti bei galimybė susitaupyti neigiamai buvo vertinama keturiasdešimčia procentų dažniau nei teigiamai, o teigiamų atsakymų dėl laiko tinkamumo vartoti, priešingai, buvo trečdaliu daugiau nei neigiamų¹⁶. Finansų ministerijos duomenimis, realus vartojimas, pernai augęs 8,7 proc., per šiuo metų antrąjį ketvirtį, paskutiniaisiais žinomais duomenimis, išaugo tiek pat – 8,7 proc. Panašiu tempu augo ir namų ūkio (8,9 proc.) bei valdžios sektoriaus (8,4 proc.) vartojimo išlaidos¹⁷. Tai, kad vis dar sparčiai augant vartojimui smarkiai padidėjo namų ūkių išlaidų ir santaupų, ir investicijų dalis, įtakos turėjo smarkiai išaugęs darbo užmokestis ir 6,9 procentais senatvės pensija.

Taupymo rodiklis nemažėja net ir klestint vartojimui. Tai iš dalies gali lemti ir senas įprotis taupyti, susiformavęs per ilgą laiką, kai nebuvo alternatyvių priemonių, pvz., tokių instrumentų kaip kreditai. Fizinė asmenų indėliai bankuose nemažėja jau kelinti metai iš eilės (vien per praėjusius metus jų padidėjo ketvirtadaliu (iki 9,8 mlrd. Lt). Toliau augsiančių namų ūkių santaupų, be kylančio gyventojų uždarbio, prognozes veikia ir kompensacijos už nekilnojamąjį turtą ir indėlius.

¹⁵ Apskaičiuojant politikų, teisėjų, valstybės pareigūnų ir tarnautojų atlyginimus bei priedus už turimus laipsnius, toliau bus naudojama bazinė 430 Lt alga. Minimali alga nedidinama tiems asmenims, kurių pajamos iš parduotos žemės ūkio produkcijos sudaro daugiau kaip 50 proc. visų pajamų, bei ūkininkams ir jų samdomiems darbuotojams.

¹⁶ Statistikos departamentas. Vartotojų nuomonių tyrimo rezultatai, 2005-03-01.

¹⁷ Statistikos departamentas. Bendrojo vidaus produkto antrasis įvertis, 2005-09-08, www.std.lt

Tačiau indėlių įkandin auga ir paskolos, taupymo įkandin – investicijos. Investicijas didina augančios viltys, kylantis ūkio subjektų pasitikėjimas (žr. 1.1 skirsnį), dažnesnis naudojimas bankų paskolomis bei išperkamoji nuoma. Sparčiai populiarėja vartojamosios paskolos, kurios dažnai naudojamos ilgalaikiam turtui įsigyti arba paskoloms gražinti. Kreditavimo rinkos augimui įtakos turi nesilpnėjanti nuožmi konkurencija tarp bankų ir išperkamosios nuomos bendrovių, skatinanti mažinti palūkanas ir gerinti kitas skolinimo sąlygas. Lietuvos lizingo asociacijos duomenimis, per 2004 m. išperkamosios nuomos portfelis padidėjo 44 proc. ir sudarė 3,887 mlrd. Lt, o ir šiais metais tendencijos neturėtų keistis – manoma, kad per 2005 m. išperkamosios nuomos portfelis padidės iki 5 mlrd. Lt.

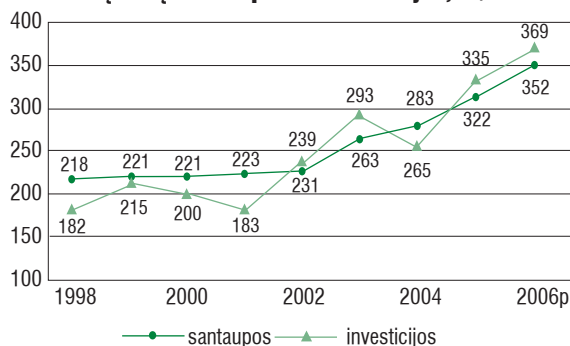
Analizuojant namų ūkių investicijų šuolį, svarbu įvertinti nekilnojamojo turto paklausą, nemažėjančią pastaruosius keletą metų. Nekilnojamas turtas tapo viena iš pačių patraukliausių investicijų, ir kadangi jis gana žymiai brango pastaraisiais metais, tai galėjo paveikti ir didesnius mėnesinius investicijų rodiklius.

Lietuvos bankai per metus padidino išduotų būsto paskolų portfelį 2,5 mlrd. litų ir prognozuoja, kad augimo tendencijos nemažės ir kitais metais. Bankai Lietuvoje šių metų rugsėjo mėnesio pabaigoje buvo suteikę 5,457 mlrd. litų būsto paskolų, o tai yra 84 proc. daugiau nei prieš metus. „Hansabanko“ ekspertai tikisi spartaus, apie 50-70 proc., augimo ir artimoje ateityje, su jais sutinka ir kiti bankai, teigdami, kad rinka dar nėra prisotinta¹⁸. „Sampo“ specialistai taip pat optimistiškai nusiteikę: jie tikisi, kad šiemet būsto paskolų rinka augs maždaug 70 proc., palūkanos mažės, o būsto paskolų santykis su BVP nuo 5,6 proc. šiuo metu pakils iki 11–12 proc. 2008 m.¹⁹.

Lietuvos gyventojams išduotų paskolų šiemet padaugėjo net 88 proc., taigi investicijų rodiklio šuolis tyrime nėra labai stebinant. Apskritai bankininkai gana optimistiškai vertina investicinę situaciją Lietuvoje, tvirtindami, kad vis daugiau gyventojų siekia investuoti, ir tikėdamiesi, kad augantys atlyginimai bei teigiamos perspektyvos toliau didins ir bankų paskolų portfelius²⁰.

2.6 grafikas

Namų ūkių santaupos ir investicijos, Lt/mėn.

Šaltinis: Lietuvos laisvosios rinkos institutas

Namų ūkių investicijos taip pat turėtų augti nesilpnėjant žmonių susidomėjimui gyvybės draudimu. Per šiuos metus gyvybės draudimo rinka jau išaugo penktadaliu, per devynis mėnesius pasirašyta 193 mln. litų draudimo įmokų bei atlyginta 22,5 mln. litų žalos, atitinkamai 19,1 proc. ir 1,3 proc. daugiau nei prieš metus. Gyvybės draudimo rinkos dalis sudarė 25,3 proc. visos draudimo rinkos. Apskritai draudimo rinkoje per devynis šių metų mėnesius buvo pasirašyta 763,5 mln. litų draudimo įmokų – 8,2 proc. daugiau nei pernai tuo pačiu metu²¹. Šalies draudimo rinka šiemet turėtų augti apie 22–25 proc.²².

Papildomų paskatų investicijoms suteikia ir dvejų metų senumo gyventojų pajamų apmokestinimo tvarka. Nuo 2003 m. įsigaliojęs naujasis *Gyventojų pajamų mokesčio įstatymas* įtvirtino gyventojų pajamų mokesčio lengvatas gyvybės draudimo įmokoms, kurios kartu su įmokomis į pensijų fondus, išlaidomis studijoms ir būsto paskolų palūkanomis neviršija 25 proc. asmens pajamų neatskaičius mokesčių.

Prognozuojant spartų darbo užmokesčio bei namų ūkio pajamų augimą, ateinančiais metais taip pat reikėtų laukti gausesnių namų ūkio santaupų ir investicijų. Finansų ministerijos duomenimis, šiais metais kasdienio vartojimo prekėms įsigyti skirtos išlaidos nemažės – vartojimas per 2005-uosius turėtų išaugti dešimtadaliu. Nepaisant to, didesnė dalis taip pat bus skiriama ir investicijoms, daugiau bus sutaupoma.

¹⁸ ELTA.: „Būsto paskolų rinka per metus išaugo 84 proc.“, 2005-10-20.

¹⁹ Staniulytė T., Jakubauskas R. Bankų grumtynės laimi būsto pirkėjai. – Verslo žinios, 2005-03-31.

²⁰ Biliauskas M. Bankininkai vilioja naujomis galimybėmis. – Lietuvos žinios, 2004-10-06, p. 7, Biliauskas M. Skolinimosi bumai grasina virsti našta, – Lietuvos žinios, 2004

²¹ ELTA.: „Draudimo rinka šiemet Lietuvoje išaugo 8,2 proc.“, 2005-10-20.

²² Paškauskaitė R. Draudimo rinkos prognozės puikios. – Verslo žinios 2004-09-23, p. 5.

Rinkos dalyviai pateikė optimistiškas ateinančių metų santaupų ir investicijų prognozes, tikėdami pastarąsias išaugsiant net dešimtadaliu. Veiksniai, darantys įtaką augantiems rodikliams, išlieka tie patys. **Prognozuojama, kad 2006 m. santaupos didės 9,4 proc., o investicijos 10 proc.; sutaupoma per mėnesį bus šiek tiek mažiau nei investuojama – atitinkamai 352 Lt/mėn. ir 369 Lt/mėn. Santaupos sudarys apie 15,6 proc. namų ūkių biudžeto, o investicijos ir vėl apie procentą daugiau – 16,4 proc.**

LLRI tyrimo dalyvių vertinimai ir prognozės

	2004	2005	pokytis		2005	pokytis		2006	pokytis	
		ankst. prog.	proc.	absoliučiai	patik. prog.	proc.	absoliučiai	prognozė	proc.	absoliučiai
Namų ūkių pajamos										
viso namų ūkio	1980	2127,11	7,4%	147,11	2106,11	-1,0%	-21	2252,05	6,9%	145,94
vieno namų ūkio nario*	776,5	834	7,4%	57,5	825,92	-1,0%	-8,08	883,16	6,9%	57,24
Neto darbo užmokestis	1046,41	1132,58	8,2%	86,17	1167,81	3,1%	35,23	1273,02	9,0%	105,21
Namų ūkių santaupos	281,89	315,54	11,9%	33,65	321,73	2,0%	6,19	352,04	9,4%	30,31
Namų ūkių investicijos	265,27	335,27	26,4%	70	335,9	0,2%	0,63	368,95	9,8%	33,05

* 2003-2005 m. vieno namų ūkio nario pajamos skaičiuojamos remiantis 2001 m. visuotinio gyventojų surašymo duomenimis (vidutinį namų ūkį sudaro 2,55 asmens).

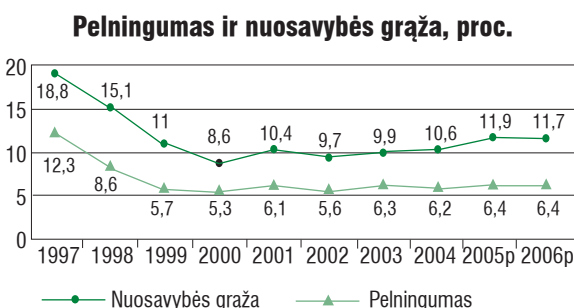
3 skyrius. ĮMONIŲ FINANSAI IR INVESTICIJOS

3.1. Įmonių finansiniai rodikliai stabilūs ir po truputį gerėja

Įmonių finansinei būklei įvertinti dažniausiai naudojama daug finansinių rodiklių – tai pelningumas, likvidumas, apyvartumas (turto valdymo), paskolos aptarnavimas. LLRI tyrime nagrinėjami du plačiausiai taikomi finansiniai rodikliai: pelningumas ir nuosavybės grąža¹.

Jau kurį laiką rinkos dalyvių prognozė yra santūriai optimistiška ir kinta labai nežymiai. Šį kartą tyrime dalyvavę ekspertai vis dėlto prognozuoja, kad šiais metais įmonių pelningumo ir nuosavybės grąžos rodikliai gerės. **Rinkos dalyvių nuomone, 2005 m. įmonių grynasis pelningumas vidutiniškai sieks 6,4 proc., palyginti su 6,2 proc. 2004-aisiais, o nuosavybės grąža sieks 11,9 proc. ir bus 1,3 proc. didesnė nei prieš metus.**

3.1 grafikas

Šaltinis: Lietuvos laisvosios rinkos institutas

Oficiali statistika atspindi gerėjančius įmonių veiklos rodiklius ir patvirtina augantį Lietuvos įmonių pelningumą. Negalutiniais Statistikos departamento duomenimis, 2005 m. antrąjį ketvirtį šalies įmonių pelnas

buvo trečdaliu didesnis nei per tą patį praėjusių metų laikotarpį. Statistikos departamentas apskaičiavo, kad paslaugas teikiančių įmonių pajamos augo sparčiau nei gamybos įmonių, ir šiam sektoriui atiteko daugiau kaip pusė (57 proc.) visų pajamų. Nuostolingai dirbo energetikos sektorius, nors reikia paminėti, kad nuostolis šiais metais yra žymiai mažesnis nei 2004-aisiais. Vidutinis įmonių pelningumas taip pat padidėjo ir sudarė 6,4 procento, praėjusiais metais per tą patį laikotarpį – 5,8 proc. Pelningiausiai dirbo pašto ir telekomunikacijų sektorius (24 proc.), verslo paslaugų sektorius (22 proc.), vandens transporto įmonės (17 proc.), viešbučių ir restoranų veikla (11 proc.). Pelningumas statybos sektoriuje siekė 9,5 proc., pramonės sektoriuje – 6,3 proc., prekyboje – 3,4 proc. Pelningai dirbo 68 proc. įmonių – tai 2 proc. daugiau nei 2004 m. II ketvirtį.

Ateinančiais metais, rinkos dalyvių vertinimu, pelningumas ir nuosavybės grąžos rodikliai nekis. **Prognozuojama, kad 2006 m. grynasis pelningumas vidutiniškai augs iki 6,4 proc., nuosavybės grąža – iki 11,7 proc.** Tikėtina, kad tokią stabiliai optimistinę rinkos dalyvių prognozę lemia tebesitęsiantis Lietuvos ekonomikos augimas, didėjanti vidaus paklausa bei su naryste ES siejama nauda. Neigiamą įtaką finansiniams rodikliams gali daryti didėjanti kvalifikuoto darbo paklausa, jos trūkumas ir auganti kaina.

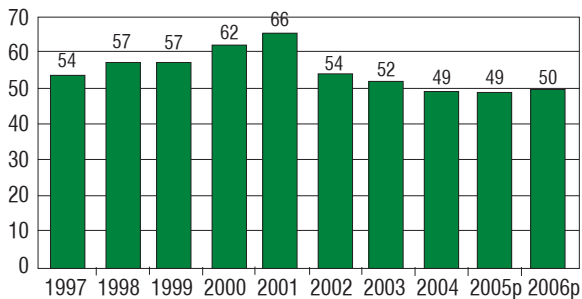
3.2. Investicijoms skiriama pelno dalis nekinta

LLRI tyrimo dalyvių nuomone, 1997–2001 m. įmonės investicijoms kasmet skyrė vis didesnę pelno dalį, tačiau nuo 2002 m. ši dalis smarkiai sumažėjo. **Rinkos dalyvių nuomone, 2005 m. įmonės reinvestuot tiek pat kiek praėjusiais metais – 49 proc. pelno, palyginti su, pavyzdžiui, 66 proc. 2001-aisiais.**

¹ Įmonių pelningumas – tai per metus gauto grynojo pelno ir apyvartos procentinis santykis. Nuosavybės grąža – tai grynojo pelno ir nuosavo kapitalo procentinis santykis.

3.2 grafikas

Įmonių investuojama pelno dalis, proc.

Šaltinis: Lietuvos laisvosios rinkos institutas

Rodiklių augimo stagnacijos tendencijos gali būti tiesiogiai susijusios su mokestiniais 2002 m. pokyčiais, būtent su sprendimu apmokestinti investicijas pelno mokesčiu. Tais metais, kai reinvestuojamo pelno rodikliai buvo dideli (1997–2001), investicijos Lietuvoje nebuvo apmokestintos pelno mokesčiu. Apmokestintus rodikliai iškart smuktelėjo ir nuo to laiko nedidėja.

Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2005 m. II ketvirtį, palyginti su 2004 m. II ketvirčiu, materialinės investicijos išaugo apie 10 proc. Nors didžiosios įmonės vis dar nemažai pelno skiria reinvesticijoms, lėšės negu ankstesnių metų materialinių investicijų augimas sietinas su tuo, kad kai kurie ekonomikos sektoriai jau patenkino investicijų poreikį (pvz., telekomunikacijų sektorius), kiti sektoriai arba dar laukia struktūrinių fondų lėšų ir tik planuoja savo investicijas, arba po truputį bando dalį šių lėšų įsisavinti, ir tai dar neatspindima rodikliuose.

LLRI tyrimo dalyvių vertinimai ir prognozės

	2003	2004	pokytis		2005	pokytis	
	Vertinimas	Vertinimas	proc.	absol.	Patik. prog.	proc.	absol.
Pelningumas	6,32	6,28	-0,6%	-0,04	6,27	-0,2%	-0,01
Nuosavybės grąža	10,27	10,17	-1,0%	-0,1	10,86	6,8%	0,69
Investicijoms skiriama pelno dalis	51,95	49,9	-3,9%	-2,05	47,78	-4,2%	-2,12
Mokslui ir inovacijoms skiriama išlaidų dalis	5,78	5,93	2,6%	0,15	6,5	9,6%	0,57

Kita vertus, paskatintos narystės ES, įmonės 2004 m. gana drąsiai investavo užsienyje: tiesioginių Lietuvos įmonių investicijų užsienyje pinigine išraiška, palyginti su 2003 m., buvo 68 proc. didesnė, ir šiemet buvo laukiama, kad šis skaičius padvigubės². Kol kas prognozės beveik atitinka tokius lūkesčius: per pirmąjį 2005 m. pusmetį Lietuvos tiesioginės investicijos užsienyje išaugo iki 1534,9 mln. litų, t. y. 43,2 procento daugiau nei 2005 m. sausio 1 d.

Statistikos departamento išankstiniais duomenimis, tiesioginės užsienio investicijos 2005 m. liepos 1 d. sudarė 17,538.6 mln. litų ir nuo metų pradžios padidėjo 8,3 procento. Investicijos vienam Lietuvos gyventojui padidėjo 412 litų³.

Rimtesnių pokyčių 2006 m. rinkos dalyviai neprognozuoja, nors vis dėlto mano, kad investicijų gali nežymiai daugėti. **Jų vertinimu, įmonių investicijos iš pelno kitais metais paaugs vienu procentu ir sudarys 50 proc.**

Nors reinvestuojamojo pelno dalis, LLRI tyrimo dalyvių nuomone, stagnuoja, inovacijų procesai įmonėse praktiškai nesulėtėjo. **Pasak rinkos dalyvių, 2005 m. tyrimams ir inovacijoms vidutiniškai bus skiriama 6,4 proc. visų įmonių išlaidų, t. y. pusę procento daugiau nei 2004 m. (5,9 proc.), tačiau žymiai mažiau nei 2001 m. (7,2 proc.).**

LLRI tyrimo dalyvių nuomone, panašios tendencijos turėtų išsilaikyti ir ateinančiais metais. **Rinkos dalyvių nuomone, 2006 m. tyrimams ir inovacijoms įmonių skiriama išlaidų dalis paaugs dar pusę procento ir sieks 6,9 proc., beveik priartėdama prie 2001-ųjų m. lygio.**

² Statistikos departamentas. „2004 m. statistiniai rodikliai“, A. Šemetos pranešimas, 2005-01-28.

³ Statistikos departamentas: „Tiesioginės užsienio investicijos per pirmąjį 2005 m. pusmetį padidėjo 8,3 proc.“, 2005-10-14.

4 skyrius. PINIGAI

4.1. Skolinimosi kaina nusistovėjo, skolinimasis ir toliau auga

LLRI tyrimas rodo, kad 2005 m. pabaigoje skolinimo iš komercinių bankų kaina bus nežymiai mažesnė nei 2004-ųjų pabaigoje. **Rinkos dalyvių nuomone, 2005 m. pabaigoje 1 metų trukmės paskolos litais kainuos 5,2 proc., o 5 metų – 5,1 proc., palyginti su 5,5 proc. 2004 m. Ateinančiais metais skolinimosi kaina turėtų šiek tiek ūgtelėti – iki atitinkamai 5,3 ir 5,4 proc.** Tyrimo dalyviai buvo prašomi įvertinti visas su skolinimusi susijusias sąnaudas, ko neatspindi Lietuvos banko skelbiami duomenys apie skolinimosi kainą.

Taigi pastaruoju metu skolinimosi kaina atrodo stabilizavosi – nuo 2003 m. ji svyruoja tik keliomis procentinėmis dalimis.

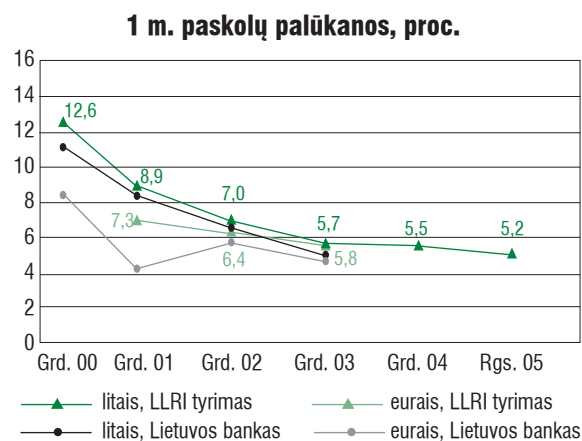
Lietuvos banko duomenimis, 1–5 metų ir ilgesnės negu 5 metų trukmės paskolos litais 2004 m. gruodžio mėn. kainavo atitinkamai 6,11 proc. ir 4,8 proc. 2005 m. LB pakeitė savo skaičiavimo metodiką ir todėl naujausieji duomenys nebegali būti lyginami su rinkos dalyvių pateikiamais rodikliais. Palūkanų normos nefinansinėms korporacijoms bei namų ūkiui vieniems metams dar vis pateikiamos – jos 2005 m. spalio mėn. sudarė 4,75 proc. Tačiau 5 m. palūkanų normos nebeteikiamos – vietoje jų skaičiuojamos palūkanų normos nuo 1 metų¹.

Palūkanų normų lygis Lietuvoje yra pasaulio rinkų tendencijų atspindys. Jį taip pat lemia didelis Lietuvos bankų sistemos likvidumas ir didelė bankų konkurencija.

2005 m. toliau auga komercinių bankų kreditų portfelis. Bankų paskolų portfelio augimas Lietuvoje šiemet lenkia indėlių augimą. Bendras Lietuvos bankų paskolų kiekis šių metų liepos pabaigoje siekė 24,817 mlrd. litų, arba 22,3 proc. daugiau nei 2004-ųjų gruodžio

pabaigoje. Nors pastaraisiais metais sparčiau augo fizinių asmenų paimtų kreditų dydis, ir gyventojams suteikiamų paskolų dalis vis didėja (II ketvirtį sudarė 29 proc. visų paskolų (palyginti su 20 proc. 2003 m.), per 2005 m. pirmą pusmetį daugiau (beveik dviem trečdaliais) kreditų išduota įmonėms.

4.1 grafikas

Šaltinis: Lietuvos laisvosios rinkos institutas, Lietuvos bankas

Be bankų kreditų, dėl intensyvių investicijų į gamybą ir paslaugų sektorius bei teigiamų verslininkų bei gyventojų lūkesčių rinkoje toliau populiarėja lizingo ir faktoringo paslaugos. Šių paslaugų portfeliai sudaro vis didesnę bankų kreditų dalį (įskaitant bankų kreditus bankams ir finansų įstaigoms) ir augimo tempais nenusileidžia bankų kreditų augimui: Lietuvos lizingo asociacijai priklausančių bendrovių lizingo portfelis šių metų rugsėjo pabaigoje buvo 4,792 mlrd. litų, t. y. 36,3 proc. didesnis nei prieš metus. Nuo šių metų pradžios, kai lizingo portfelis siekė 3,887 mlrd. litų, jo vertė padidėjo beveik ketvirtadaliu. Iš visų lizingo tipų populiariausia ir toliau išlieka finansinis lizingas. Jis per metus padidėjo 36 proc., iki 4,465 mlrd. litų, o veiklos lizingas išaugo 40,3 proc., iki 327 mln. litų.

¹ Kurios nefinansinėms korporacijoms bei namų ūkiams, fiksuojant pradine norma, 2005 m. spalio mėn. sudarė 7,54 proc., palyginti su 8,55 proc. 2004 m. spalio mėn.

Faktoringo apyvarta, Lietuvos lizingo asociacijos duomenimis, per devynis šių metų mėnesius buvo 4,02 mlrd. litų – 74 proc. didesnė nei 2004-ųjų sausio-rugsėjo mėnesiais (2,31 mlrd. litų). Šių metų rugsėjo pabaigoje faktoringo portfelis siekė 913,36 mln. litų, arba 54,7 proc. daugiau nei prieš metus (590,3 mln. litų).

LLRI tyrimo dalyviai mano, kad ne bankų paskolų (įskaitant išperkamosios nuomos, faktoringo paslaugas) rinkos dalis 2005 m. sudarys 16,2 proc. (palyginti su 15,7 proc. 2004-aisiais); kitais metais jis labai nekis ir metų pabaigoje sudarys 16,3 proc.

Neigiamą įtaką lizingui ir faktoringui daro priimtas Finansų įstaigų įstatymas, kuris lizingą ir faktoringą prilygino paskoloms. Kaip žinoma, akcinių bendrovių įstatymas ir kiti teisės aktai draudžia skolinti atvirojo ir uždarojo tipo akcinėms bendrovėms daugiau negu vertas jų nuosavas kapitalas, o tai reiškia, kad išperkamosios nuomos ir faktoringo kompanijų galimybės teikti paslaugas bus stipriai suvaržytos nuosavo kapitalo dydžio.

Sveikintina, kad nebuvo priimtas dar vienas itin skausmingas ir ekonomiškai nepagrįstas lizingo veiklos suvaržymas. 2004 m. pavasarį buvo parengtas Finansų įstaigų įstatymo pakeitimas, kurį priėmus dalis šiuo metu lizingo įmonių teikiamų paslaugų patektų į tų paslaugų sąrašą, iš kurių lizingo įmonės negalėtų gauti daugiau kaip 10 proc. pajamų. Tarp tokių paslaugų patektų veiklos nuoma, pirkimas ir pardavimas išsimokėtinai, lizingo sutartys su papildomomis paslaugomis ir kitos panašios paslaugos.

Nors minėtas suvaržymas ir nebuvo įgyvendintas, nebankinių paskolų rinką vis dar varžo kiti nereikalingi apribojimai, todėl vargu ar artimiausiu metu galima tikėtis didesnės bankų konkurencijos.

4.2. Taupymas auga lėtai

Lietuvos banko duomenimis, šalies bankuose laikomų indėlių suma 2005 metų rugsėjo mėn. sudarė 28,3 mlrd. Lt ir per šiuos metus padidėjo daugiau nei 10 mlrd. Lt. Indėlių terminų analizė rodo, kad ir vėl smarkiai padaugėjo gyventojų indėlių – 2005 m. rugsėjo mėn. jie sudarė 11,8 mlrd. Lt, palyginti su 9,8 mlrd. metų pradžioje.

Indėliai litais sudarė 54 proc. visų indėlių, fizinių asmenų indėliuose jie sudarė didžiąją dalį – apie 75

proc. Terminuotų indėlių bei indėlių iki pareikalavimo dalys bendruose indėliuose buvo panašios – apie 14 mlrd. kiekviena.

Didesnius taupymo rodiklius lemia auganti ekonomika, didėjančios žmonių pajamos, gausėjantis skaičius įmonių, kurios perveda darbo užmokestį į korteles, bankų rinkodaros akcijos (debeto ir kredito kortelių platinimas), bankų pastangos pritraukti kuo daugiau terminuotų indėlių.

Jei fizinių asmenų taupymas augo (indėliai rugsėjo mėnesio pabaigoje sudarė 4289 mln. Lt, palyginti su 3762 metų pradžioje), privačių įmonių turimi indėliai (tiek iki pareikalavimo, tiek terminuoti) 2005 m. neaugo – 2005 m. spalio mėn. privačių įmonių indėliai sudarė 896 mln. Lt, palyginti su 928 milijonais sausio mėnesį. Didelių pokyčių indėlių struktūroje neįvyko – indėlių iki pareikalavimo dalis išaugo iki 60 proc. visų indėlių, o terminuoti indėliai sudarė keturis dešimtadalius indėlių. Pastarųjų metų terminuotų indėlių dalis nesikeitė. Tikėtina, kad laikinai laisvų apyvartinių lėšų apimtys įmonėse nemažėjo ir buvo įmonių naudingai ir saugiai investuotos į terminuotus indėlius. Fizinių asmenų indėliuose terminuotų indėlių bei indėlių iki pareikalavimo dalys yra pasidalinusios beveik per pusę.

Kaip įprasta, daugiausia buvo sudaryta terminuotų, iki 1 mėnesio trukmės, indėlių sutarčių – maždaug dvigubai daugiau nei sutarčių nuo 1 iki 6 mėnesių, nors rugsėjo mėnesį proporcija buvo žymiai mažesnė – terminuoti indėliai nuo 1 iki 6 mėnesių sudarė apie keturias dešimtasias visų indėlių.

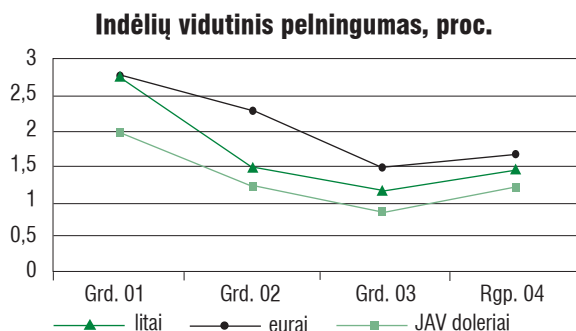
Praėjusiais metais itin sparčiai augo ilgesnio nei 2 metų termino indėlių kiekis – per praėjusius metus jų dalis išaugo net 80 proc. Panašios tendencijos išlieka ir šiemet, o jas lemia didesnės palūkanos, mokamos už ilgalaikius indėlius, didesnis poreikis ir galimybė kaupti pinigus ateičiai, pagerėjęs požiūris į bankus, bankų konkurencija ir reklama. Kita vertus, ilgesnio nei 2 metų termino indėliai nesudaro ir 1 proc. bendro terminuotų indėlių kiekio.

Indėlių pelningumas toliau mažėja. Lietuvos banko duomenimis, nominaliosios palūkanų normos 2004 m. buvo mažesnės už infliaciją ir vidutinės indėlių litais palūkanų normos buvo neigiamos. Dėl bankų konkurencijos, mažinamų sąnaudų, mažėjusių bazinių palūkanų bei valiutos ir kredito rizikos, bankai beveik nekeičia indėlių ir paskolų litais bei eurai palūkanų normos. Vidutinis terminuotų indėlių litais pelningu-

mas, palyginti su kitomis valiutomis, išliko didžiausias ir 2004 m. rugpjūčio pabaigoje sudarė 1,37 proc. (prieš metus – 1,27 proc.). Vidutinės palūkanos už terminuotus indėlius JAV doleriais ir eurai per metus padidėjo atitinkamai 0,36 ir 0,06 proc. ir 2004 m. rugpjūčio pabaigoje sudarė atitinkamai 1,20 ir 1,59 proc.

Tikėtina, kad šiais bei 2006-aisiais metais indėlių kainos smarkiai nesikeis, kadangi bankai geromis sąlygomis gali pritraukti skolintų lėšų iš užsienio. Euro zonos šalių ekonomikos būklė ir šių metų perspektyvos bei su tuo susijusi ECB politika taip pat neturėtų sudaryti sąlygų indėliams stipriai brangti.

4.2 grafikas

Šaltinis: Lietuvos bankas

LLRI tyrimo dalyvių vertinimai ir prognozės: palūkanų normos ir nebankinės paskolos, proc.

	2004	2005	pokytis		2005	pokytis		2006	pokytis	
		ankst. prog.	proc.	absoliučiai	patik. prog.	proc.	absoliučiai	prognozė	proc.	absoliučiai
Pelningumas	6,33	6,39	0,9%	0,06	6,39	0,0%	0	6,39	0,0%	0
Nuosavybės grąža	10,64	10,93	2,7%	0,29	11,87	8,6%	0,94	11,73	-1,2%	-0,14
Investicijoms skiriama pelno dalis	49,16	48,59	-1,2%	-0,57	49,1	1,0%	0,51	50,03	1,9%	0,93
Mokslui ir inovacijoms skiriama išlaidų dalis	5,84	6,54	12,0%	0,7	6,4	-2,1%	-0,14	6,91	8,0%	0,51

IŠVADOS

2005 m. rugpjūčio - rugsėjo mėnesiais atlikto tyrimo duomenimis, Lietuvos ekonomika ir šiais, ir ateinančiais metais turėtų ir toliau stabiliai ir sparčiai augti. Ekonominiai rodikliai, nors neabejotinai mažesni nei prieš keleta metų, vis dar išlieka palyginti aukšti, įmonių finansinė padėtis gerėja, nedarbo sparčiai mažėja. Emigracijos, konkurencijos darbo rinkoje bei ekonominės plėtros veikiamas turėtų sparčiai augti dirbančių žmonių gaunamas darbo užmokestis, ir jis kartu su didinamomis socialinėmis išmokomis ir užsienyje dirbančių Lietuvos piliečių siunčiamu uždarbiu turėtų gerokai pagerinti namų ūkių finansinę situaciją. Ekonomikos augimą ir toliau skatina vartojimas ir vidaus rinkos plėtra, paskutinių prekybos barjerų išnykimas bei pagerėjusios eksporto sąlygos, skatinusios, įstojus į ES, eksporto augimą, taip pat optimistiški verslo ir gyventojų lūkesčiai. Pesimistiškiau nuteikia nemažėjantys (ir netgi atvirkščiai, augantys) šešėlinės ekonomikos mastai, nelengvėjanti mokesčių našta; taip pat emigracijos banga ir neegzistuojanti imigracijos politika, struktūrinis nedarbas bei kvalifikacijos trūkumas, neleidžiantys džiaugtis mažais nedarbo rodikliais. Apskritai, Lietuvai įstojus į ES, pastebima mažiau šuolių rinkos dalyvių prognozėse, vertinimai yra nuosaikesni. Tikimasi pastovaus užimtumo, darbo užmokesčio, investicijų ir užsienio prekybos augimo, tačiau nenumatoma išorinių veiksnių nulemtų didesnių pokyčių.

Tyrimo duomenimis, 2005 m. Lietuvos bendrasis vidaus produktas (BVP) išaugs 6,3 proc., palyginti su 6,8 proc. 2004 m., – ekspertai beveik nepakeitė prieš pusę metų išsakytų prognozių. 2006 m. šalies ūkio plėtra dar šiek tiek lėtės – tikimasi 6,1 proc. augimo. Tokios prognozės atspindi ir oficialių vidaus bei tarptautinių institucijų numatytas tendencijas – dauguma, išskyrus Finansų ministeriją, mažino savo ankstesnes 2005–2006 m. prognozes ir tikisi lėtesnio, nors vis dar spartaus, ekonomikos augimo.

Be jau išvardintų veiksnių, optimistinius rinkos dalyvių lūkesčius skatina ir gana sėkmingi pirmieji narys-

tės Europos Sąjungoje metai, ypač darbo pasidalijimo, išaugusios specializacijos teigiami pokyčiai.

Nuolat pabrėžiamas struktūrinių fondų poveikis ekonomikos augimui rinkos dalyvių yra vertinamas dvi-prasmiskai: net ir įvertinę šių fondų ekonomikai teikiamą naudą, jie mano, kad struktūriniai fondai gali daryti ir neigiamą įtaką, ypač dėl konkurencijos iškraipymo. Rinkos dalyviai beveik vienbalsiai teigia, kad struktūriniai fondai iškraipo konkurencinę aplinką, net trečdalis mano, kad poveikis bus labai ryškus (du trečdaliai mano, kad poveikis nėra itin reikšmingas, ir tik 6 proc. mano, kad struktūriniai fondai konkurencijos neiškraipo). Bet koku atveju tokių veiksnių – struktūrinių fondų ar net darbo pasidalijimo ir specializacijos – poveikis gali būti laikinas. Norint, kad ištekliai būtų veiksmingai išnaudoti, o ekonomika būtų gyvybinga ir tada, kai jie bus išsemti, reikia susirūpinti ir griežtinti išdo politiką, siekti tolesnio rinkos liberalizavimo, nepasiduoti pagundai ekonomiką skatinti didinant valdžios išlaidas¹.

Ekonomikai sparčiau augti ateityje neleis reformų strateginėse srityse nebuvimas, didėjantys šešėlinės ekonomikos mastai, labai negausios užsienio investicijos ir negerėjanti investicinė aplinka, gyventojų emigracija bei augantis kvalifikuotos darbo jėgos trūkumas.

LLRI tyrimo duomenimis, rinkos dalyvių lūkesčiai, kad šešėlinė ekonomika mažės, nepasitvirtino, netgi atvirkščiai – rinkos dalyvių vertinimu, šešėlinės ekonomikos mastas nuo 1997 iki 2003 m. nuolat mažėjo (šešėlinė ekonomika „susitraukė“ 7 proc. per 6 metus), bet pastaruoju metu išaugo ir šiemet dar augs. Naujausiojo tyrimo duomenimis, 2005 m. šešėlinė ekonomika sudarys 21,4 proc. BVP, ir tai yra beveik procentu daugiau nei prognozuota prieš pusę metų. Kitais metais rinkos dalyviai tikisi šešėlinės ekonomikos dalį mažėsiant iki 20 proc.

Šešėlinei ekonomikai mažėti neleidžia nemažėjanti mokesčių našta, mokesčių politikos nenuoseklumas,

¹ Šarkinas R., Balcerovičius L. Įvedus eurą, ekonomika augs 0,2–0,4 procentinio punkto greičiau, – ELTA, 2005-02-28.

žemės įsigijimo ir statybų reguliavimas, cigarečių, degalų, alkoholio akcizai, negerėjančios individualiųjų įmonių verslo sąlygos, taip pat įvairūs nauji reguliavimai, standartų reikalavimai, susiję su naryste Europos Sąjungoje.

Rinkos dalyviai prognozuoja, kad ir eksporto, ir importo augimas 2005 m. išliks spartus, o eksporto augimo tempai ir vėl bus spartesni nei importo. Rinkos dalyvių vertinimu, 2005 m. eksportas augs 12,9 proc., o importas – 12,3 proc., buvo atitinkamai 13,2 proc. ir 12,4 proc. 2004-aisiais. Ateinančiais metais augimas turėtų būti spartesnis: eksportas 13,6 proc., o importas – 12,6 proc. Rinkos dalyvių 2005 m. užsienio prekybos patikslintos prognozės labai nedaug – vos keliomis dešimtosiomis – teatsilieka nuo prognozių, išsakytų prieš pusmetį. Apskritai, pastaruoju metu užsienio prekybos vertinimai yra nuoseklūs: jie yra optimistiniai ir nerodo itin didelių lūkesčių ar nusivylimų.

2005 m. svarbiausiomis prekybos partnerėmis išlieka Europos Sąjungos valstybės. Nors dauguma prekybos su šiomis šalimis barjerų buvo panaikinti prieš oficialios narystės sutarties pasirašymą, vis dėlto per praėjusius metus prekybos apimtys su ES smarkiai augo. Rinkos dalyvių lūkesčiai ir, atitinkamai, palankias eksporto prognozes skatina sparti eksporto rinkų – ypač JAV ir Rusijos bei kitų NVS šalių – plėtra (išskyrus euro zonos šalis), taip pat didėjančios naftos kainos. Kita vertus, šiek tiek mažesni eksporto rodikliai, nei prognozuota prieš pusmetį, gali būti paveikti ne tik negerėjančios situacijos pagrindinėse euro zonos rinkose, bet ir Ignalinos atominės elektrinės bloko uždarymo. Sparčiau augiančios gyventojų pajamos, didėjanči perkamoji galia ir vartojimas bei po kelių metų stagnacijos šiek tiek atsigaunantys investiciniai procesai skatina manyti, kad augs importas.

Rinkos dalyviai didina savo kainų augimo prognozes, ir mano, kad kainos 2005 m. augs sparčiau nei per ankstesnius kelerius metus. Tyrimo dalyviai prognozuoja, kad ir kitais metais kainos sparčiai augs, o infliacijos rodikliai 2006-aisiais bus dar aukštesni nei šiemet. Pasak rinkos dalyvių, 2005 m. vartotojų kainos išaugs 3,46 proc., o gamintojų – 3,96 proc., palyginti su 2004-aisiais metais, atitinkamai 2,96 ir 3,3 proc. Kainų kilimui įtaką daro keletas veiksnių: pirmiausia, daug kainų yra reguliuojamos politiškai, pavyzdžiui, tokiose srityse kaip energetika, transportas, sveikata. Tačiau nepaisant kainų stabdymo (dujos, elektra, transportas), kainų šuolis labiausiai ir pasireiškė būtent šiose srityse. Antra, Lietuvoje kainų lygis yra vienas mažiausių ES, o esant vienai rinkai yra tendencija

kainoms vienodėti – dėl gyvenimo lygio skirtumų tai dažniausiai vyksta didėjimo kryptimi. Trečia, infliaciją kelia ir nuolat augančios biudžeto išlaidos, įskaitant ir ES paramą. Kainas kelia ir sparčiai didėjantys atlyginimai, didinamas minimalus darbo užmokestis bei socialinės išmokos. Įtakos turi ir tokie veiksniai kaip pasikeitęs prekybos režimas bei akcizai, smarkiai pakilusios naftos kainos.

Nors aukštesnėms gamintojų kainoms bene daugiausia įtakos galėjo turėti naftos ir naftos produktų kainų kilimas, jos taip pat augo dėl subsidijų eksportui už ES ribų bei neimportuojamų į Lietuvą subsidijuotų žemės ūkio produktų iš ES. Be to, pasikeitus užsienio prekybos režimui, brango kai kurios iš trečiųjų šalių importuojamos prekės ir žaliavos.

Rinkos dalyviai prognozuoja, kad 2006 m. vartojimo prekių ir paslaugų kainos didės 3,46 proc., gamintojų – 4,1 proc. Be jau minėtų veiksnių: toliau mažėjančio nedarbo, sparčiai didėjančio darbo užmokesčio ir namų ūkių pajamų, savo ruožtu toliau skatinsiančių vidaus vartojimą, taip pat augančių naftos kainų ir laipsniško mokesčių su ES derinimo ir didinamų akcizų – kainų kilimą gali skatinti ir žmonių nuomonė, kad įvedus eurą kainos dar labiau kils. Dėl to žmonės stengsis daugiau vartoti, „prisipirkti“, išleisti pinigų iki euro įvedimo.

Stabiliai ir sparčiai augant ekonomikai, keičiasi padėtis ir darbo rinkoje. Pasak rinkos dalyvių, 2005 m. pabaigoje nedarbo lygis bus 8,6 proc., palyginti su 9,6 proc. 2004 m. pabaigoje, o kitais metais ir toliau mažės iki 8 proc. 2006 m. pabaigoje.

Nedarbo mažėjimą veikia besitęsianti ūkio plėtra ir teigiami lūkesčiai, kad įmonių padėtis gerės. Nedarbo duomenis pastebimai koregavo lietuvių emigracija į ES darbo rinkas. Kita vertus, nedarbui dar sparčiau mažėti trukdo verslui ir darbui nepalankūs mokesčių politikos pakeitimai, darbo santykių reguliavimas, didinamas privalomasis minimalus atlyginimas, didelis nekvalifikuotų bedarbių skaičius ir kvalifikuotų specialistų stoka. Būtent pastarieji veiksniai labiausiai lemia bene didžiausias Lietuvos darbo rinkos problemas – aukštą struktūrinio nedarbo rodiklį ir žmonių, ilgai, daugiau nei 2 metus, negalinčių rasti darbo, skaičių.

Rinkos dalyvių nuomone, 2005 m. mokesčių našta sudarys 34,6 proc., palyginti su 35,4 proc. 2004-aisiais. Kitais metais mokesčių naštos mažėjimo nelaukiama – tyrimo dalyvių nuomone, ji išliks panaši ir, kaip ir šiemet, sudarys 34,5 proc.

Keli mokesčių reformos aspektai yra iš tiesų džiuginantys ir neabejotinai teigiamai veikė rinkos dalyvių lūkesčius, pavyzdžiui, kelių mokesčio panaikinimas iš tiesų turėjo teigiamą įtaką, kaip ir planuojamas pajamų mokesčio tarifų sumažinimas nuo 33 proc. iki 24 proc. Tačiau apmaudu, kad pasirinktas neefektyviausias būdas tokios reformos tikslams pasiekti, t. y. tarifas bus mažinamas ne iš karto, o palaipsniui, per trejus metus: nuo 2006 metų liepos 1 dienos jis bus mažinamas iki 27 proc., o nuo 2008 metų pradžios – iki 24 procentų. Toks sprendimas akivaizdžiai nepalengvins legalių darbuotojų ir verslininkų mokesčių naštos ir todėl nebus efektyvus siekiant mažinti šešėlinės ekonomikos mastą (tai buvo įvardinta kaip vienas iš pagrindinių reformos siekių). Kiti reformos aspektai vargu ar prisidės sprendžiant ne mažiau svarbų reformos uždavinį – didinti šalies konkurencingumą. Siekiant atsverti biudžeto praradimus, įvedamas „solidarumo“ mokestis, o komercijai naudojamas gyventojų nekilnojamas turtas pradedamas apmokestinti metiniu 1 proc. vertės mokesčiu. Taigi galima daryti išvadą, kad mokesčių našta labai nemažės, tiesiog jie vėl bus „išdalinti“ skirtingiems mokesčiams.

Vertinant reformą visapusiškai, galima drąsiai teigti, kad ji tebus tik rimtos reformos imitacija, kurios pagrindas ne ilgalaikiai ekonomiškai pagrįsti tikslai, o trumpalaikės priemonės, skirtos trumpalaikiams Vyriausybės uždaviniams įgyvendinti: biudžeto subalansavimui ar nepagrįstai didėjančioms ir neefektyvioms biudžeto išlaidoms kompensuoti naujais mokesčiais. Tai neskatina kurti naujų darbo vietų, nemažina šešėlinės ekonomikos ir nėra veiksmingas būdas skatinti darbo ir vartojimo rinką.

Visoms institucijoms jau seniai kalbant apie darbo užmokesčio šuolį, rinkos dalyviai pastaraisiais metais daug santūriau vertino staigaus darbo užmokesčio kilimo galimybę. 2001–2004 metais rinkos dalyviai nematė pokyčių, galėjusių lemti tokį šuolį, ir tai atsispindėjo rodikliuose. Šįkart rinkos dalyviai optimistiškiau vertina darbo užmokesčio spartaus kilimo galimybę. Rinkos dalyvių nuomone, 2005 m. vidutinis darbo užmokestis padidės net 11,6 proc. (arba 122 litais) ir sudarys 1167,8 Lt/mėn. Ateinančiais metais darbo užmokesčio augimas išlaikys sparčius augimo tempus – darbo užmokestis turėtų paaugti beveik dešimtadaliu iki 1273 Lt/mėn.

Optimistiškesnėms šių bei ateinančių metų darbo užmokesčio prognozėms įtaką daro mažėjantis nedarbas ir dėl emigracijos bei švietimo sistemos plyšių stiprėjanti konkurencija, dėl darbo jėgos, dėl naujų techno-

logijų diegimo bei modernizavimo didėjantis įmonių efektyvumas ir pelningumas. Aukštesnes vidutinio darbo užmokesčio prognozes galėjo netiesiogiai veikti ir minimalios mėnesinės algos, įskaitant ir biudžetinių įstaigų darbuotojų atlyginimus, didinimas.

Augant ekonomikai, nuolat gerėjo gyventojų finansinė padėtis. Pažvelgus į kasmetinius namų ūkių pajamų įverčius, galima pastebėti, kad namų ūkių pajamos pastaruosius penkerius metus labai stabiliai augo. Rinkos dalyvių prognozėmis, vidutinės piniginės namų ūkių pajamos 2005 m. sudarys 2106 Lt/mėn. ir bus 6,4 proc. didesnės nei prieš metus. Patikslintos prognozės beveik atitinka siūlytąsias prieš pusę metų – tuomet rinkos dalyviai tikėjosi 7,4 proc. pajamų augimo. Pajamos vienam namų ūkiui sudarys 826 Lt/mėn.

Pajamų lygį labiausiai didina sparčiai mažėjantis nedarbas ir darbo užmokesčio augimas, taip pat didinamos pensijos, įvairios pašalpos, kitos biudžeto išmokos. Taip pat, rinkos dalyvių nuomone, namų ūkių pajamos augo ir dėl emigracijos, būtent dėl užsienyje dirbančių šeimos narių, siunčiančių dalį atlyginimo atgal į Lietuvą.

Prognozuojama, kad 2006 m. namų ūkių pajamos augs panašiais tempais kaip ir šiomet, apie 7 proc., ir sudarys apie 2252 Lt/mėn. Vieno ūkio nario pajamos bus 883 Lt/mėn.

Rinkos dalyviai pateikė gana aukštas ir namų ūkių investicijų, ir santaupų prognozes. Naujausias LLRI tyrimas rodo, kad palyginti su 2004 m., 2005 m. namų ūkių santaupos ir toliau tolygiai augo pastarųjų metų tempais, o investicijų rodiklis, mažintas 2004-aisiais, šįkart ir vėl žymiau šoktelėjo. Rinkos dalyviai mano, kad santaupos 2005 m. vidutiniškai augs 14 proc. ir sieks 321,73 Lt/mėn. Ilgalaikio vartojimo prekėms įsigyti 2005 m. vidutiniškai bus skiriama 335,9 Lt/mėn., o tai yra net beveik 70 litų daugiau nei praėjusiais metais (265 Lt/mėn.). 2005 m. namų ūkių investicijų rodiklis po metų pertraukos ir vėl aplenkė santaupas. Šių metų antroje pusėje rinkos dalyvių pateiktos namų ūkių investicijų ir santaupų prognozės nelabai skiriasi nuo metų pradžioje išsakytų lūkesčių. Jau tada tyrime dalyvavę ekspertai tikėjosi daugiau nei ketvirtadaliu šoktelėsančio investicijų rodiklio. Santaupos, buvo manyta, turėtų augti apie 12 proc., 2 proc. mažiau nei prognozuojama šiame tyrime, bet žymiai sparčiau nei pernai, kai santaupos augo 7,5 proc. Santaupos, kaip ir prognozuota, sudarys apie 15 proc. namų ūkių biudžeto, o investicijos – procentu daugiau.

Jei taupymas kiekvienam lietuviui yra tradiciškai priimtinas dar nuo tų laikų, kai rinkoje nebuvo jokių alternatyvių instrumentų, tai investicijos vis dar vertinamos atsargiai. Todėl būtent investicinių procesų plėtra gali būti vertinama kaip ženklas, rodantis stiprėjantį gyventojų pasitikėjimą ekonomine situacija bei kredito institucijomis. Investicijų augimą taip pat skatina bankų ir finansinės nuomos (lizingo) bendrovių konkurencija bei įvairios klientų viliojimo priemonės, nekilnojamojo turto kainų augimas, neblėstantis susidomėjimas gyvybės draudimu.

Rinkos dalyviai pateikė optimistines ateinančių metų santaupų ir investicijų prognozes, tikėdami pastarąsias išaugsiant net dešimtadaliu. Manoma, kad 2006 m. santaupos didės 9,4 proc., o investicijos – 10 proc.; sutaupoma per mėnesį bus šiek tiek mažiau nei investuojama – atitinkamai 352 Lt/mėn. ir 369 Lt/mėn. Santaupos sudarys apie 15,6 proc. namų ūkių biudžeto, o investicijos ir vėl apie procentą daugiau – 16,4 proc.

Įmonių finansinių rodiklių vertinimas yra santūriai optimistiškas ir kinta labai nežymiai. Tyrime dalyvavę ekspertai prognozuoja, kad 2005 m. įmonių grynasis pelningumas vidutiniškai sieks 6,4 proc., palyginti su 6,2 proc. 2004-aisiais, o nuosavybės grąža sieks 11,9 proc. ir bus 1,3 proc. didesnė nei prieš metus. Ateinančiais metais, rinkos dalyvių nuomone, pelningumas ir nuosavybės grąžos rodikliai nekis. Prognozuojama, kad 2006 m. grynasis pelningumas vidutiniškai augs iki 6,4 proc., nuosavybės grąža – iki 11,7 proc. Tikėtina, kad tokią stabiliai optimistinę rinkos dalyvių prognozę lemia tebesitęsiantis Lietuvos ekonomikos augimas, didėjanti vidaus paklausa bei su naryste ES siejama nauda. Neigiamos įtakos finansiniams rodikliams gali turėti didėjanti kvalifikuoto darbo paklausa, jos trūkumas ir kaina.

LLRI tyrimo dalyvių nuomone, 1997–2001 m. įmonės investicijoms kasmet skyrė vis didesnę pelno dalį, tačiau nuo 2002 m. ši dalis smarkiai sumažėjo (1997–2001 m. investicijos Lietuvoje nebuvo apmokestintos pelno mokesčiu, o nuo 2002 m., jas apmokestinus, rodiklis smuktelėjo). Rinkos dalyviai mano, kad 2005 m. įmonės reinvestuos tiek pat kiek praėjusiais metais – 49 proc. pelno, palyginti su, pavyzdžiui, 66 proc. 2001-aisiais. Rimtesnių pokyčių 2006 m. rinkos dalyviai nenumato, nors vis dėlto tikisi, kad investicijų gali nežymiai daugėti. Jų vertinimu, įmonių investicijos iš pelno kitais metais paaugs vienu procentu ir sudarys 50 proc.

Nors reinvestuojamojo pelno dalis, LLRI tyrimo dalyvių nuomone, sumažėjo, inovacijų procesai įmonėse praktiškai nesulėtėjo. Pasak rinkos dalyvių, 2005 m. tyrimams ir inovacijoms vidutiniškai bus skiriama 6,4 proc. visų įmonių išlaidų, t. y. puse procento daugiau nei 2004 m. (5,9 proc.), tačiau žymiai mažiau nei 2001 m. (7,2 proc.).

LLRI tyrimo dalyvių nuomone, panašios tendencijos turėtų išsilaikyti ir ateinančiais metais. Rinkos dalyviai tikisi, kad 2006 m. tyrimams ir inovacijoms įmonių skiriama išlaidų dalis paaugs dar puse procento ir sieks 6,9 proc., beveik priartėdama prie 2001-ųjų m. lygio.

LLRI tyrimas rodo, kad 2005 m. pabaigoje skolinimo iš komercinių bankų kaina bus nežymiai mažesnė nei 2004-ųjų pabaigoje. Rinkos dalyvių nuomone, 2005 m. pabaigoje 1 metų trukmės paskolos litais kainuos 5,2 proc., o 5 metų – 5,1 proc., palyginti su 5,5 proc. 2004 m. Ateinančiais metais skolinimosi kaina turėtų šiek tiek ūgtelėti – iki, atitinkamai, 5,3 ir 5,4 proc.

Palūkanų normų lygis Lietuvoje yra pasaulio rinkų tendencijų atspindys. Jį taip pat lemia didelis Lietuvos bankų sistemos likvidumas ir stipri bankų konkurencija.

Be bankų kreditų, rinkoje toliau populiarėja lizingo ir faktoringo paslaugos. Šių paslaugų „portfeliai“ sudaro vis didesnę bankų kreditų dalį (įskaitant bankų kreditus bankams ir finansų įstaigoms) ir augimo tempais nenusileidžia bankų kreditų augimui: per 2004 m. lizingo rinka padidėjo 44 proc. ir sudarė 3,887 mlrd. Lt. Tikimasi, kad šiais metais lizingo finansinės nuomos mastai padidės iki 5 mlrd. Lt.

LLRI tyrimo dalyviai mano, kad ne bankų paskolų (įskaitant išperkamosios nuomos, faktoringo paslaugas) rinkos dalis 2005 m. sudarys 16,2 proc.; kitais metais jis labai nekis ir metų pabaigoje sudarys 16,3 proc.

* * *

Kitas Lietuvos ekonomikos tyrimas bus atliktas 2006 m. pavasarį. Jame bus pateikti rinkos dalyvių 2005 m. *ex poste* vertinimai ir patikslintos 2006 metų prognozės.

INTRODUCTION

The Lithuanian Free Market Institute (LFMI) presents its sixteenth survey of the Lithuanian economy, covering updated forecasts of economic indicators for 2005 and forecasts for 2006. This survey was carried out in August and September 2005.

LFMI launched the survey of economic variables in 1997. The survey is based on the expert consensus paradigm originating from the theory of rational expectations.¹ This theory states that economic indicators can be related to certain processes in the economy, and market participants use all available information to make estimates and forecasts concerning these processes. The more information market participants possess, the more credible their estimates and forecasts are. It is likely that individuals who are engaged in day-to-day business activities have the most information about the economy, while their successful performance reflects their ability to process this information.

An analysis of the coherence of the survey results, using the *Kendall Concordats Coefficient W*, has been carried out this year. The results of all surveys carried out since 1997 up to the present have been analysed and the analysis showed that the coherence percentage of the market participants' answers varied from 88 percent to as much as 96 percent. Not a single case had a coefficient lower than 0.8, a very high indicator, which shows that expert evaluations and forecasts of economic variables are very close to one another. The results of the analysis can be interpreted in a number of ways: for instance, the participants of the survey could have agreed on the answers in advance and purposefully present similar responses (which should be excluded in this case, since the chosen experts do not know each other, are not related, and are being questioned separately, thus they do not have an agreement possibility). A second explanation is that the experts might use similar sources of information. This survey is based on yet another version, which assumes that

even if experts use similar – or even the same – sources of information, they in any case have a clear and well informed picture of the economic environment in Lithuania, and this understanding allows them to judge the economic situation in the country with 88 percent precision.

The main goals of the LFMI survey are to provide estimates and forecasts of economic variables in Lithuania based on the opinion of market participants and to analyse factors that have an influence on these estimates and forecasts. The survey is also aimed at comparing the estimates of market participants with official statistics and data from other sources and to offer interpretations of the most distinct differences.

The methodology used in the LFMI survey differs from the methodology used by official institutions, so our aim is to provide alternative estimates of economic indicators.

There are three main differences between the LFMI survey and official statistics. First, LFMI survey participants present economic information they have themselves generalised, whereas the Lithuanian Department of Statistics collects unique information from the business sector and generalises it by statistical methods. Second, the LFMI survey depends on benevolent assessment of market processes by economic experts. The Department of Statistics collects detailed mandatory reports from enterprises (households can refuse to participate in official surveys). Third, LFMI has chosen economic indicators and defined them so as to make them useful in planning a business activity. The Department of Statistics uses an established methodology to investigate an established set of variables. In addition to that, LFMI presents comprehensive information from its surveys promptly and conveniently. These differences make us believe that the results of LFMI surveys have a practical value for market participants.

¹ The oldest and most famous survey of economists' expectations is the Livingston survey conducted in the United States since 1946. The results of the survey are regularly published on the Philadelphia's Federal Reserve Bank's website <http://www.phil.frb.org>.

The estimates of the survey participants are presented in four parts. Part 1 is devoted to macroeconomic indicators: the growth of gross domestic product (GDP), the rate of the shadow economy to GDP, import and export growth, inflation, changes in consumer and producer prices, the rate of unemployment, the rate of the tax burden to GDP, and the exchange rate of the litas to the U.S. dollar. Part 2 covers household indicators, including personal earnings, household income, household savings and household investments. Part 3 gives an overview of corporate indicators, including the profit margin, return on equity, return on investments and the share of companies' expenses on science and innovation. Part 4 analyses interest rates on one- and five-year loans, interest rates on three-month government securities and the share of non-bank loans. Generalised results of the survey are presented in tables at the end of each part of the study.

Forty-two experts participated in the latest survey. The LFMI survey is not representative. We do not aim to have a representation of specific sectors of the economy or regions or enterprises. Our aim is to interview economic experts who represent robust and prospering companies. The respondents are asked not to provide information about their own companies or industries but to estimate indicators reflecting the country's general economic situation on the basis of all available information. Survey participants are requested to focus only on variables that they think they

are competent to appraise. Most of the respondents in the latest survey took part in the previous stages of the project. The list of survey experts is presented at the end of the study.

We compare the estimates and forecasts of market participants with the data of the Lithuanian Department of Statistics, the Bank of Lithuania, the National Stock Exchange of Lithuania, the Labour Exchange, the BNS news agency and periodicals. In comparing the different sources, we look at the differences in the definitions used. Official institutions do not measure five of the economic variables covered in the LFMI survey – the shadow economy, household investments, reinvested profits, expenses on science and innovation and non-bank loans. In addition to that, official institutions do not forecast some of the indicators analysed in the LFMI survey. The results of the LFMI surveys are unique in this respect.

As in the previous editions, we compare the estimates and forecasts of the survey experts not only with other sources but also with their *ex ante* forecasts. The study also analyses patterns and trends of expert estimates and forecasts over time based on the previous surveys.

LFMI expresses its gratitude to the survey participants, funders and all those who have provided comments and remarks on the study.

Chapter 1. MACROECONOMICS

1.1. Although the economy continues to grow rapidly, market participants fear that the future growth will be held down by a lack of reforms.

According to a survey conducted by the Lithuanian Free Market Institute (LFMI) in August and September 2005, Lithuania's economic growth is gradually slowing down but is still expected to remain steady in 2005 and 2006. **Market participants polled by LFMI did not change their earlier forecasts and predict that Lithuania's gross domestic product (GDP) will grow by 6.3 percent in 2005. It is projected that economic development then will decelerate and that the economy will grow by 6.1 percent in 2006.**

In the LFMI survey gross domestic product is understood as the total value of goods and services produced for final consumption within the country, including the 'shadow economy', during a given period. The results of the LFMI survey show that the estimates and expectations of market participants regarding the country's economic growth remain quite optimistic. In the current survey market participants did not change their forecasts of economic growth in 2005 announced at the beginning of the year. They think that the economy will grow by 6.3 percent in 2005. As was projected before, the economy will continue to grow rapidly in 2005, albeit at a lower rate than in previous years.

Lithuania's GDP has been constantly increasing ever since 2000, compared to every previous quarter of the year (excluding seasonal and episodic fluctuations). GDP has grown on average by 1.8 percent during each quarter of the year. Both market participants polled by

LFMI and official national and international institutions agree that GDP growth peaked during 2003 and 2004 and is currently stabilising.¹

According to the LFMI survey, a growing domestic market, export growth (see section 1.2) and recovering foreign investments continue to stimulate Lithuania's economic growth. Market participants provide optimistic forecasts of export and import growth and believe that the growth of foreign trade will accelerate more significantly this year, both in terms of exports and imports. A continued strong economic development and a resulting decline in unemployment (see section 1.4) will keep augmenting personal earnings (see Chapter 2.2).

The fairly successful first year of Lithuania's membership of the European Union (EU), an anticipated higher GDP growth in 2005 and the introduction of the euro are boosting expectations as well.² The impact of the EU membership is already evident, in particular regarding the positive changes in the division of labour and increased specialisation.

Market participants were rather sceptic in evaluating the impact of EU support on the country's economic development. Although they recognise that structural funds have positive effects on economic growth, market participants also think that they can entail serious negative consequences and, in particular, distort competition. The LFMI respondents were almost unanimously stating that structural funds pervert competition, and one-third of those polled thought the negative impact was especially strong.³ In any case, the positive impact of EU support and even labour division and specialisation will fade away, while structural funds may exert grave and long-term consequences.

¹ According to the latest data from Statistics Lithuania, Lithuania's GDP grew by 9.7 percent in 2003; the European Commission reported an 8.9-percent GDP growth.

² In the concluding remarks of "Analysis and Systematising of financial, economic and social impact of Lithuania's Integration into the EU," conducted in 2003 by the European Committee at the Lithuanian Government, it is stated that Lithuania's GDP will grow at a 1.14-percent higher rate in 2002-2009 due to the impact of the country's integration into the EU.

³ Two-thirds of those polled thought that the negative impact would not be very strong, but only three percent said that structural funds did not distort competition at all.

Thus seeking to use these sources in the most efficient way and to sustain a viable economic growth after they are depleted, it is indispensable to stimulate growth by pursuing a strict fiscal policy, further liberalising the market and resisting the temptation to artificially stimulate the economy by increasing government spending.⁴

On the other hand, the country's economic development is still being retarded by several factors. First, the government has not yet embarked on structural reforms in a number of strategic areas where reform is badly needed, which is reflected in meagre investments. Second, emigration of Lithuanian residents and, particularly, a growing lack of qualified labour also have a negative impact on the figures of GDP growth. The economy is created by people, hence their massive emigration reflects rather instantly in the economic indicators. The continuing upsurge in oil prices have also begun to show its first effects of deterioration on economic development. Specialists previously predicted that the situation would stabilise as the supply of oil so far grew along with demand. However, now they warn that possibilities to increase the extraction of crude oil are limited and that a continuing rise in oil prices may in fact jeopardise the growth of the global economy. Unrestricted fiscal policy, rising budget revenues and increased government spending do not provide a new stimulus to economic growth, but rather discourage it.

It is also interesting to note a simple mathematical effect, currently observed in Lithuania: budget revenues are increasing while the number of Lithuanians living in Lithuania is decreasing (as a result of both demographic trends and emigration).

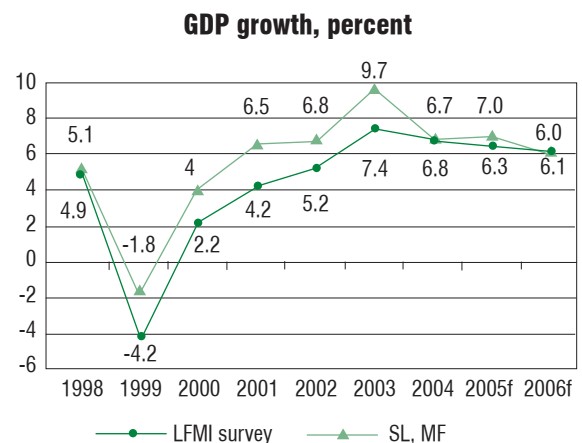
According to the revised data of Statistics Lithuania, GDP grew by 6.9 percent during the first three quarters of 2005.⁵ More value added was generated almost in all sectors of the economy activities, especially in sectors related to consumption – value added generated in the market service sector went up by 9.5 percent. The most visible rise - outpacing the country's GDP growth - was observed in hotels and restaurants (17.7 percent), transport and communications (12.6 percent), and wholesale and retail trade (9.7 percent). These activities together accounted for as much as four-tenths of total value added in the economy. Val-

ue added generated in the industrial sector rose at a similar rate - by 7.1 percent in the 2nd quarter of 2005. Value added in construction enterprises rose by 9.7 percent and in the group of agriculture, forestry and fishing the sector grew by 5.0 percent.⁶

The analysis of economic growth by economic sectors reveals a serious, albeit not surprising, tendency: the performance of state-regulated sectors lags far behind the private ones; in fact, the smallest (zero) growth was recorded in the public sector.

It is also important to evaluate the impact that the upsurge in oil prices has had on economic growth. A rising domestic demand and growing exports have in part offset the negative effects, however, the skyrocketing oil prices have still exerted some influence on economic development as the Lithuanian oil refinery company *Mazeikiu nafta* contributes significantly to the country's GDP growth.

Diagram 1.1

Source: Statistics Lithuania, Ministry of Finance, Lithuanian Free Market Institute

The prognoses for GDP growth in 2005 reported by the LFMI survey participants reflect the currently noticeable trends of economic growth, although the Ministry of Finance has presented even higher forecasts (see Diagram 1.1.). The Ministry of Finance projects that Lithuania's GDP will grow by as much as 7 percent in 2005. Both market participants and the Ministry of Finance think that the economy will slow down in 2006 and rise by about 6 percent.

⁴ Šarkinas R., Balcerovičius L. ELTA, „Įvedus eurą, ekonomika augs 0,2-0,4 procentinio punkto greičiau,“ 28 02 2005.

⁵ ELTA. Lietuvos ekonomika šiemet išaugo 6,9 procento, 28 10 2005.

⁶ Statistics Lithuania, www.std.lt.

Traditionally, market participants provide moderate forecasts, and the figures reported in the current survey are also lower than the prognoses from most other national and international official institutions (see table 1.1). They are, however, similar to the figures reported by the European Commission and *Nord/LB*.

It should be noted that all institutions agree on the general dynamics of Lithuania's economic development. Just like market participants, many institutions have lowered their 2004 estimates and the 2005 forecasts for GDP growth. For instance, according to *Nordea's* 2005-2006 forecasts released in September 2005, the growth rate in this and the coming year will not be as high as in 2003 but the economy will still continue to grow rapidly, bolstered by rising domestic consumption and investments. Analysts from other institutions report a higher and more stable economic growth in Latvia and Estonia, compared to Lithuania. It is believed that economic growth in these countries is related primarily with the policy of tightened government expenditure.⁷

The International Monetary Fund (IMF) have also reduced its forecasts of Lithuania's economic growth and thinks that the closure of the 1st reactor of the Ignalina nuclear power plant and slow assimilation and use of EU support are the key factors behind the decelerating growth. The IMF agrees with the arguments provided by LFMI and also criticises the recent tax reform in Lithuania. It regrets that the reform did not envisage a reduction or a removal of tax exemptions altogether and that a new "solidarity" tax was imposed. The IMF and LFMI are also of the same opinion regarding budget and competition policies: both institutions stress the need to decrease government expenditure (*Nordea* is also of this opinion) and to overhaul the education and healthcare systems. Other institutions also highlight one or more of these problems and predict a decline in economic growth, if necessary measures are not implemented (see Table 1.1).

Table 1.1

Forecasts of Lithuania's GDP growth*		
	2005	2006
MF	7.0 (7.0)	6.0 (7.0)
SEB Intl	6.9 (7.3)	6.6 (7.1)
HBM	6.8 (7.0)	6.5
SEB VB	6.8 (6.8)	6.5
IMF	6.8 (7.0)	6.5 (7.0)
Nordea	6.5 (6.2)	6.1 (6.0)
ICEG	6.5	5.9
OECD	6-7	
EC	6.4 (6.7)	5.9 (6.4)
LFMI	6.3 (6.8)	6.1 (6.3)
WB	6.0 (6.5)	5.7 (6.2)
Nord/LB	5.9 (6.7)	6.0 (6.7)

* the earlier forecasts are provided in brackets

Acronyms: SEB – Skandinaviska Enskilda Banken,⁸ HBM – Hansabank Markets,⁹ LFMI – Lithuanian Free Market Institute survey, EC – European Commission,¹⁰ Nord/LB,¹¹ IMF – International Monetary Fund,¹² Nordea,¹³ VB – SEB Vilnius Bank,¹⁴ MF – Ministry of Finance,¹⁵ WB – World Bank,¹⁶ PwC – PricewaterhouseCoopers,¹⁷ OECD – Organisation of Economic Cooperation and Development

It would be difficult, and unrealistic, to hope that Lithuania's GDP will grow as rapidly as in the previous years by itself, without the implementation of essential reforms. The economy should be stimulated constantly, and not just in those areas which are directly defined as economic. The country's unreformed areas, such as the healthcare system, public administration, the budget deficit, and the education and pension systems, not only impede the country's economic development but also become a roadblock to further growth.

The continued privatisation and de-monopolisation processes have bolstered the country's long-term eco-

⁷ ELTA. "Nordea" padidino Lietuvos ūkio augimo prognozę., 19 09 2005. *Linkaitis M.* Baltijos šalių augimo pikas jau praieityje.– Verslo žinios, 20 09 2005.

⁸ SEB, Eastern Economic Outlook, March 2005, p. 24.

⁹ HansaBank Markets, "The Baltic Outlook," 08 11 2004, p. 3.

¹⁰ European Commission, Commission's Spring Economic Forecasts 2004-2006, April 2005, http://europa.eu.int/comm/economy_finance/publications/european_economy/forecasts_en.

¹¹ *Nord/LB Lietuva*, Sectorial Survey of Lithuanian Economy, 2005/3, 10 2005, http://www.nordlb.lt/files/LUSA_2005_31.pdf.

¹² IMF, "World Economic Outlook," September 2005, p. 213.

<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2004/02/pdf/chapter1.pdf>.

¹³ "Nordea," Economic Outlook, February 2005, p. 37.

¹⁴ Vilniaus bankas, Lithuanian Macroeconomic Review, No. 4/20, 02 2005, p. 12.

¹⁵ Ministry of Finance of the Republic of Lithuania, "Forecast of Lithuania's economic indicators for 2005-2008", www.finmin.lt.

¹⁶ World Bank EU-8 Quarterly Economic Report, July 2005.

¹⁷ *Nastaravičius, M.* Lietuva tebeauga sparčiausiai iš ES narių. – Verslo žinios, 03 06 2004, p. 9.

conomic development and the expectations of market participants for several years. However, the number of large privatisation deals has already begun to decrease and proceeds from privatisation-related sales shrank nearly three times as compared to 2004.

The State Property Fund reports that in the first five months of 2005 256 privatisation deals were concluded in Lithuania, which totalled 96.6 million litas. Privatisation deals conducted during the corresponding period of 2004 amounted to 288.9 million litas. In 2005 the Lithuanian Export and Import Insurance Company was sold and an agreement to sell 68.69 per cent of the shares in the publishing company *Spauda* was also signed. The biggest deal concluded in the first half of the year was the privatisation of the company *Eismas*, which was acquired by *Fima* for 11.11 million litas. However, this deal was upstaged by the long awaited privatisation of the state-owned *Lithuanian Airlines* in the second half of 2005.

Regrettably, privatisation of a number of areas has still been delayed: private capital is still not allowed into the Lithuanian railway company *Lietuvos geležinkeliai* and protracted privatisation has also caused an ambiguous and complicated situation in the Lithuanian energy sector, leaving it without alternatives to the energy sources from Russia.

Privatisation alone does of course not solve all problems. The state often retains a very similar role in certain markets even after companies operating in them are privatised. For example, the Lithuanian energy companies *Lietuvos dujos* and *Vakaru skirstomieji tinklai* (eng. - the Western Distribution Network) have been privatised, however, they cannot operate absolutely freely in the market as production prices remain government-regulated. On the other hand, it is important to consider that having an absolute freedom of action energy companies may seek to abuse their dominant position, which in turn would have negative effects on GDP growth.

Market participants polled by LFMI predict a similar but again decelerating economic growth for 2006. They believe that the economy will grow by 6.1 percent in 2006. Protracted reforms in certain strategic sectors, unpredictable government policy, an unreformed tax system, a still extensive shadow economy, a lack of qualified labour and negligible foreign invest-

ments are likely to be related to such expectations.

To sum it up, the Lithuanian economy will continue to grow at a still rapid rate in this and the coming year. However, both market participants and official institutions agree unanimously that the growth will decelerate even more considerably as compared to the prosperous years of “the Baltic tiger.” On the other hand, Lithuania’s economic prospects still look quite impressive compared to other EU countries, especially the Western European ones. The prospects for the economy of Western European and the world economy are analysed in the next section of the LFMI survey.

1.1.1. World economic growth

Lithuania’s economic development is closely linked with the situation on the international markets and is increasingly dependent on trends in the global economy. After it grew at record rates during certain periods last year, the world’s economy will continue to grow at a similar, albeit slower, pace in 2005. However, the global trends are not reflected in the European economic “picture.” Poor indicators of the economic performance in the euro area also found expression in the figures reported by the LFMI survey participants, both regarding export and GDP growth.

The global economic development seems optimistic and is expected to have a positive impact on the Lithuanian economy. The world economy continued to recover steadily from late 2003, and even though its growth in 2004 and 2005 was not as rapid as predicted, general trends are predominantly positive.¹⁸ Surging oil prices was the primary factor holding back economic growth: the growth in the US and China slightly dropped in the second half of the year, growth in the European economies remained feeble despite optimistic forecasts while Japan was even faced with economic stagnation – negative GDP growth was recorded in the country during the last three quarters of 2004. Thus economists welcomed 2005 with more pessimistic outlooks, compared to the year before, while a slower recovery at the beginning of the year did not bolster expectations either.

Gathered at the IMF yearly meeting in September 2005, Ministers and central bankers from the world’s developed countries warned that the world economy

¹⁸ Increasing corporate profits and the development of the real estate markets were the key factors to bolster economic growth. *BBC News*, “World growth ‘fastest since 1973,’” 29 09 2004

had already reached a maximum growth rate during the previous year and that countries now had to get ready to face a period of challenges. Among the major risk factors listed were oil prices fuelled among other things by natural disasters and unbalanced economic development, which became especially conspicuous after an increase in China's trade surplus.¹⁹

In April the IMF raised its 2004 estimate of world economic growth and predicted a 5-percent growth in 2005 - the most rapid growth since 1973. However, in September the IMF reduced markedly all its forecasts for 2005. According to the IMF, world economic growth will be lower than projected, but still relatively rapid - 4.3 percent. The European Commission provided similar figures: in spring 2005 the EC did not change its forecasts and expected the global economy to grow by 4.2 percent in 2005 and by 4.1 percent in 2006.²⁰ EC experts believe that declining economic growth also will trigger a slower export growth. UNCTAD agrees with such forecasts and has also reduced its prognosis for 2005 to 3 percent.²¹

Rising profits, strengthening real estate markets, recovering securities markets and declining unemployment continue to have a major impact on the global economy. On the other hand, the confidence of market participants throughout the world is undermined by a continued upsurge in oil prices, hurricanes in the southern part of the USA and terrorist attacks in London, Turkey and Egypt. OECD analysts believe that the abilities to surmount the shock of soaring oil prices will depend on the current economic situation in individual countries. Countries whose economies have been growing rapidly until now, such as that of the USA, will manage to overcome this shock without considerable negative effects. But those with lagging economies, such as Germany and other European countries, may suffer a more sizeable economic downturn.²²

Rapidly developing Asian economies - China and India in particular as well as Japan's recovering economic performance - and the CIS and OPEC countries

will exert the major influence on the global economy in the next year.²³ Economists think that the balance of global economic growth will not change considerably and Asia and the CIS countries will retain the fastest growth. A sharply inflated demand for energy sources and raw materials is expected to be a secondary effect of such economic growth. In general, judging from the current situation and developments in the world, prognoses that India, Russia, Brazil and China will emerge as major world players by 2050 (and possibly long before that) do not seem either strange or unjustified.²⁴ It is still difficult to project what impact these trends will have on the Lithuanian economy, but some negative effects are likely due to the said shift in the economic balance, growing competition for Lithuanian products in foreign markets, the depressed neighbouring markets which are expected to remain (at least in the near future) Lithuania's main export partners.

The **US economy** continues to account for the most significant contribution to the global economy: the IMF reported that the US economy would grow by 3.5 percent in 2005 and by 3.6 percent in the coming year. Growing productivity, the favourable situation in the labour market and low interest rates will remain the key factors facilitating the growth of the US economy. High oil prices, damages sustained during the hurricanes and decreased private consumption are, however, expected to have some negative impact on the country's economy. However, these factors are not yet reflected in the forecasts and the size of these effects is still debated. Experts polled by *The Economist* provide virtually identical figures, expecting a 3.7-percent growth in 2006 after a 3.3-percent growth this year.²⁵ The European Commission reports that the US economy would grow by 3.6 percent in 2005 and by 3 percent in the coming year.²⁶

It was expected last year that the **economy in the euro area** would start to pick up, however, such expectations were not fulfilled. After having raised their forecasts for economic growth in the euro area in the middle of 2004, nearly all international institutions

¹⁹ ELTA. TVF susitikimas: brangstanti nafta verčia nerimauti dėl ekonomikos augimo, 26 09 2005.

²⁰ European Commission, European Economy, Economic Forecasts, Spring 2005, http://europa.eu.int/comm/economy_finance/publications/european_economy/forecasts_en.htm.

²¹ BBC News. 'Serious risks' to global economy, 02 09 2005.

²² Simėnas D., "Šokas pasaulio gazelems paliks mažiau randų", *Verslo žinios*, 07 09 2005.

²³ CESifo World Economic Survey, Vol. 4 (3), 2005, p. 4-9. *The Economist*, Emerging Market Indicators, 24 09 2005, p. 124.

²⁴ BBC News. New muscles in marketplace, 11 10 2005, www.bbc.com.

²⁵ *The Economist*, „Economic and Financial Indicators“, 24 09 2005, p. 124.

²⁶ European Commission, European economy, Economic Forecasts, Spring 2005, http://europa.eu.int/comm/economy_finance/publications/european_economy/2005/ee205en.pdf.

reduced their prognoses for 2005 growth this year. In spring the European Commission reduced the 2005 forecast for economic growth in the euro area by nearly five tenths of a percentage point, to 1.6 percent, and the 2006 forecast by one tenth of a percent point, although it expects a slight recovery in the euro area.²⁷ Such expectations seem rather strange as indicators of economic growth by quarter kept deteriorating during this year while no fundamental changes were instituted in strategic sectors of many EU countries. The ECB lowered its prognosis in December 2004, explaining it by high oil prices and a strengthening euro. According to the ECB, the euro zone economy grew between 1.2 to 2 percent in 2005 and a similar growth will prevail in 2005. Earlier the ECB had forecast a 2.3-percent growth.²⁸ *The Economist* is not optimistic either: it projects that the economy will rise by 1.3 percent in 2005 and by 1.7 percent in 2006.²⁹

The economy of Western Europe has been seriously lagging behind the US and other countries' economies for a long time. OECD experts think that these particular countries will encounter the most severe difficulties in coping with an economic shock provoked by surging oil prices. Germany and France should be especially concerned as their economies are not only stagnating but are also impeding positive changes in the entire region due their significant input into the euro zone's and the EU's overall GDP. As Thomas L. Friedman recently put it correctly and eloquently: "Germany and France need to face reality: either they become Ireland or they become museums".³⁰

Economists believe that an increasing demand in foreign markets, rising investments and exports and a growing number of jobs are among the main factors to galvanize the euro area economy (if not in 2005, then at least in the coming year). A recovery of private consumption is also expected. However, the long-awaited reforms in the social sectors of Western European countries, if launched, would step up economic growth most significantly.

Table 1.2

	Forecasts of GDP growth (percent)			
	2005		2006	
	IMF	EC	IMF	EC
World	4.3 (5.1)	4.2	4.3 (4.3)	4.1
USA	3.5 (3.9)	3.6	3.3 (3.6)	3.0
Euro area	1.2 (1.6)	1.6	1.8 (2.3)	2.1
EU-25	1.6	2.0	2.1	2.3
EU-15		1.9		2.2
Japan	2.0 (1.0)	1.1	2.0 (1.6)	1.7
CIS	6.0 (8.2)	6.5	5.7 (6.5)	5.8
Russia	5.5 (7.1)	6.0	5.3 (6.0)	5.3
China	9.0 (9.5)	8.6	8.2 (8.5)	8.4

Source: International Monetary Fund,³¹ European Commission³²

1.1.2. The shadow economy

As the LFMI survey indicates, the popular expectations that the shadow economy will contract has not yet been fulfilled. Quite to the contrary, market participants reported that the shadow economy in Lithuania rather increased in 2005 (see diagram 1.2). The shadow economy is defined as a share in total GDP of goods produced and services rendered for final consumption within the country and unreported for the purpose of avoiding taxes and/or regulations.

Two years ago, the results of the LFMI survey regarding changes in the shadow economy over the last ten years were quite optimistic. According to market participants, the shadow economy constantly decreased in 1997 to 2003 and shrank by 7 percentage points over six years, accounting for approximately one-fifth of the country's economy. However, since 2003 the LFMI survey participants have provided different forecasts and think the share of the shadow economy now is growing. The results of the current survey show that **the shadow economy will account for 21.4 percent of GDP in 2005, or nearly one percentage**

²⁷ European Commission, Spring 2005, p.4.

²⁸ ECB, Monthly Bulletin, p. 68.

²⁹ The Economist, Economic and Financial Indicators, 24 09 2005, p. 124.

³⁰ Thomas L. Friedman. The Irish on offense, The New York Times, 02 07 2005.

³¹ IMF, „World Economic Outlook”, Spring 2004, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2004/01/pdf/chapter1.pdf>; World Economic Outlook, Fall 2004, BBC News, „World growth 'fastest since 1973'", 29 09 2004.

³² European Commission, Commission's Spring Economic Forecasts 2004-2006, Brussels, April 2005. http://europa.eu.int/comm/economy_finance/publications/european_economy/forecasts_en.htm.

point more than projected half a year ago. Market participants expect that the shadow economy will decrease in 2006 and will account for 20 percent of the entire economy.

Earlier forecasts for 2004 and 2005 indicate that market participants' expectations have changed during the course of the year. In spring 2004, market participants, in light of optimistic expectations regarding the country's membership of the EU and awaiting the long-incubated tax reform, predicted a shift in the shadow economy for the first time after a three-year period, down from the stable 20 percent in 2002-2003 to 18.6 percent in 2004. However, six months ago the survey participants again raised the forecast of the share of the shadow economy by half of a percentage point. In the current survey the figure was increased again, from 19.5 percent to 20.4 percent.

The considerable and persistent tax burden (see section 1.5), inconsistency and unpredictability of the tax policy, strict regulations of the land market and barriers to land acquisition and construction activities, coupled with high excise duties on cigarettes, alcohol and fuel, deteriorated conditions for individual businesses and new EU rules and regulations explain the pessimistic forecasts of the shadow economy.

One more indicator – the number of people who officially receive the minimal monthly wage and are paid unreported extra wages “in envelopes” – continues to remain high. Market participants polled by LFMI think that such people constitute as much as 41 percent of the working population in 2005. This figure has remained stable for several years and is unlikely to go down considerably unless taxation of income from labour is reduced.

Two years ago market participants expected that the country's membership of the EU would decrease the share of the shadow economy and reduced their forecasts. However, the first year after joining the EU showed that a reverse trend might be expected and

that EU membership might even increase the share of the shadow economy in GDP. While adjusting to EU rules and excise duties, certain goods are getting more expensive and, consequently, differences in prices between Lithuania and its non-EU neighbours in the east are widening, which provides incentives for smuggling activities. Certain cheaper products and services which have failed to conform to the EU's strict standardisation rules, quality requirements, etc., thus have entered the informal sector.

The shadow economy is also augmented by the intricate and complicated requirements to start legal businesses – various, frequently ambiguous rules regulating the market, complicated licensing procedures, complex barriers to land acquisition and construction and costly implementation of requirements. Moreover, short-term measures are still being employed to fight smuggling, whereas no long-term strategy so far has been adopted aimed at reducing differences in prices with neighbouring countries, removing unnecessary restrictions, eliminating the possibility of arbitrary activities and simplifying administrative and customs procedures.³³ Although government officials think that the business community should applaud the negotiated seven-year transitional period for harmonising the tariffs of excise duties with EU law,³⁴ in fact, some tariffs of excise duties in Lithuania already exceed the minimal level set by the EU.³⁵ As oil prices surge and smuggling activities boom, it is indispensable and timely to start an EU-wide debate over the possibility to reduce excise duties (including the EU-set minimal level of excise duties). However, attempts to openly urge EU authorities to begin such talks have been labelled by the Lithuanian Government as “the opposition's tricks demonstrating Lithuania's provinciality.”³⁶

Since March 2003, when the new excise duties on tobacco became effective (the excise duty was increased from 36 to 53.9 litas per thousand cigarettes³⁷), the price of tobacco products has increased by 20-30 cents, and since the beginning of 2004, after increasing the excise duties on tobacco products once again,³⁸ the

³³ LFMI, “A Study on Economic Causes of Smuggling,” p. 9.; Kmieliauskas L., “Kontrabandos perspektyvos geros, verslo – prastės,” Verslo žinios, 02 07 2004, p. 4.

³⁴ Following EU provisions, the excise duty on tobacco will constitute 57 percent of the retail price of cigarettes until 31 December 2009; Kmieliauskas L., Verslo žinios, „Mažesni akcizai stabdytų cigarečių kontrabandą,” 17 06 2004, p. 5.

³⁵ Kmieliauskas, L., “Kontrabandos perspektyvos geros, verslo - prastės,” Verslo žinios, 02 07 2004, p. 4.

³⁶ Prime Minister A. Brazauskas' reaction towards a resolution initiated by the Liberal and Centre Union; ELTA, Seimas nusprendė nesiūlyti Vyriausybei mažinti degalų akcizus, 20 09 2005.

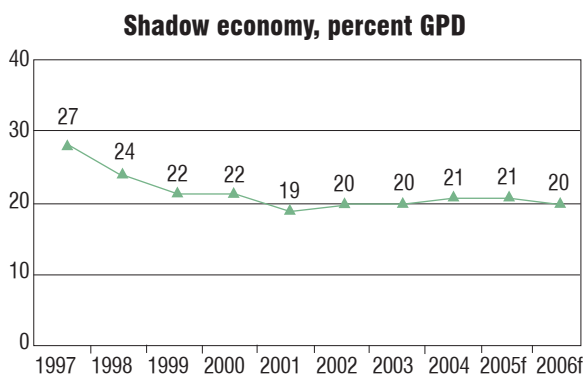
³⁷ The specific element of excise duty was increased from 30.6 to 42.6 litas per thousand cigarettes. Lithuania is obligated to increase the excise duty on cigarettes until it reaches the minimum excise rate of the EU at the end of 2009. Since 2003, the minimum excise duty rate on tobacco in the EU countries may not be lower than 64 euros (220.8 litas) per 1,000 cigarettes.

³⁸ The specific excise duty on cigarettes was increased from 42.6 litas to 47.5 litas per 1 thou. cigarettes, and the ad valorem tariff was increased from 10 percent to 15 percent

price for a 20-cigarette pack, depending on the brand, increased by another 0.24-0.35 litas.³⁹ According to EU requirements, the excise duty on tobacco will have to account for 57 percent of the retail price of tobacco products until 2009.⁴⁰ Despite the fact that for the time being Lithuania already applies one of the lowest excise duties on tobacco in the EU, the overall burden of excise duties in Russia is nine times lower. This large discrepancy provides an enormous incentive for local smugglers.⁴¹ Thus it is a small wonder that cross-border smuggling hit all-time records last year since Lithuania re-gained independence. Although the growth of the confiscated cigarette contraband has slightly slowed down, it is still possible that by the end of this year the record of 2004 (approximately 3.2 million confiscated cigarettes) will be repeated once again. Lower figures may be attributed to the fact that *Saint George* cigarettes, the most popular smuggled branch, entered the legal market in 2004-2005. However, the growing number of confiscations may also mean that the market is expanding.

Such measures as liberalisation and privatisation help to fight smuggling activities. For instance, privatisation of the company *Stumbras* and the closure of the plant *Sema* proved to have markedly decreased the informal alcohol market.

Diagram 1.2

Source: LFMI survey

On the other hand, the growing tax burden on sole proprietors is holding back a more substantial decline

in the shadow economy. Starting from 2003, in addition to the 15 percent profit tax, sole proprietors must also pay a 15-percent income tax levied on the part of income that sole proprietors use for private needs. The conditions for individual business deteriorated further after the adoption of the Law on Sole Proprietorship in November 2003. The provisions of this law established a groundless restriction of individual rights and has forced many enterprises to close down because not all of them wish or are able to reorganise to meet and/or incorporate additional financial and organisational burdens.⁴² It should be also mentioned that in the middle of the year the Lithuanian Government kept on changing its decisions regarding the tax policy, which did not allow companies to plan their income and expenditures, also undermining their confidence in, and respect for, official authorities. Such behaviour poses a dilemma for company owners whether to risk their business or to try to keep it in the shadow.

To sum it up, market participants think the country's economy will continue to grow rapidly, although not reaching the high growth levels of previous years. The growth is being driven by an array of factors such as a growing domestic market stimulated by rising wages and investments, the elimination of the last trade barriers and enhanced export conditions, the latter boosting export growth after EU accession as well as enhanced specialisation in a number of areas stepped up by EU membership.

On the other hand, delayed or watered-down reforms in certain strategic sectors, high levels of shadow economy, meagre investments (which have been languishing for several years and have started to pick up only insignificantly of late, compared to the previous years and to other countries), emigration and an increasing shortage of qualified labour are the main factors to arrest Lithuania's economic growth. Owing to these shortcomings, Lithuania has not justified the name of 'the Baltic tiger' and may easily pass this term on to neighbouring countries – to Latvia for an impressive economic growth, to Estonia for maintaining stability and to both of them for taking concrete measures towards stabilising their economies by trimming budgetary expenditure in the first place.

³⁹ BNS, „2004-aisiais brangs tabakas, degalai ir šiluma, tačiau kartu didės atlyginimai ir pensijos“, 31 12 2003.

⁴⁰ The government has adopted a welcome decision to negotiate a transitional period and to postpone further increases of excise duties for one more year later; Kmieliauskas L., „Mažesni akcizai stabdytų cigarečių kontrabandą“, Verslo žinios, 17 06 2004, p. 5.

⁴¹ According to the data of the State Border Guard Service, 71 percent of the detained cigarette contraband was carried from the Kaliningrad region of the Russian Federation and 20 percent from Belarus. LFMI, „A Study on Economic Causes of Smuggling,“ p. 24.

⁴² More about the conclusions of LFMI regarding the Draft Law on Sole Proprietorships at <http://www.lrinka.lt/Tyrimai/Imones/Indiphtml> (In Lithuanian).

1.2. Imports and exports

The LFMI survey analyses changes in the value of exported and imported goods and services, both reported and unreported.

Market participants think that the growth of both exports and imports will remain steady and rapid, while exports again are expected to grow more rapidly than imports. **As the survey indicates, in 2005 exports will grow by 12.9 percent and imports will rise by 12.3 percent as compared to respectively 13.2 and 12.4 percent in 2004. Survey participants predict that foreign trade will increase even more next year: exports are expected to go up by 13.6 percent and imports will increase by 12.6 percent.**

The revised 2005 forecasts of foreign trade growth reported by market participants are very similar to their *ex ante* prognoses: they reduced the forecast of export growth by three tenths of a percent and import growth by even less – one tenth of a percent – as compared with the figures presented in the previous survey. In general, during the last years the figures of foreign trade growth provided in the LFMI survey did not change very sharply, remained optimistic and were not stimulated by either high expectations or disillusionment (see Diagram 1.3).

The forecasts for foreign trade growth (see earlier) reflect market participants' optimistic expectations. They believe that foreign trade continues to grow rapidly, and that the growth rate will not decline in the near future. Despite the advantages of EU membership, the slow growth in imports can be attributed to only insignificantly increasing investments and thus only a small demand for imported investment goods. In addition to that, a slower-than-expected recovery of Lithuania's major export markets, in particular in the euro area, and boosted, but not fulfilled, expectations of instant changes when at the threshold of EU membership also undermined market participants' expectations of export growth.

Higher forecasts of export growth as compared to import growth presented in this survey can be related

to several factors. First, membership of the EU has affected the dynamics of import growth quite markedly. It should be said that Lithuania's membership of the EU has had a more considerable impact on imports from most third countries than on exports to these countries. According to data from the Ministry of Economy, the bulk of tariffs of excise duties applied to the goods from third countries by the EU are higher than those imposed in Lithuania. Also, the imported goods taxed by increased excise duties comprise a fairly big share in total foreign trade. For these reasons, after joining the EU, the jump in prices of imports was more conspicuous.⁴³ Research conducted by the Ministry of Economy shows that about 30 percent of goods imported from Lithuania's main third country trade partners cost approximately 5.6 percent more.⁴⁴ However, rising prices of imports from third countries may be offset by seeking cheaper alternatives in other countries and by negotiating with suppliers and manufacturers for discounts. In addition, simplified import procedures and the removal of non-tariff barriers continued to drive down the prices of imports from EU countries.

Official institutions provide higher estimates of export and import growth as compared to figures reported by market participants. According to data covering the first eight months of 2005 presented by Statistics Lithuania, Lithuanian exports and imports rose by 24.2 and 18.4 percent respectively in 2005. Lithuania's foreign trade deficit was 2.6 percent higher than in the previous year.⁴⁵

Countries of the European Union remained among Lithuania's main trade partners in 2005. Lithuanian exports to the countries of EU-25 accounted for 67 percent of total exports in 2004,⁴⁶ nearly one-third more than in 2003, while imports from EU-25 constituted 58 percent of total imports the same year, as compared to 44.5 percent in 2003. Imports from the CIS countries increased to 32 percent of total imports, compared to 27 percent in 2004. Imports from these countries have grown by 52 percent in a year due to rising oil prices (thus increasing Lithuania's annual foreign trade deficit). Exports to the CIS countries will constitute about 18 percent of total exports in 2005.⁴⁷

⁴³ Ministry of Economy, "Prekybos režimo pokyčių, Lietuvai tapus ES nare, su trečiosiomis šalimis 2002 metų importo ir eksporto duomenų pagrindu įvertinimas," <http://www.ukmin.lt/index.php/lt/Prekyba/Uzsienio/Pokyciai2002>.

⁴⁴ Andružytė R., Nečiūnienė L., "Muitus įveiks derybomis," *Verslo žinios*, 20 08 2003.

⁴⁵ Statistics Lithuania, Lithuania's Foreign Trade in January–August of 2005, 10 10 2005.

⁴⁶ Although after 1 May 2004 exports to the EU and acceding countries are not officially treated as exports but only as supply abroad, while imports as buying abroad, in the LFMI survey, due to methodological purposes, trade with EU countries will be seen as foreign trade, supply abroad – as exports and buying abroad – as imports.

⁴⁷ Statistics Lithuania, 10 10 2005.

Indeed, Lithuania saw an impressive rise in foreign trade. Accelerating economic growth in the USA., the expected recovery of the euro zone economy, the removal of the last trade barriers after EU accession and mounting prices of oil and metals are among the basic forces that bolstered the expectations of market participants and resulted in high estimates and forecasts of trade (and export growth in particular). However, market participants provided lower forecasts than the official institutions, being far less optimistic about a fast recovery, of Lithuania’s main trade partners. (see section 1.1.). On the other hand, lower forecasts of export growth as compared to earlier prognoses are likely to also be related to the closure of the 1st reactor of the Ignalina nuclear plant., Along with shrinking of electricity, its exports went down by 2.4 percent in 2005.⁴⁸

Improved expectations regarding import growth can be related to increasing personal earnings, the purchasing power and daily consumption expenditures, coupled with reviving investment processes after a stagnation that lasted for several years.⁴⁹

Diagram 1.3

Source: LFMI survey

Compared to those of official institutions, the estimates of market participants regarding the growth of Lithuania’s foreign trade are rather moderate. According to the European Commission, exports will rise only by about 9 percent in 2005 due to economic stagnation in the export markets. Although EC experts had expected to see a faster export rather than import

growth in 2005 (exports predicted to grow by 9 percent as compared to 8.5 percent for imports),⁵⁰ they currently predict that, as a result of strong demand for consumption and investment goods, import growth will outpace export growth, and will stand about 11 percent in 2005.⁵¹ *Nordea* thinks that export growth will be the fastest in the coming year, 10 percent, or one tenth of a percent higher than in 2005. *Nordea* also believes that a slow recovery of the European economy is the primary factor to impede more rapid export growth. Analysts from *SEB* stress the positive impact of EU membership, which fuelled the goods’ turnover in the country and stepped up foreign trade last year. The boom of foreign trade is evident this year as well and is expected to continue in the near future. On the other hand, analysts from *SEB* regret that imports of investment goods, necessary for sustainable economic growth, have diminished, especially imports of industrial transport equipment.⁵² Just like *SEB* and the European Commission, *Eurochambres* presents positive expectations regarding export growth and says that domestic trade will be the primary factor behind economic development in Lithuania.⁵³

When Lithuania joined the European Union on 1 May 2004, Lithuania’s trade regime fundamentally changed, both with regard to the EU and third countries. Even though after joining the EU Lithuania’s trade conditions with third countries could have been aggravated more considerably and could have raised the prices of goods imported from them, the removal of the last barriers to trade with the EU indeed brought a number of positive changes which partially or fully offset the resulting losses from more expensive imports from third countries. After joining the EU, tariff and non-tariff barriers to trade with EU member-states (eg. antidumping duties and product conformity valuation) were lifted. Starting from 1 May 2004, import duties and other restrictions on certain agricultural products and, as mentioned earlier, non-tariff barriers (such as customs procedures) were also eliminated. Reduced restrictions are reflected in higher indicators of trade growth with these countries. The terms of trade with certain third countries have also improved. For instance, Ukraine enhanced the conditions of exports to this country by cutting the tariffs of import duties for certain food prod-

⁴⁸ SEB. Lithuanian Macroeconomic Review, No. 21, p. 15.

⁴⁹ More about investment processes look Linkaitis, M., “Investicijų badmetis baigėsi,” Verslo žinios, 23 09 2004, p. 1.

⁵⁰ European Commission, European Economy, Economic Forecasts, Spring 2004, p. 85. http://europa.eu.int/comm/economy_finance/publications/european_economy/2004/ee204en.pdf.

⁵¹ European Commission. Economic Forecasts 2004-2006.

⁵² SEB. Lithuanian Macroeconomic Review, No. 21, p. 24-26.

⁵³ Eurochambres’ Economic Survey 2004, “The Business Climate in Europe’s Regions in 2004,” p.14

ucts (the export conditions will be especially favourable for exports of meat and fish products).⁵⁴

The changing economic balance and intensifying competition on the global markets are affecting the expectations regarding the growth of foreign trade. Lithuanian companies *Ekranas* and *Vilniaus Vingis*, as well as textile and other producers, face stiff competition from Asia and doubt whether they will stand a chance to compete with markedly cheaper production from this region.

To conclude, unfulfilled expectations, a slower-than-expected recovery of export markets, decelerating investment processes and the changed trade regime with third countries drove down the experts' forecasts (the latter are lower than the official statistics). However, market participants still project a steady growth of foreign trade. As in the previous years, exports will continue to grow faster than imports in 2005 and 2006.

1.3. Prices are rising at a higher rate

Market participants raised their prognoses of price growth and think that prices will climb at a higher rate in 2005 than over previous years. Similar upward trends are expected to persist in the coming year as well, and the level of inflation will be even higher than in the current year. Experts polled by the LFMI evaluate changes in the average prices of goods and services intended for household consumption and production goods intended for further creation of value at the end of a given period.

According to market participants, prices are expected to grow at a faster rate in 2005 than in 2004. Consumer prices will rise by 3.46 percent and producer prices will increase by 3.96 percent, compared to 2.96 and 3.3 percent respectively in 2004.

Changes in the trade regime and increases in excise duties (see sections 1.2 and 1.5), sharply mounting oil prices and a growing domestic demand reinforced by a continuous consumption boom were the main factors behind the increased prices. Meanwhile, domestic demand was stimulated by declining unemployment (see section 1.4) and growing personal earnings (see section 2.2).

Market participants have already significantly increased their prognoses of price growth in three consecutive surveys. A year ago they markedly changed the forecast of the growth of producer prices and services (market participants raised their 2004 figure by more than 40 percent). During the two previous surveys they were quite confident in increasing the indicators of growth of both consumer and producer prices.

Several factors may be attributed to price growth in Lithuania. First, it is important to note that prices in the energy, transport and healthcare sectors, are regulated by the state and despite the Government's efforts to cushion the growth of gas, electricity and transport prices, the leap was the most significant in these particular sectors. Second, the Lithuanian price level is one of the lowest in the entire EU, and prices within one market usually tend to converge. Third, continuously growing government expenditure (including EU support) also push up the level of inflation. And, finally, rising personal earnings and such measures as increases in the mandatory minimal wage (indirectly, through increased consumption) also drive prices upwards.

Consumer prices were partially inflated by the expectations that oil prices will continue to increase/rise, that the boom in the construction sector will not end and that real estate prices will surge even higher.⁵⁵ The continued growth of consumption is affecting prices as well. As household income rises, households increase not only savings and investments but also start to spend more on items of daily consumption. An evident boost of consumption persists two years in a row and even outpaced the processes of household savings and investments last year. The Ministry of Finance predicts that real consumption will grow by 8.4 percent in 2005 after a an even sharper increase of 8.7 percent last year.⁵⁶

Economists also claim that fears regarding the potential rise in prices after the launch of the euro may already be moving up the general price level. Guided by these fears, people may tend to spend their savings before 2007 by stocking up on goods expected to become more expensive after the introduction of the euro. Experts think that a number of people are already starting to hoard various items.⁵⁷

⁵⁴ ELTA. Ukrainoje mažės maisto produktų importo muitai Lietuvos importuotojams, 10 08 2005.

⁵⁵ Ministry of Finance of the Republic of Lithuania, "Lithuania's Economic Development Outlook for 2004–2007," www.finmin.lt.

⁵⁶ Ministry of Finance of the Republic of Lithuania, "Forecast of Lithuania's economic indicators for 2005–2008," www.finmin.lt.

⁵⁷ Delfi, "Prieš įvedant eurą laukiama masinio atsargų pirkimo," 2005 03 23; "Įsivedus eurą kainos didės, pripažino R. Šarkinas," Lietuvos bankas, 02 11 2004.

However, it would be incorrect to state that all prices are on the increase. For example, the liberalisation of trade in food products within the EU and the reduction and/or elimination of excise duties has created conditions to import certain goods cheaper, and this decreased the price of certain products. Thus changes in prices were twofold: some prices went up, while others decreased. For this reason, an overall change in the price level does not reflect the situation of individual consumers. Those consumers who bought imported dairy products and alcohol or used the services of certain telecommunication companies could therefore countervail an overall upturn in prices of food products, healthcare and transport services.

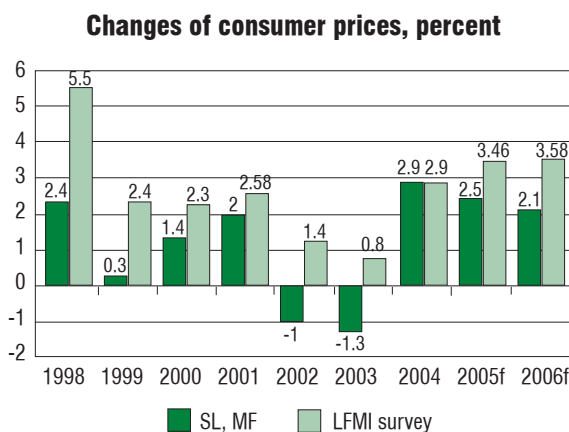
According to the Ministry of Finance, in the middle of 2005 the waning effect of the price rise after EU admission also pushed the prices downwards. For this reason, monthly inflation in 2005 (from May to July) went down by more than one percentage point. Thus average annual inflation measured until October 2005 will not yet reflect the changing trends in price growth.

In the current survey market participants gave a considerably higher evaluation of price growth as compared to the official statistics (see Diagram 1.4). After it had lowered the 2005 forecasts of inflation several times during the year, the Ministry of Finance nevertheless projects that the level of inflation will be nearly one percent lower than that predicted by market participants.⁵⁸

According to the latest data, the general consumer price index went up by nearly one point in September, thus raising the forecast of the Ministry of Finance which was reduced from 2.7 to 2.5 percent in the autumn after evaluating a slower-than-expected price growth. This projection is similar to the prognosis of *Hansabank* which says that annual inflation in Lithuania will stand at 2.9 percent at the end of the year.⁵⁹ *SEB* provides similar forecasts: it projects that consumer prices will grow by 2.8 percent in 2005 and by 2.5 percent in the coming year.⁶⁰ The IMF and *Nord/LB* agree with such forecasts and also report similar figures – 2.7 and 2.5 percent and 2.9 and 2.7 percent respectively. It should be mentioned that the forecasts of the LFMI survey participants are closer to those presented by the European Commission, which anticipates that the level of inflation will stand at 3 and 3.5

percent in the current and upcoming year respectively (see table 1.3).

Diagram 1.4

Source: Statistics Lithuania, Ministry of Finance, LFMI survey

The level of inflation in Lithuania remains the lowest in the Baltic countries. In September 2005, Latvia announced that annual inflation peaked at 7.2-percent in 2005, while Estonia registered a five-percent rise in the same year. Such high inflation can become a serious obstacle for both countries to introduce the euro in 2007.

A faster rise in prices was held back by fierce competition among retail chains and a discernable trend in this sector to shift increased costs onto suppliers, rather than consumers. Although wages continue to grow at a rapid pace in Lithuania (see Chapter 2.2), the growth in the neighbouring countries is even faster, thus driving up the level of inflation. Absence of competition is the primary factor for price growth in Latvia: rising prices of food and oil products affected the level of inflation most significantly (competition is very weak in these sectors in Latvia).⁶¹

The lower figure of inflation, compared to neighbouring countries, is also related to decreased prices of one-third of all goods that constitute the consumer good “basket” (a measure used by Statistics Lithuania). For example, prices of alcohol and tobacco products, clothing and footwear, and telecommunications went down by 4.1 percent and those of furnishings, household equipment and routine maintenance all fell

⁵⁸ Ministry of Finance of the Republic of Lithuania, “Forecast of Lithuania’s economic indicators for 2005–2008,” www.finmin.lt.

⁵⁹ Hansbank Markets. Weekly Overview: The Baltic Region, 11 October 2005, p. 2.

⁶⁰ SEB. Lithuanian Macroeconomic Review, No. 21, p. 15.

⁶¹ ELTA. A. Kalvytis: kad Latvijoje sumažėtų infliacija, reikia didesnės konkurencijos, 11 10 2005.

by 1.8 percent. Stronger competition after EU admission is undoubtedly the primary factor to have driven prices down in these sectors.

In analysing the price changes reported in the LFMI survey and those indicated by the official statistics, it is important to note that the two sources apply different tools to measure the same value. The experts in the LFMI survey evaluate changes in the average level of prices of *all* consumer goods and services, whereas Statistics Lithuania measures changes in the average prices of a *basket* of consumer goods and services.

The composition of this basket, and changes made to it, thus have a big impact on the price changes measured and reported by Statistics Lithuania. At the beginning of 2005, after updating the composition of the basket of goods and services used for the calculation of the price index, the relative weight of expenditures on food and beverages decreased the most, while the share of expenditures on transportation goods and services increased the most. Food and beverages continue to represent the largest portion of the basket of consumer goods and services (28 percent), followed by housing and fuel *and* transport.⁶²

According to the official data, last year's inflation was caused primarily by the increased prices of transport (11.5 percent), healthcare (6.8 percent), and energy products (5 percent). Prices of agricultural products also had undergone a 13.7-percent rise in September 2005 as compared to September 2004. This was due to increased prices of plant and animal products (18.5 and 9.1 percent respectively). Other factors behind this price growth included an indirect impact of high oil prices, the appreciation of the US dollar against the euro, a raise in the mandatory minimum wage from 500 to 550 litas in July 2005 and increased social assistance benefits. A rise in prices of transport services in August 2005 is also likely to affect the level of inflation at least until the middle of the coming year.⁶³ Increased prices of fuel have had the most significant effect on prices of transport goods and services: the prices went up by 5.2 percent for petrol, 4.8 percent for liquefied gas and 3.9 percent for diesel. A 1.3-percent rise in the price of passenger road transport services also affected the general price level: bus services went up by 0.5 percent and railway transport passenger services underwent a 5.3-percent increase. In addition, the price for parking

increased by 17.7 percent while, on the other hand, the price of bicycles dropped by 1.1 percent.

The level of inflation has been debated especially frequently this year in light of Lithuania's expected membership of the euro area. The debates centre around evaluation of potential risks to the country's plans to launch this currency in 2007. However, the official statistics show that there is no need for Lithuania to be concerned and/or take certain synthetic measures to "improve" the situation at the moment. According to *Eurostat*, the level of annual inflation in Lithuania was only one tenth a percentage point higher than the EU-25 average in September 2005 and matched average inflation in the countries of the European Monetary Union.⁶⁴

Mounting oil prices continued to augment markedly the prices of producer goods sold in this year as well. **According to the LFMI survey respondents, producer prices will rise by 4 percent in 2005.**

As refined oil products constitute a large portion of Lithuania's entire industrial production, changes in prices of these products have a considerable impact on the producer price index. Consequently, the doubled forecasts for producer prices during the previous year may be directly related to the leap in oil prices.

Producer prices surged by 18.5 percent during the first nine months of 2005 alone, entirely due to a leap in oil prices: if refined oil products were excluded, the rate of price growth would be much lower and stand at 1.6 percent.⁶⁵ The price of this production soared by as much as 2.6 percent during September alone as a result of yet another significant rise in the price of fuel (9.1 percent). Prices of fuel (accounting for 22 percent of the total producer price index) underwent a 57-percent growth over the course of the year. If the impact of oil price growth on producer prices is not evaluated, the official monthly indicator would be significantly lower, only 0.2 percent in September, while annual officially recorded inflation would not even reach 2 percent. Apart from fuel prices, producer prices were augmented primarily by increased prices, 3.1 percent, of electricity, gas and water.

The level of producer prices was also affected by markedly increased non-EU country import duties after EU

⁶² Statistics Lithuania, "Economic and Social Development in Lithuania," 1/2005, pp. 54-58.

⁶³ ELTA. Lietuvos bankas valdžiai pataria kol kas nedidinti nei kainų, nei algų, 12 10 2005.

⁶⁴ Eurostat, "Euro-indicators News Release: euro-zone annual inflation up to 2.6%," 18 10 2005.

⁶⁵ ELTA, "Pramonės produkcijos kainos šiemet išaugo beveik dešimtadaliu," 07 10 2004.

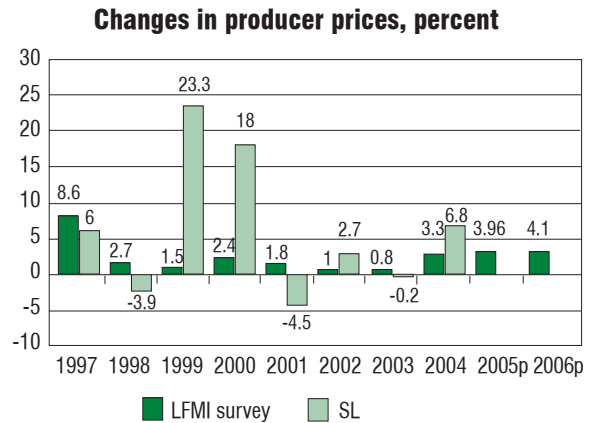
accession (see section 1.2), which resulted in higher prices of raw materials.⁶⁶ A rapid recovery of foreign markets, especially in Russia and the entire CIS region, augmented producer prices as well (see section 1.1).

It is possible that the results of the LFMI survey were influenced by the forecasts of economic development in the foreign markets. The price of, and demand for, raw materials are expected to grow further in line with faster growth of Western and Asian economies. The dynamics of oil prices will undoubtedly also play a prominent role in the short run. Rising oil prices and adverse market conditions have also triggered a sharp increase in the price of liquefied gas.⁶⁷ Soaring oil prices forced the majority of Lithuanian industrialists to search for alternative sources to offset their production costs. However, the industrialists have already announced that the prices of their production will be adjusted upwards in the short run.⁶⁸

Lithuania's membership of the EU has definitely also had an impact on the dynamics of prices. Domestic prices are rising due to subsidies for exports to non-EU markets, while some of them have decreased because of subsidised agricultural products brought into Lithuania from the EU. Furthermore, as mentioned, changes in the trade regime have pushed up the prices of a number of imported goods and raw materials.⁶⁹ It is important to note that Statistics Lithuania calculates changes in the prices of goods *sold* by producers, whereas the LFMI survey participants estimate changes in the prices of goods *bought* by producers, so the producer prices in the LFMI survey include imports but exclude exports. However, the prices of exported goods, according to the official statistics, were affected the most by soaring oil prices (it is mainly because of the oil products that the prices of goods sold in foreign markets surged by 28 percent in the

first nine months of this year as compared to a 9-percent rise for goods sold in Lithuania).⁷⁰

Diagram 1.5

Sources: LFMI surveys, Statistics Lithuania

The forecasts of market participants regarding greater increases in both consumer and producer prices are, in addition, often affected by government policies, many of which are also related to EU membership. Increases of the excise duties on tobacco products and fuel at the beginning of 2004 drove up the prices of cigarettes, petrol, gasoline and burning oil.⁷¹ The new excise duties on fuel were aligned with the former minimum rates charged in the EU.⁷² Starting from the beginning of 2004, a 5-percent value added tax (VAT) on pharmaceuticals and medical goods came into effect⁷³ while a zero tax rate on biological fuel, coffins and undertaking services, and international passenger transport, was abolished. From 1 January 2004, a 15-percent value added tax was levied on land intended for construction purposes. Prices were also augmented by increased costs of gas and electricity from the beginning of 2005.

⁶⁶ Ministry of Economy of the Republic of Lithuania, "Prekybos režimo pokyčių, Lietuvai tapus ES nare, su trečiosiomis šalimis 2002 metų importo ir eksporto duomenų pagrindu įvertinimas," <http://www.ukmin.lt/index.php/lt/Prekyba/Uzsienio/Pokyciai2002>.

⁶⁷ Pačauskaitė A., "Suskystintos dujos brangsta įkandin naftos," Verslo žinios, 01 10 2004, p. 3.

⁶⁸ Verslo žinios, "Peržengė ribą," 15 10 2004, p. 2.

⁶⁹ According to the survey conducted by the Ministry of Economy, the price of imports from Russia will increase, on average, by 1.8 percent, 14.8 percent from the USA, 16.6 percent from Ukraine, 10 percent from Belarus, 8.9 percent from Japan, 7.8 percent from China, and 6.5 percent from Kazakhstan.

⁷⁰ Statistics Lithuania, www.std.lt.

⁷¹ The excise duty on petrol increased from 1,250 to 1,318 litas per ton, on burning oil, from 720 litas to 1,002 litas, on gasoline, from 860 litas to 1,002 litas. The specific excise duty on cigarettes was raised from 42.6 litas to 47.5 litas per 1,000 cigarettes, and the ad valorem tariff went up from 10 to 15 percent. Petrol prices increased by approximately 6 cents per litre (2.6 percent), diesel prices went up by 14 cents (6.9 percent), and a 20-cigarette pack, depending on the brand, will cost 0.24 to 0.35 litas more. BNS, "2004-aisiais brangs tabakas, degalai ir šiluma, tačiau kartu didės atlyginimai ir pensijos", 31 12 2003.

⁷² Starting from 1 January 2004, the European Union increased the minimum excise duty on lead-free petrol from 287 euros to 359 euros per 1,000 litres. Upon the request of Lithuania, the European Commission proposed the Council to grant Lithuania transitional periods for aligning excise duties with the minimum EU norms: by 2011 for petrol, by 2011 for diesel during the first phase and by 2013 during the second phase, and by 2010 for electricity and natural gas.

⁷³ Certain pharmaceuticals have been taxed since July 2002.

Rising prices of certain consumption goods accompanied the increase in prices of fuel. As a result of skyrocketing oil prices on the global market *Lithuanian Airlines*, in the second half of 2004, imposed a tax on fuel – 28 litas per segment of flight; the prices of taxi services were raised again in the autumn of 2005 after a one-year price-stop; and prices for passenger bus services were also increased.⁷⁴ In addition to the trends on the global markets, domestic oil prices were also affected by a reduction of customs duties on oil products from 15 to 5 percent after Lithuania had joined the EU. At the same time the enforcement of a 10-percent environment tax applicable in the EU is already driving up the prices of old vehicles and vehicles imported from third countries.

On the other hand, further price increases continue to be held back by strong competition on the domestic market, intensified by rising domestic supply to the markets of minor exports. Increasing productivity is also pushing down price level.

Table 1.3

Changes in forecasts of consumer goods and services*

	2005	2006
LFMI**	3.5 (3.3)	3.6
HBM	2.9 (3.0)	3.2
Nord/LB	2.9 (2.9)	2.7 (2.9)
EC	2.9 (2.9)	2.6 (2.8)
SEB	2.8 (2.8)	2.5
ICEG EC	2.7	
IMF	2.7 (1.2)	2.5 (2.9)
MF	2.5 (2.7)	2.1 (2.2)
Nordea	2.3 (2.4)	2.9

* earlier forecasts are provided in brackets

** at the end of the year

Acronyms: MF – Ministry of Finance, VB – Vilnius bank, EC – European Commission,⁷⁵ HBM – Hansabank Markets,⁷⁶ LFMI – Lithuanian Free Market Institute survey, Nordea,⁷⁷ Nord/LB – Nord/LB Lietuva,⁷⁸ IMF – International Monetary Fund,⁷⁹ ICEG EC – International Centre for Economic Growth, a European Centre⁸⁰

Market participants polled by LFMI predict that consumer prices will go up by 3.46 percent in 2006, while producer prices will increase by 4.1 percent.

Such forecasts are most likely related to falling unemployment rates and expectations of a rapid growth of earnings and household income, which in turn will bolster domestic consumption (see section 1.2). Rising oil prices,⁸¹ gradual harmonisation of taxes with EU provisions and increases in excise duties are also among the reasons for price growth. As mentioned, prices may also be augmented by increasing consumption in anticipation of rising prices after the introduction of the euro. A faster growth of prices during a period of active GDP growth is generally seen as a normal phenomenon, and the level of inflation in Lithuania is arguably not dangerously high. Generally, prices tend to move upwards as the living standard is rising (in as much as this process is steadily taking place in one market) – this is an old fact known as the Balassa-Samuelson effect. Thus, as Lithuania is catching up with the old EU member states, inflation should be a more typical process than the deflation that was prevalent for several years.

1.4. Unemployment continues to be driven down by economic growth and emigration

Unemployment is understood as the ratio of the unemployed – persons of working age who are seeking jobs but are not necessarily registered at the Labour Exchange – to the labour force. Labour force refers to all people of working age. LFMI survey experts are asked to evaluate the real rate of unemployment in the country.

The survey shows that a stable and rapid economic growth continues to improve the situation on the labour market. **According to market participants, the rate of unemployment will be 8.6 percent at the end of 2005, compared to 9.6 percent at the end of 2004. It is expected that unemployment will continue to fall steadily and will stand at 8 percent at the end of 2006.**

⁷⁴ Although growing competition is driving down the price of carriage, some transporters raise their prices anyway, explaining it by mounting oil prices.

⁷⁵ European Commission, Economic Forecasts 2004-2006.

⁷⁶ Hansabank Markets. Weekly Overview: The Baltic Region, 11 October 2005, p. 2.

⁷⁷ Nordea. Economic Outlook, 2005-09, p. 37.

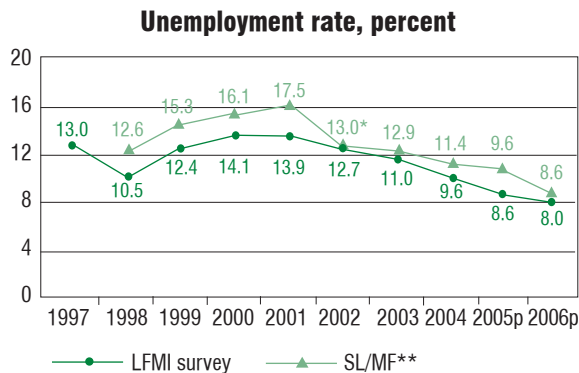
⁷⁸ Nord/LB Lietuva/ Sectorial Survey of Lithuanian Economy, 2005/3, 10 2005.

⁷⁹ International Monetary Fund, World Economic Outlook, April 2005, p. 217, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2004/01/pdf/appendix.pdf>.

⁸⁰ International Centre for Economic Growth, a European Center, Economic Forecasts, 2005.

⁸¹ The European Forecasting Centre predicted that if the oil price will rise higher than 50 US dollars, the level of global inflation will be pushed up by 0.7 percent in 2004-2008 (ELTA, “EPT: brangesnė nei 50 JAV dolerių nafta sumažins pasaulinį BVP,” 11 10 2004). In late 2005 the same agency projected the oil price to be 65 US dollars per barrel; this will affect the level of inflation respectively.

Diagram 1.6

**Forecasts for 2004-2007 – average annual unemployment rate
Sources: Lithuanian Free Market Institute, Ministry of Finance of the Republic of Lithuania, Statistics Lithuania

Continued economic development and expected improvement of corporate indicators (see section 3.1) are driving down the rate of unemployment. Emigration of Lithuanian workers to other EU countries has also had an important impact on the rate of unemployment. Shortly after 1 May 2004, a wave of job-seeking Lithuanians flooded the countries of EU-15. It is thought that from 200,000 to 300,000 Lithuanian citizens are currently employed in foreign countries, and this number is constantly rising.

On the other hand, tax policies that are disadvantageous for business and labour (see section 1.5) and rigid employment regulations are impeding a more rapid reduction in unemployment. A repeated increase of the mandatory minimum wage from 500 to 550 litas on 1 July 2005 compounds the problem. One more raise of the mandatory minimum wage, by 50 litas to 600 litas per month, is scheduled for July 2006.⁸² These decisions not only frustrate small-scale business in the regions but also limit the demand for unqualified labour, which comprises the bulk of the unemployed population.⁸³

A large number of unskilled unemployed individuals and a lack of qualified specialists are serious obstacles to reducing unemployment. A lack of suitable workers is a constant complaint from construction, sewing, transportation, textile, furniture and confectionery companies; people able to work in the service sector are also in great demand.⁸⁴ Thus, the current level of unemployment does not mean that there are no job vacancies in the country. Indeed, according to the Labour Exchange, vacancies exceeded the number of the registered unemployed by one-tenth at the end of last year. The constant high rate of unemployment therefore indicates a lack of qualified labour capable to take up these vacancies. Unemployment is no longer Lithuania's problem "Number 1"; currently it is a lack of qualification among the labour force as the number of grown-up workers in Lithuania, seeking to reinvent their careers,⁸⁵ is the smallest in the entire EU.

The situation is even more problematic as, according to the Labour Exchange, the contingent of the unemployed is especially problematic. About 80 percent of individuals registered with regional branches of the Labour Exchange are not fit for the labour market. They have lost their motivation to work, to improve their skills and to enhance or change their qualification.⁸⁶ According to the data from the World Bank, Lithuania is among the leaders regarding the figures of structural unemployment – the number of people who are out of work for a prolonged period of time – 2 years or longer.

The ineffective Lithuanian education system and a wide gap between the education curriculum and the needs of the labour market are often the underlying causes of this situation.⁸⁷ According to the data of the European Education Fund, there are more specialists with university education in Lithuania than in any other European country. However, the Fund also reports that employers are often sceptical about the professional qualifications of Lithuanian graduates. According to a World Bank study, there are more peo-

⁸² On 1 September 2003 the mandatory minimum wage was increased from 430 to 450 litas.

⁸³ According to the labour force survey, persons without qualifications account for almost a half of the unemployed.

⁸⁴ ELTA. Vilniuje vienam bedarbiui – trys laisvos darbo vietos statyboje, 06 09 2004.

⁸⁵ Lifelong learning.

⁸⁶ *Spurytė V.* Bedarbiai nebenori dirbti, –Klaipėda, 27 07 2005.

⁸⁷ A project "Evaluation of the status of the development of human resources in Lithuania," commissioned by the Ministry of Social Security and Labour and the Training Service of the Lithuanian Labour Market and carried out by the Centre of Social Analysis and Consulting (CSAC) in 2003, concludes that approximately 46 percent of the employed population in Lithuania have university level diplomas, about 70 percent of university graduates have never worked in their field of education, and the actual demand for specialists with university level qualifications is around 25 percent. Also see „Veidas," 29 07 2004, pp. 31-32.

ple in Lithuania with university education working in industries, e.g. textiles, not requiring that kind of qualification than in any other country.⁸⁸

However, the ongoing discussions about the movement of labour revolve around only one aspect: the mainstream concern is to name the countries which opened their borders for the labour force from the new EU member-states, countries which applied transitional periods and the number of fellow-citizens who hurried to embrace opened-up opportunities already during the first year. Statistics Lithuania reports that the number of Lithuanian people who chose to emigrate last year doubled as compared to 2002 (15,000 citizens, compared to 7,000 citizens in 2002). It is believed that starting from the year 1990 between 250,000 and 350,000 Lithuanians have already left the country.⁸⁹

The majority of Lithuanian (90 percent of those polled) think that meagre wages are among the primary reasons for emigration. Seventy-two percent believe that failure to find a job in Lithuania forces people to emigrate.

However, it is equally important to evaluate the other aspect of free movement of labour in the EU (and outside the EU) – potential immigration of labour into Lithuania. Although personal earnings are among the lowest in EU member-states, and Lithuania does not look attractive for EU workers, labour from third countries is likely to be willing to take up vacant jobs in Lithuania. Thus Lithuania needs to prepare a strategy regarding the migration both out of and into the country. A lot of companies who have suffered due to emigration of labour already start hiring workers from foreign countries and impatiently wait until restrictions in this area will be removed and labour from other countries will be allowed to enter the Lithuanian labour market freely. Such a policy would make much sense as foreign companies already start talking about transferring their businesses to other countries where labour can be hired more easily and cheaply. This should encourage Lithuanian leaders to show appropriate concern both for Lithuanian immi-

gration policy and the situation in the labour market in general.⁹⁰

During the first half of 2005, Lithuanian authorities issued 881 employment permits to foreign citizens: more than during the entire 2004 (877 permits). The majority of foreign individuals were employed in Vilnius – 377, Klaipėda – 295, Gargždai – 65, and Kaunas – 59. However, although the number of workers from abroad is rising, this process is very slow and is furthermore impeded by administrative barriers. On the political level, as mentioned, Lithuania has not yet put forth a strategy on this issue.

All institutions mentioned agree on the general trends in the labour market and predict a further decline in unemployment. As in the previous surveys, the forecasts of market participants are lower than the official estimates presented by the Ministry of Finance (and Statistics Lithuania) (see diagram 1.6)⁹¹ and other institutions. It should be noted that the data of the Labour Exchange is no longer analysed in the LFMI surveys. The main reason is that in January 2004 the Labour Exchange started calculating the percentage of registered unemployed individuals from the total number of working age individuals, whereas most institutions and the experts in the LFMI survey measure the ratio of all unemployed persons actively seeking jobs to the total labour force. The final results of the Labour Exchange and the LFMI survey cannot thus be compared due to these methodological differences. The data presented by the Ministry of Finance is used in the LFMI survey as the official indicator of the level of unemployment in Lithuania.

Drawing on the results of the labour force survey conducted by Statistics Lithuania, the Ministry of Finance has reduced its forecasts of unemployment several times recently - the 2005 prognosis was reduced by one percentage point, from 10.6 to 9.6 percent, during the last release. The Ministry of Finance expects the level of unemployment to decrease further, by another percentage point, in 2006, to 8.6 percent.⁹²

⁸⁸ Lithuania: Investment Climate Assessment, The World Bank, December 2004.

⁸⁹ BNS. Lithuania: low salaries cause emigration – poll, 24 09 2005.

⁹⁰ BNS. Klaipėdos regione – laisvų darbo rankų stygius, 24 10 2005.

⁹¹ Based on the labour force survey. These forecasts are usually among the highest indicators of the level of unemployment in Lithuania (see table 1.4).

⁹² Ministry of Finance of the Republic of Lithuania, “Forecast of Lithuania’s economic indicators for 2005–2008,” 25 09 2005.

Table 1.4

Forecasts of unemployment in Lithuania, percent		
	2005	2006
EC	10.8 (11.4)	10.2 (10.6)
MF**	9.6 (10.6)	8.6
Eurostat*	11.3	
HBM	11.2 (11.6)	10.4 (11.2)
Nordea	11.0 (11.5)	10.2 (10.5)
Nord/LB	9.0 (10.6)	8.0 (9.0)
LFMI	8.6 (8.4)	8.0

* in June 2004

** according to the data of the labour force survey, earlier forecasts are provided in brackets

Acronyms: Nord/LB – Nord/LB Lietuva,⁹³ MF – Ministry of Finance⁹⁴ Nordea,⁹⁵ LFMI – Lithuanian Free Market Institute survey, HBM – Hansabank Markets,⁹⁶ EC – European Commission⁹⁷

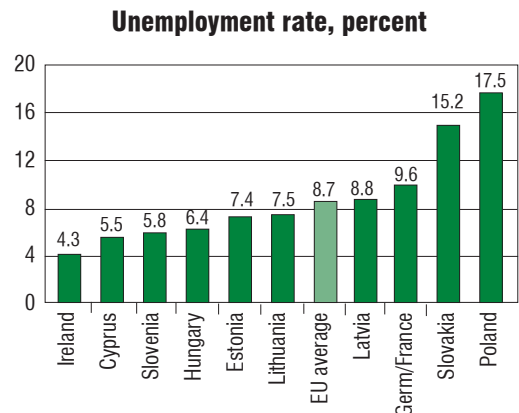
The forecasts of market participants are rather moderate if compared to those of other institutions (see table 1.4). However it should be also noted that most institutions provide forecasts of average annual unemployment, whereas market participants forecast the level of unemployment at the end of the year. In general, all institutions are optimistic about the dynamics of unemployment in Lithuania and expect a steady decline in this and the coming year.

Eurostat have registered the most significant reduction in unemployment in the EU in Lithuania two years in a row. According to Eurostat, unemployment in Lithuania stood at 7.5 percent in August 2005, compared with 10.7 percent during the corresponding period in 2004 (and 12.6 percent in 2003).⁹⁸ Lithuania has moved from the group of three countries having the highest unemployment rate in the current year and can congratulate itself on better-than-average indicators (see Diagram 1.7).

On the other hand, the EU average reveals a serious problem currently plaguing the EU. The level of unemployment is not falling, in fact it is even increasing, not only in the new member-states recovering from the communist past and “problematic” old member-states such as Spain and Greece, but also in the leading EU

countries, for instance, Germany, France (9.6 percent in each country) and Italy. This situation indicates the awaiting danger to their labour markets and economic problems that are likely to arise in the future.

Diagram 1.7

Source: Eurostat, August 2005

1.5. The tax burden is controversial

In the LFMI survey the tax burden is understood as the ratio of total tax revenues of state and municipal budgets and funds to gross domestic product (GDP). **Market participants think that the tax burden will be 34.6 percent of GDP in 2005, compared to 35.4 percent last year.**

Half a year ago market participants predicted a heavier tax burden in 2005 and thought it would constitute about 36.3 percent. During the previous survey the tax burden and the tax reform have been the most hotly debated issues in Lithuania. Uncertainty and unpredictable tax policy were key factors of higher indicators in the previous survey. When the current survey was carried out, the issue of the tax reform had been already settled and uncertainty was diminished and did not influence significantly the judgement of the LFMI survey participants.

Certain aspects of the tax reform are definitely welcome and has had a positive impact on forecasts re-

⁹³ Nord/LB Lietuva. Sectorial Survey of Lithuanian Economy, 2005/3, 10 2005.

⁹⁴ Ministry of Finance of the Republic of Lithuania, “Forecast of Lithuania’s economic indicators for 2005–2008,” 04 2005.

⁹⁵ Nordea. Economic Outlook, Feb 2005, p. 37.

⁹⁶ Hansabank Markets. The Baltic Outlook, 16 07 2004, p. 1.

⁹⁷ European Commission, April 2005.

⁹⁸ Eurostat. August 2005: Euro-zone unemployment up to 8.6%, 04 10 2005, <http://europa.eu.int/comm/eurostat/Public/dashop/print-product/EN?catalogue=Eurostat&product=3-01092004-EN-AP-EN&mode=download>.

ported by market participants. For example, it should be applauded that finally the personal income tax rate was lowered from 33 percent to 24 percent. Sadly, however, the government has chosen a very ineffective method to implement these changes. The tax rate will be reduced not in one go, but rather gradually over three years: from 33 to 27 percent starting from 1 July 2006, and then again to 24 percent from 1 January 2008.

It should be mentioned that this tax reform will not considerably alleviate the tax burden for legal workers and businesspeople, therefore it will not serve as an effective tool to reduce the shadow economy in Lithuania (while this was among the primary goals of the reform).

Other aspects of the tax reform will hardly contribute to enhancing the country's competitiveness, which is also an important goal for Lithuania. Seeking to compensate for a potential loss of budget revenues, a "solidarity" tax and a one-percent real estate tax for private persons (applied to real estate used for commercial purposes) were imposed. The terms and conditions of taxation will be the same as those applied to business entities. Apartments used for personal accommodation were excluded from taxation. Consequently, the tax burden is not likely to decrease; its weight will be simply shifted and divided differently among different taxes.

It can be firmly said that the enacted tax reform is just an imitation of a real reform and is based not on long-term economically grounded objectives, but rather on short-term measures aimed at satisfying the government's short-term tasks, such as balancing off the national budget and compensating for ineffective government expenditure by new taxes. Such policy does not encourage the business community to create new jobs and is not effective in seeking to stimulate the labour markets and consumption.

It is therefore not strange that market participants did not meet this reform as a means to ease the tax burden, even though the Government promoted it as a tool to decrease the tax load: in the current survey market participants did not reduce their forecasts of the tax burden in 2005 and 2006.

A still rapid economic growth is likely to be related to lower estimates of the tax burden: the growth of the tax burden has been offset by a relatively fast economic growth. With favourable economic development, the growing tax burden may be levelled off by rising income from untaxed economic activities those taxed by a lower rate and other sources.

On the other hand, the tax burden was also augmented by further increases in excise duties designed to bring them in line with the minimum EU levels. High indicators of the tax burden may reflect several aspects. First, market participants are disappointed that the Government does not attempt to compensate the increasing taxes due to EU membership in other fields. Second, they are dissatisfied that the initiative to reduce these tax obligations is not supported at the government level.⁹⁹

The tax burden is not expected to increase in the coming year. Starting from 1 January, companies will start paying the solidarity tax which, according to calculations of some experts, will be even higher for companies' earnings larger profits than the previous turnover tax. The real estate tax may also be increased due to the ongoing market processes and the changed rules for appraisal of the real estate intended for commercial use. Starting from 1 January 2006, individual appraisal of the real estate will be replaced by mass appraisal and separate real estate items will be evaluated according to the prices prevalent in that specific region.¹⁰⁰

The LFMI survey participants do not expect the tax burden to decrease in the coming year. They believe the tax burden will remain similar and constitute 34.5 percent of GDP in 2006.

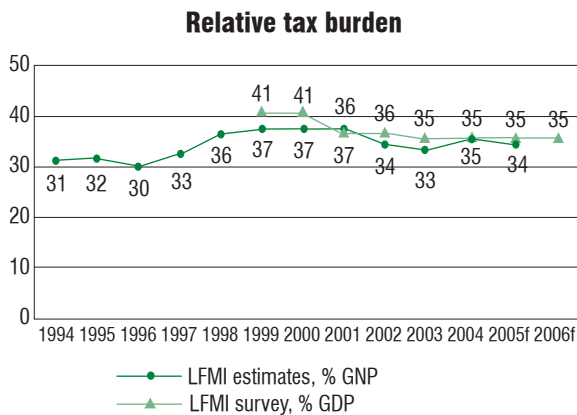
Eurostat reports that the total tax burden in Lithuania was 28.7 percent of GDP in 2003, the lowest in the EU.¹⁰¹ However, it is complicated to compare the general tax rate applied in Lithuania with that of other EU countries because most countries apply progressive taxes and the purchasing power in individual countries differs quite markedly. For this reason it would be more useful to compare the tax rates applied on average personal earnings in EU countries, an indicator according to which Lithuania ranks the second in the EU.

⁹⁹ Or if some groups put forth such initiatives, others view them as "provincial."

¹⁰⁰ ELTA. Mokesčių našta nelengvės, 25 08 2005.

¹⁰¹ Eurostat News Release. EU Tax burden in 2003 ranged from 29% of GDP in Lithuania and Latvia to 51% in Sweden, Jan 28, 2005

Diagram 1.8

Source: LFMI, LFMI survey

It is important to highlight that the cacophony among Lithuania's ruling political coalition has a powerful influence on the estimates of the tax burden. Social Democrats voiced their proposal for progressive income taxation during the debates over the tax reform and also a while ago (for example, they propose not to reduce the personal income tax from the beginning of 2006 for individuals who earn more than 1,200 litas).¹⁰² It should be pointed out that progressive taxation compound tax administration, provoke tax evasion and force businesses to shift production and the high-income labour force to low-income countries.

Since 1994, LFMI has calculated the tax burden on the basis of official forecasts of gross national product (GNP being gross domestic product plus net foreign proceeds) and budget revenues. Agreeing with the results of the LFMI survey, the LFMI calculations based on the official forecasts of gross national product and the indicators of budget revenues show that the tax burden declined, as compared to the previous years, and is now 34 percent of GDP. However, it should be noted that although the tax burden slightly decreased in percentage terms, the indicator in absolute terms will significantly increase. The tax burden is calculated on the basis of GDP growth, which is still rising rapidly, whereas the indicator of the tax burden does not tend downwards accordingly.

The government keeps repeating that certain taxes, i.e. excise duties, have been raised as the obligation

set in Lithuania's agreement of EU membership. But the national budget is comprised not solely from the revenues from excise duties, hence when increasing the latter the government could lower other taxes simultaneously. However, the balancing of tax revenues is sought and conducted only in one direction: every tax cut is instantly followed by proclamations about plans to levy new taxes in this or the coming year in order to compensate for budget losses. However, the means involved, when certain taxes increase, seem not at all acceptable, which definitely undermines the confidence of market participants.

One more example of tax "balancing" were recently debated plans to reduce a tax on empty commuter discs, audio and video cassettes from 6 to 3 percent, and instead impose a 3-percent tax on the price of sold equipment used for reproduction of performers' works, to benefit the authors, including computers, audio and VCR recorders, and cameras. According to the draft law, hard discs were not subject to tax, but, "in exchange," reproduction equipment could fall under taxation: audio and VCR players with a recording function, film cameras, personal computers, mobile telephones containing an audio and visual recording and reproduction functions, and various MP3 players. A positive decision has been finally taken in November 2005 not to impose the tax on computers, mostly thanks to a strong IT company lobby, which argued that this would inhibit the development of the information society, the necessity of which has been stressed so very often in Lithuania. However, the other items mentioned above will be taxed, and this will undoubtedly hit the hardest on consumers..¹⁰³

In the LFMI survey the indicator of the tax burden reflects only the direct tax burden. The indirect tax burden, however, which is related to the costs of tax administration and financing of tax authorities, is just as important. Overly complex tax rules, a multitude of tax exemptions and quirks of interpreting provisions of the laws aggravate tax administration. Tax administrators wield extensive power, while tax payers' rights are not properly protected.

A new Law on Tax Administration came into force on 1 May 2004. Although this law was intended to

¹⁰² ELTA. Socdemai siūlo įteisinti progresinius mokesčius, 03 05 2005; *Staniulytė, T.* Socdemai neatsisakė progresyviųjų mokesčių. –Verslo žinios, 11 04 2005.

¹⁰³ BNS. Kėtinama apmokestinti garso ir vaizdo techniką, 27 10 2005; Press Review, "Autorių gyneju ir IT lobistu musyje – kompiuteriu sekme. 2005 11 29.

introduce a new model for the relationship between tax inspectors and taxpayers, it did not properly limit the powers of the tax inspectors. The law did not reduce the obligations of private businesses to supply information and unjustifiably increased taxpayers' costs related to the provision of information. In addition to that, the law did not repeal unacceptable methods of promoting tax payment and tax collection. According to LFMI, the implementation of provisions of this law will curb a reduction of the indirect tax burden.¹⁰⁴

As the LFMI survey illustrates, levelling off increased taxes by factors softening this fact, or reducing certain taxes while imposing new ones, is insufficient. In order to ensure the country's competitiveness in the global market, it is crucial to implement a consistent tax policy and to conduct structural reforms that would reduce the overall tax burden.

As Lithuania implements narrow reforms, the majority of European countries, which carried out tax reforms, have proposed lower tax rates and simpler tax systems than in Lithuania. Thus, when a 24-percent personal income tax comes into effect in 2008, Lithuania will no longer come across as an attractive country possibly to invest in. After restoring independence, Lithuania was the first country to launch comprehensive structural reforms; however, now it seems to be halting them altogether. As Romania, Slovakia and other countries radically cut their tax rates and boost competitiveness, Lithuania has confined itself only to a temporal and ineffective tax reform.

To sum it up, the tax burden is not expected to decrease, although the actively propagated goal of the tax reform in 2005 was a reduction of the tax burden. Thus market participants think that the conducted tax reform will not help to diminish the shadow economy and to enhance the country's competitiveness.

Estimates and forecast of the participants of LFMI survey, percent

	2004	2005	change		2005	change		2006	change	
		earlier forecast	percent	absolute	updated forecast	percent	absolute	forecast	percent	absolute
GDP growth	6.79	6.31	-7.1%	-0.48	6.27	-0.6%	-0.04	6.12	-2.4%	-0.15
Shadow economy	20.81	20.58	-1.1%	-0.23	21.4	4.0%	0.82	19.99	-6.6%	-1.41
Export growth	13.48	14.05	4.2%	55.9%	12.88	-8.3%	-1.17	13.64	5.9%	0.76
Import growth	12.59	12.95	2.9%	0.36	12.32	-4.9%	-0.63	12.6	2.3%	0.28
Consumer price growth	2.96	3.25	9.8%	0.29	3.46	6.5%	0.21	3.58	3.5%	0.12
Producer price growth	3.24	3.6	11.1%	0.36	3.96	10.0%	0.36	4.1	3.5%	0.14
Unemployment	9.58	8.36	-12.7%	-1.22	8.63	3.2%	0.27	8.01	-7.2%	-0.62
Tax burden	35.44	36.3	2.4%	0.86	34.62	-4.6%	-1.68	34.53	-0.3%	-0.09

¹⁰⁴ More about LFMI's analysis of the new Law on Tax Administration at <http://www.lrinka.lt/Tyrimai/Mokest/Mokadmin.phtml> (in Lithuanian).

Chapter 2. HOUSEHOLDS

2.1. The financial situation of households is improving

In the LFMI survey, household income is defined as the average monthly money income received by a household. It includes salaries and wages, pensions, scholarships, interest, dividends, rent, gifts, winnings, bribes, allowances and other reported and unreported income. A household is understood as a person or a group of persons sharing one budget.

As the LFMI survey shows, the financial situation of Lithuanian households is constantly improving in line with economic growth, and market participants project an even faster growth of household income. **According to market participants, average monthly household income will rise by 6.4 percent in 2005, and will amount to 2,106 litas. The updated forecasts are a bit lower than those provided half a year ago when market participants expected average monthly household income to grow by 7.4 percent.** Monthly household income per household member will average 826 litas.

The yearly estimates obtained from the survey of market participants show a steady growth of household income over the past five years (see Diagram 2.1). Rapidly falling unemployment rates and growing earnings are the primary factors behind the rise in household income. In addition to that, market participants believe that household income was also augmented by emigration as household members, working in foreign countries, sent or transferred some portion of their wages to their family members in Lithuania.

Growing pensions, various and numerous social assistance benefits and other payments from the state budget also pushed up average household income last year. Old-age pensions were raised three times in 2004 and further increases took effect this year. Start-

ing from 1 May 2005, the basic pension was raised by 28 litas and now amounts to 200 litas per month. Besides, the insured income was increased by 94 litas, to 1,084 litas. As a result (the insured income is used to calculate the supplemental monthly pension component), old-age pensions went up on average by 50 litas. In September 2005, the average monthly old-age pension in Lithuania already totalled 446 litas. The Lithuanian Government is currently debating plans to raise pensions once again.¹

In 2005 the Lithuanian Government decided to increase – even to double – the state pension paid to individuals injured during the tragic events in January 1991 as well as their family members. This will require an additional 750,000 litas from the state budget.

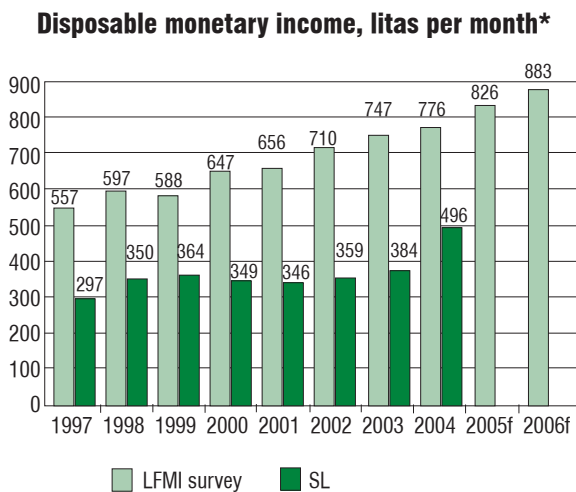
Forty-one million litas were also this year earmarked for financial support for families, paying 50 litas per month for each child aged three to seven. Starting from 1 January 2005, the child birth allowance was also raised from 750 to 1,000 litas with a view to offsetting the imposition of a regular 18-percent VAT on diapers. Social assistance payments were also increased to families with children under the age of one, and state pensions started to be paid to mothers raising seven or more children. In addition to that, at the beginning of the new school year the Government decided to pay a 50-litas education allowance for each child entitled to social support. Nursing care benefits were also increased from January 2005.

In March 2005 a number of amendments to the law on social assistance pensions were approved. Social assistance pensions will be granted for disabled individuals from disability group I and II and persons of retirement age who are not entitled to any type of pensions. Social assistance pensions for disabled individuals started to be paid from 1 July 2005, while old-age pensions will be allocated from 1 January 2006.

¹ ELTA, "A.Brazauskas: Vyriausybė šiais metais svarstys dar vieną pensijų padidinimą," 23 08 2005.

Moreover, starting from 1 October 2005, the social income was raised from 135 to 155 litas per month.² Increased social income and growing social assistance payments sparked fears among people in Lithuania that compensations for heating and hot water might be eliminated. But the Ministry of Social Affairs and Labour announced that as a result of increased social income more people – an additional 15 thousand people – will start receiving compensations for heating and hot water from October 2005, while social assistance payments to those already receiving such support (about 7 percent of the Lithuanian population) will go up.³

Diagram 2.1

* per household member (income in 2003 and 2004 was calculated based on the data from the 2001 population census which showed that an average household consisted of 2.55 persons)

Source: Statistics Lithuania, LFMI survey

As the LFMI survey indicates, the financial situation of households will continue to improve in the coming year. **Market participants project that average household income will grow at a similar rate in 2006 as in 2005 – by approximately 7 percent, and will amount to 2,252 litas per month, or 883 litas per household member.**

It is expected that unemployment will continue to fall and employment earnings will continue to rise

in the coming year. Given that employment earnings account for 69 percent of total disposable income in Lithuania and remains the basic source of household income, the projected faster growth of earnings (see the next section) is likely to push up household income. Social benefits, which constitute 24 percent of household income, are expected to grow as well and thus further increase household income.

It is predicted that payments from the state social insurance fund (Sodra) will exceed 6.77 million litas in 2006, exceeding the projected 2005 revenue by 11.2 percent. The largest portion – about 70 percent – will be allocated for pension insurance. Designations for pensions (the payment of enacted and planned increases in pensions) will amount to 429 million litas, about one-tenth more in 2006 than in 2005. Sickness, maternity, paternity and unemployment benefits will also be raised in the coming year. Although bigger payments from Sodra augment household income, it is nevertheless regrettable that the growing Sodra budget and its current surplus are wasted on temporary political solutions, while far-reaching structural reforms, such as furthering the pension reform – a tool to settle problems in the future, suffer a constant shortage of both funds and political will.

While discussing the financial prospects of Lithuanian households, it is worth to look at the consumer confidence indicators presented by Statistics Lithuania. The consumer confidence indicators reflect consumers' judgments on, and expectations of, their financial position and the country's economic situation.⁴ The majority of respondents reported that their financial situation had not changed over the past twelve months and would also remain the same this year. Those who expect a deterioration of their economic situation are a minority 17 percent. One-fourth of those polled stated that their financial situation had improved, and as many respondents said that they anticipated an improvement during the next twelve months.⁵

² This decision will require about nine million litas.

³ ELTA, "Kompensacijos už šildymą ir vandenį gaus daugiau žmonių," 25 08 2005.

⁴ The consumer confidence indicator is based on a survey of a random sample of 1,200 households. It covers systematized answers to four questions – the financial situation of households, the country's economic situation, changes in the level of unemployment and prospects of saving during the next twelve months.

⁵ Statistics Lithuania, "Vartotojų pasitikėjimo rodiklis spalio mėnesį padidėjo 3 punktais," 28 10 2005.

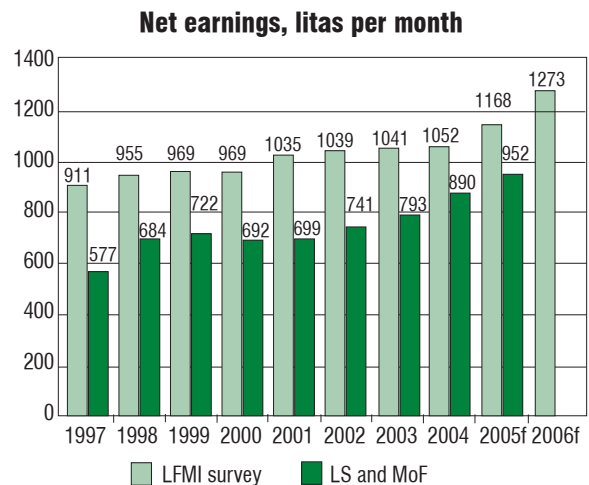
2.2. Earnings are expected to grow rapidly

While in the previous years other institutions predicted a fast rise in earnings, market participants polled by LFMI remained rather moderate and did not predict a sharp growth of wages. In 2001 and 2004 market participants did not see any changes that could give rise to a considerable leap in earnings, and this was reflected in their estimates and forecasts that were barely altered in the previous surveys (see Diagram 2.2.).

It should be noted that before Lithuania joined the EU market participants provided quite optimistic forecasts. However, their *ex post* estimates indicate that no jump in earnings occurred right after EU accession. In the current survey, market participants are again more optimistic about the prospects of faster wage growth. **Market participants believe that average net earnings will increase by as much as 11.6 percent, or 122 litas, and will amount to 1,167.8 litas per month.** LFMI survey participants estimate the average monthly reported or unreported monetary remuneration for work after tax.

As the LFMI survey shows, three major factors have an effect on wage growth. These are labour competition caused by large-scale emigration and endemic weaknesses of the education system, rapidly falling unemployment and growing profitability.⁶ Increasing productivity, bolstered by new technologies and modernisation, is another factor which is instrumental in creating the conditions for wage growth. An increase in the salaries of budgetary employees also drove up the level of earnings. Starting from 1 May 2004 salaries were raised by approximately 100 litas for more than 200,000 employees of budgetary institutions.⁷ Salaries of social workers of budgetary institutions also went up by about 20 litas starting from 1 November 2005. Repeated increases in the mandatory minimum monthly wage also have an impact on the wage growth: the mandatory minimum wage was raised from 450 to 500 litas from 1 May 2005 and a further increase of 10 percent is scheduled for the beginning of the coming year.

Diagram 2.2

Source: LFMI survey, Statistics Lithuania, Ministry of Finance.

The fact that market participants have not raised their forecasts of earnings growth for several years may be explained by a heavy tax burden. In order to ease the tax burden, employers may be forced to raise various supplements to wage earnings instead of increasing the monetary wages *per se*. Optimistic prognoses provided in the current survey may reflect the changes of taxation of income from labour: the reduction of the personal income tax will take effect from 1 July 2006.

As in the previous surveys, the estimates of market participants are higher than the official indicators (see Diagram 2.2). According to Statistics Lithuania, average monthly net earnings totalled 952 litas in the 2nd quarter of 2005 and grew by 8 percent during one year. This discrepancy can be explained by methodological differences. When comparing the data from the LFMI survey with the official statistics, it is important to note that the official statistics reflect only officially reported earnings, while the LFMI survey shows the average level of remuneration for work, including all types of legitimate and illegitimate forms of payments. The difference between the LFMI survey data and the official statistics thus indicates the (rather considerable) scope of unreported earnings. The LFMI survey participants think that about 40 percent of people officially working for the minimum wage receive additional unreported “envelope” wages. According to the calculations of the State Tax Inspectorate at the

⁶ Experts think that average net earnings in various sectors in Lithuania lag behind those of the old EU member-states by 70 to 90 percent. *Baltinaitė R*, Klaipėdoje ima trūkti darbo jėgos. – Klaipėda, 27 01 2005.

⁷ Starting from 1 May 2004, the base monthly wage was raised by 10 litas and currently totals 115 litas. The basic hourly pay was also increased by 0.68 litas.

beginning of 2003, illegitimate payments represent as much as about 30 percent of official wages.⁸

Other institutions also predict a more rapid growth of employment income. The Ministry of Finance has provided rather high forecasts of increases in average monthly gross earnings for 2005 and 2006 – 8.8 and 8 percent respectively. *Vilnius Bank* did not change its prognosis released in the middle of the year and again presented very high figures: average monthly gross earnings are expected to surge by 9 percent this year (the same as in 2004) and a similar growth, 8.5 percent, is predicted in 2006.⁹ *NORD/LB Lietuva* has also provided very optimistic forecasts: it thinks that average monthly earnings will grow by as much as one-tenth in the current and the coming years.¹⁰ Just like market participants (and analysts from *Nord/LB*), in November 2004 *Hansabank* reduced the 2004 forecast of real wage growth but they also anticipate a faster – 7.6 percent – wage growth in 2005.¹¹ Last autumn *SEB* projected that real earnings would rise by 6.5 percent in 2004 and by more than 7 percent over the next two years.¹² Thus, although many institutions talked much about a wage growth in the previous years, the bulk of them, just like market participants, expect the biggest leap in earnings to take place in 2005 and 2006.

Forecasts of wage growth

	2005	2006
VB	9.0	8.5
Nord/LB	10.0 (9.9)	10.0
MF	8.8	8.0
LFMI survey	11.6	9.0
HB	7.6	-
SEB	7.0	7.0

Acronyms: VB – Vilnius bank, Nord/LB – Nord/LB Lietuva¹³, MF – Ministry of Finance, LFMI survey – Lithuanian Free Market Institute survey, HB – Hansabank, SEB – Skandinaviska Enskilda Banken¹⁴.

Market participants predict that average monthly net earnings will continue to grow fast: they are thought to edge up by nearly 10 percent in 2006,

amounting to 1,273 litas. As the LFMI survey indicates, a steady reduction in unemployment and a growing demand for labour will continue to have the biggest effect on wage growth this year. Wages will also be augmented by intense competition on the labour market caused by labour migration to other EU member-states. The feeble and unreformed education system does not bolster expectations either that this formidable trend may be reversed before long. As was mentioned in Chapter 1, respondents of the LFMI survey were asked whether companies had experienced a shortage of qualified employees. The majority of respondents said “yes” and many even emphasised the problem.

Low-wage earners may expect a rise in income after yet another increase in the mandatory minimum wage, from 550 to 600 litas, scheduled for the next year.¹⁵ On the other hand, this policy may in fact lead unskilled and poorly paid workers to losing their current or potential jobs as their new salaries could make it financially difficult or impossible for their current employers to retain them. According to Statistics Lithuania, approximately one-sixth of the working population receives the minimum wage.

To sum it up, despite the unfulfilled expectations of a sudden leap in wages after EU admission led market participants to lower their estimates for 2003 and 2004, in the current survey they are quite optimistic and predict a rapid growth of earnings in 2005 and 2006.

2.3. Households will boost investments and savings this year

Household investments refer to average monthly expenditures on consumer durables (e.g. dwelling, cars), securities, leasing as well as other investments in business and repaid loans for which durable goods had been purchased. Household savings are understood as an average amount of money saved by a household, including bank deposits, money held at home or lent.

⁸ Čaplikas A., “Nelegalus verslas išsigando perspėjimų.” – Kauno diena, 15 01 2004.

⁹ Vilniaus bankas, Lithuanian Macroeconomic Review, No. 4 (21), 09 2005, p. 15.

¹⁰ Nord/LB Lietuva, Sectorial Survey of Lithuanian Economy No. 3, 10 2005.

¹¹ Hansabank Markets, The Baltic Outlook, 15 11 2004, p. 21.

¹² SEB, Baltic Outlook, October 2003, p. 14.

¹³ Nord/LB Lietuva, Sectorial Survey of Lithuanian Economy, 2004/1, 06 2004, p. 4.

¹⁴ SEB, Baltic Outlook, October 2003, p. 14.

¹⁵ The basic pension of 430 litas will continue to be used in calculating the salaries and bonuses (for degrees hold) of politicians, judges, state officials and civil servants. The minimum wage was not raised for farmers and their farmhands and for individuals whose income from sold agricultural products accounts for more than 50 percent of total income.

The LFMI survey reflects an upsurge in both household investments and savings. As compared with 2004, household savings continued to grow steadily in 2005 and at a similar rate as in the previous years, while household investments showed a sizeable growth again after a slump in 2004. **Market participants think that household savings will edge up by 14 percent and will total 321.73 litas per month in 2005. Household investments are expected to amount to 335.9 litas per month this year, or more by 70 litas per month (compared to 265 litas per month in 2004).** Household investments are expected to exceed the level of savings again after a year's break.

The forecasts of market participants provided in the current and previous surveys are very similar. At the beginning of this year market participants thought that household investments would surge by more than 25 percent. Household savings were expected to grow by 12 percent, two percent lower than in the current survey but considerably more than during the last year when savings went up by 7.5 percent. **As it was projected before, household savings will account for 15 percent of household income and investments will account for 16 percent.**

The continuing boom of consumption may be among the key reasons why market participants reported lower indicators of household savings and investments last year. As a consumer confidence survey conducted by Statistics Lithuania shows, the proportion of those who assessed saving prospects negatively was bigger by 40 percent than those who had positive attitudes, while in the case of consumption prospects, the share of positive responses was three times bigger than that of negative ones.¹⁶ The Ministry of Finance announced that, after an 8.7-percent growth in 2004, real consumption went up by the same 8.7 percent during the 1st quarter of 2005 (according to the latest data released). A similar rise was observed in consumption expenditures of households (8.9 percent) and the public sector (8.4 percent).¹⁷ A marked growth of wages and pensions (by 6.9 percent) can be directly attributed to a considerable upturn in household savings and investments when at the same time households continued to boost consumption.

Households continue to save even as consumption booms. This may be partly due to a subconscious in-

stinct to save, formed during a long period of time when alternative tools such as bank loans were not available. Thus bank deposits held by the Lithuanian population have continued to grow during several years. Bank deposits grew by a quarter (to 9.8 billion litas) in 2004 alone. In addition to rising wages, land and deposit compensations also augmented household savings.

Growing deposits were accompanied by a boom in the loan market and investments kept abreast with rising savings. Higher income expectations, growing confidence of economic players (see 1.1) and increased use of banking and lease services encouraged investments processes in households. Consumer loans, which are frequently used to purchase consumer durables or to repay loans, are becoming increasingly popular. The rise of the loan market has been stimulated by intense competition among the banks and lease companies which has led them to lower interest rates and to improve the terms of crediting. According to the Lithuanian Lease Association, the lease portfolio grew by 44 percent and amounted to 3.887 billion litas in 2004. A similar situation will prevail this year as well: the lease portfolio is expected to increase to 5 billion litas in 2005.

In analysing an upsurge in household investments, it is important to take into account the boom of the real estate market which has been lasting for several years. Real estate has become the most attractive object for investment among the Lithuanian population. Thus the resulting surge in prices might have had some impact on the indicators of monthly household investments. The loan portfolio of Lithuanian banks went up by 2.5 billion litas over the year and is expected to grow at a similar rate in the coming year. Loans granted by banks at the end of September 2005 amounted to 5.457 billion litas, or more by 84 percent than in the previous year. *Hansabank* forecasts that the loan market will continue to rise rapidly, by 50 to 70 percent, in the near future. Other banks agree with such prognoses saying that the market has not been saturated as yet.¹⁸ Analysts from the *Sampo* bank are just as optimistic. They predict that the housing loan market will grow by approximately 70 percent in 2005, that interest rates will drop and that the ratio of housing loans to GDP will edge up from 5.6 percent to 11 and 12 percent in 2008.¹⁹

Loans granted to Lithuanian residents went up by 88 percent in 2005, thus it is not surprising that in the

¹⁶ Statistics Lithuania, "Vartotojų nuomonių tyrimo rezultatai," 01 03 2005.

¹⁷ Statistics Lithuania, "GDP 2nd Estimate," 08 09 2005, www.std.lt.

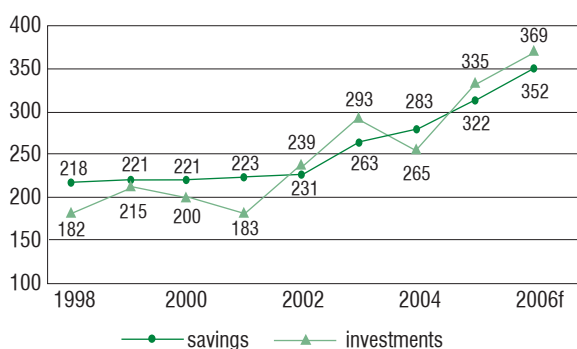
¹⁸ ELTA, "Busto paskolų rinka per metus išaugo 84 proc.," 20 10 2005.

¹⁹ *Staniulytė T., Jakubauskas R.* Bankų grumtynes laimi būsto pirkėjai. – Verslo žinios, 31 03 2005.

current survey household investments were reported to be growing significantly. Lithuanian bankers in general have quite optimistic attitudes towards the household investment situation in Lithuania: they believe that more and more Lithuanians will be willing to invest and growing wages and good prospects will continue to augment bank loan portfolios.²⁰

Diagram 2.3

Households savings and investments, litas per month

Source: LFMI survey

A growing interest in life insurance will also continue to augment household investments. The life insurance market went up by one-fifth during 2005. Life insurance premiums signed over the first nine months of 2005 amounted to 193 million litas and insurance payments totalled 22.5 million litas – 19.1 percent and 1.3 percent more respectively, compared to last year. The life insurance market accounted for 25.3 percent of the total insurance market. In general, insurance premiums signed during the first nine months of this year

totalled 763.5 million litas, or 8.2 percent more than during the corresponding period in 2004.²¹ The country's insurance market is expected to rise between 22 and 25 percent this year.²²

Changes of personal income taxation adopted two years ago have also continued to enhance investment incentives and bolster growth. A new Law on Personal Income Tax, effective as of 2003, provides for income tax deductions for life insurance premiums which, together with contributions to pension funds, education fees and interest on housing loans, do not exceed 25 percent of a person's income before tax.

Growing earnings and household income will continue to boost household savings and investments. According to the Ministry of Finance, the daily consumption expenditures will rise by 10 percent in 2005. Despite that, household investments and savings will also increase.

Market participants provide high forecasts of household investments and savings growth for the coming year. The latter is expected to go up by as much as one-tenth. The same factors as in the previous survey will continue to stimulate growth. **Market participants predict that household savings will rise by 9.4 percent and household investments will edge up by 10 percent in 2006. Savings will be slightly smaller than investments, 352 litas per month and 369 litas per month respectively. Savings will account for about 15.6 percent of household budgets, whereas investments will again constitute a slightly bigger share – 16.4 percent.**

Estimates and forecast of the participants of LFMI survey

	2004	2005	annual change		2005	annual change		2006	annual change	
		earlier forecast	percent	absolute	updated forecast	proc.	absolute	forecast	percent	absolute
Household income										
per household	1980	2127.11	7.4%	147.11	2106.11	-1.0%	-21	2252.05	6.9%	145.94
per household member*	776.5	834	7.4%	57.5	825.92	-1.0%	-8.08	883.16	6.9%	57.24
Net earnings	1046.41	1132.58	8.2%	86.17	1167.81	3.1%	35.23	1273.02	9.0%	105.21
Household savings	281.89	315.54	11.9%	33.65	321.73	2.0%	6.19	352.04	9.4%	30.31
Household investments	265.27	335.27	26.4%	70	335.9	0.2%	0.63	368.95	9.8%	33.05

* income per household member was calculated based on the data from the 2001 population census which showed that an average household consists of 2.55 persons

²⁰ Biliauskas, M. Bankininkai vilioja naujomis galimybėmis. – Lietuvos žinios, 06 10 2004, p. 7, Biliauskas, M. Skolinimos bumais grasina virsti našta, – Lietuvos žinios.

²¹ ELTA, "Draudimo rinka šiemet Lietuvoje išaugo 8,2 proc.," 20 10 2005.

²² Paškauskaitė R. Draudimo rinkos prognozės puikios. – Verslo žinios, 23 09 2004, p. 5.

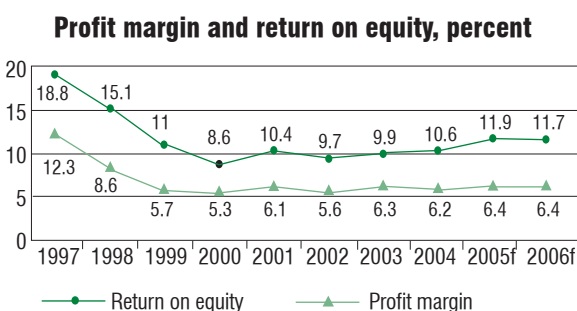
Chapter 3. CORPORATE FINANCE AND INVESTMENTS

3.1. Financial corporate indicators are stable and are slowly improving

In estimating the financial situation of business companies a wide range of financial indicators is used. These are the profit margin, liquidity, turnover (asset management) and the costs of borrowing. The LFMI survey analyses the two most frequently used corporate indicators, the profit margin and the return on equity.¹

The expectations of market participants have been modestly optimistic and have changed very inconsiderably for some time now. This time the market participants are rather optimistic, however, and are expecting to see both the profit margin and the return on equity improving. Market participants predict that the profit margin in 2005 will be on average 6.4 percent, compared to 6.2 a year ago. The return on equity will stand at 11.9 percent at the end of the year, which is 1.3 percent higher than at the end of 2004.

Diagram 3.1

Source: Lithuanian Free Market Institute

The official statistics reflect the improvement in the corporate indicators and confirm the growth of corporate profit. According to preliminary data from Statistics Lithuania, the profit of business companies at

the end of the second quarter in 2005 was one third greater than at the same time a year ago. According to Statistics Lithuania, both the turnover and the revenue of the service sector rose much more rapidly than that of the manufacturing sector and accounted for more than a half (57 percent) of the country's total corporate revenues at the end of the quarter.

The average corporate profit margin (representing the rate of gross profits to sales) has also increased to reach 6.4 percent, compared to 5.8 percent at the same time in 2004. The services sector reported the highest profitability, in particular in the sectors of telecommunication and communication (postal) services (24 percent), business services (22 percent), water transportation businesses (17 percent), and the areas of restaurants and hospitality (11 percent). Good results were also recorded in the sectors of construction (9.5 percent), manufacturing (6.3 percent), and sales (3.4 percent), without, as mentioned, being quite as profitable as the services sector. The energy sector suffered losses during the period, although it should be pointed out that losses are slightly smaller this year compared to 2004. Overall, 68 percent of all Lithuanian companies were profitable in the second quarter of 2005, up by 2 percent as compared with 2004.

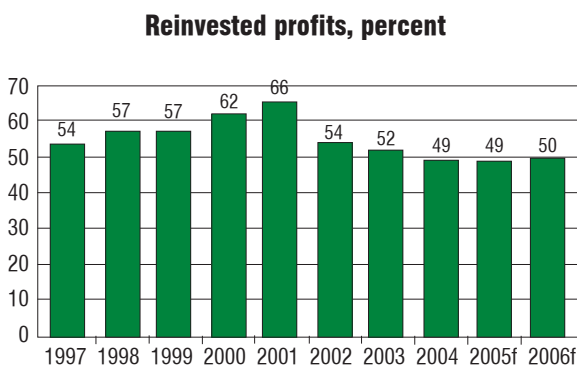
The LFMI survey indicates that the profit margin and return on equity should remain relatively unchanged in 2006. **Market participants predict that the average profit margin will increase to 6.4 percent and that return on equity will grow to 11.7 percent in 2005.** Such modestly optimistic expectations are very likely related to the continued growth of the Lithuanian economy, rising domestic demand and the benefits associated with the membership of the EU. A growing demand for, and costs of, skilled labour and a shortage of qualified workers may have had an adverse impact on corporate indicators.

¹ The profit margin is the rate of net profits to net sales over a given period of time. Return on equity is the rate of net profits to equity capital.

3.2. The share of reinvested profits remains unchanged

The LFMI surveys show that the share of reinvested profits increased steadily from 1997 until 2001, but also that this trend was reversed in 2002 and since then remains largely unchanged. **According to market participants, the proportion of reinvested profits will remain at the levels of 2004 – about 49 percent in 2005, down from 66 percent in 2001.**

Diagram 3.2

Source: Lithuanian Free Market Institute

The tendency of prolonged indicator stagnation can be directly linked to the changes in taxation in 2002, more specifically the decision to apply profit tax to all investments. During the years when the best indicators of reinvested profits were recorded (1997-2001), investments were not being taxed. As soon as the taxation laws had been changed and the new tax started to be applied, the companies reinvested profits, according to the market participants, plummeted and have not recovered since.

According to Statistics Lithuania, during the second quarter of 2005, total capital investments in the country increased by 10 percent as compared to the second quarter of 2004. Although large companies continue to reinvest a sizeable proportion of their profits, a lower rate of growth of capital investment in 2005 can be related to the fact that some sectors of the economy (e.g. the telecommunications sector) have already ful-

filled their investment needs, while other sectors are either awaiting European Union structural funds and will invest in the near future, or are slowly starting to absorb those funds, although this not yet reflected in the market participants' forecasts.

On the other hand, Lithuanian companies seem to view membership of the European Union as a strong incentive to boldly invest abroad: in 2004 foreign direct investment (FDI) of Lithuanian companies rose by 68 percent compared with 2003 and this number is expected to double by the end of this year.² So far, the official statistics do not show any signs of a reversal of this trend: in the first half of 2005, FDI of Lithuanian companies abroad reached 1,534.9 million litas, which is 43.2 percent more than at the beginning of 2005.

According to preliminary data from Statistics Lithuania, FDI in Lithuania totalled 17,538.6 million litas on 1 July, 2005, up by 8.3 percent from the beginning of the year. This translates into an increase of FDI per person of 412 litas.³

Market participants do not predict any big changes in 2006, although their expectations are slightly higher than the data for 2005. **They think that reinvested profits will increase by one percent and stand at 50 percent in 2006.**

Although the share of reinvested profits, according to the LFMI survey participants, is not growing, innovation processes are not slowing down. **According to market participants, expenses on research and development (R&D) will account for 6.4 percent of companies' total expenses in 2005, which is half a percent more than in 2004 (5.9 percent), but still less than in 2001 (7.2 percent).**

According to the market participants, the same tendencies should continue into the next year. The 2006 forecasts are more optimistic. **Market participants think that the share of expenses on research and development will grow to 6.9 percent of total expenses in 2006 (almost reaching the 2001 level).**

² Statistics Lithuania, "2004 statistiniai rodikliai," Presentation by Algirdas Šemeta, 2005 01 28.

³ Statistics Lithuania, "Tiesiogines užsienio investicijos per pirmąjį 2005 m. pusmetį padidėjo 8,3 proc.," 2005-10-14.

Estimates and forecast of the participants of LFMI survey

	2003	2004	index		2005	index	
			percent	absolute	updated forecast	percent	absolute
Profit margin	6.32	6.28	-0.6%	-0.04	6.27	-0.2%	-0.01
Return on equity	10.27	10.17	-1.0%	-0.1	10.86	6.8%	0.69
Reinvested profits	51.95	49.9	-3.9%	-2.05	47.78	-4.2%	-2.12
Expenses on research and development	5.78	6.16	6.6%	0.38	6.51	5.7%	0.35

Chapter 4. MONEY

4.1. Interest on loans has stabilised and borrowing continues to grow

The LFMI survey shows that at the end of 2005 the cost of borrowing from commercial banks will decrease slightly as compared to the end of 2004. **According to market participants, at the end of 2005 one-year loans in litas will cost 5.2 percent, and five-year loans in litas 5.1 percent. In 2006, it is expected that the costs will increase to 5.3 and 5.4 percent respectively.** The survey participants are asked to evaluate all the costs related to borrowing, much of which is not accounted by the official statistics.

Interest rates on commercial loans have now remained at similar levels – varying just a couple of decimal points – for several years in a row.

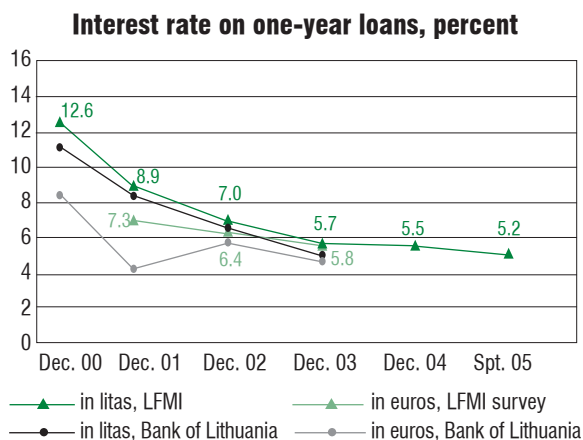
According to the Bank of Lithuania, at the end of 2004 the average interest rates on 1 to 5-year loans and loans over five years denominated in litas were 6.1 and 4.8 percent respectively. This year, the Bank of Lithuania has changed its calculation method and the new data can no longer be comparable to the numbers given by the market participants. Interest rates for one-year loans for non-financial corporations and households are still obtainable, and in September 2005 they stood at 4.75 percent. However, the interest rates for five-year loans are not given any longer; instead, the loans for more than one year are now being calculated.

The level of interest rates in Lithuania is a direct reflection of global trends. It is also affected by a high liquidity of the Lithuanian banking system and strong banking competition.

In 2005, the loan portfolio of Lithuanian commercial banks continued to grow. The growth of the loan portfolios of the commercial banks in Lithuania has exceeded the growth of the deposits. The total loan

portfolio of the Lithuanian banks has now reached 24,817 billion litas, 22.3 percent more than at the end of December 2004. Although the number of loans extended to private individuals has been rising rapidly in recent years and the share of loans drawn by private individuals is constantly increasing (in the second quarter they constituted 29 percent of all loans, up from 20 percent at the end of 2003; at the end of 2004 loans extended to individuals amounted to 4.5 billion litas, a 85-percent rise from 2003),¹ loans to business entities comprised a much larger amount in absolute terms. During the first half of this year, business entities received two thirds of all bank loans.

Diagram 4.1

Source: Lithuanian Free Market Institute, Bank of Lithuania

In addition to bank loans, lease and factoring are getting increasingly popular. The lease and factoring portfolios account for an increasingly large proportion of bank loans (including bank loans extended to other banks and financial institutions) and their rate of growth is as high as that of bank loans. According to data from the Lithuanian Lease Association, the lease portfolio of all member companies of the Association grew by 36.3 percent over the course of the

¹ Biliauskas M., Skolinimosi bumasi grasina virsti našta, Lietuvos žinios.

year, and amounted to 4,792 billion litas at the end of September 2005. From the beginning of the year, when the portfolio stood at 3,887 billion litas, it grew by 25 percent. The portfolio was expected to increase to 5 billion litas in 2005, and current data show that levels might possibly exceed the expectations by the end of the year. Financial lease remains the most popular among the different lease types. The portfolio of this lease type grew by 36 percent, to reach 4,465 billion litas over the course of the last 12 months, while the **activity** lease grew by 40 percent to 327 billion litas.

The factoring turnover, according to the Lithuanian Lease Association, grew by 74 percent over the first nine months of this year, and reached a total of 4.02 billion litas (as compared to 2.31 billion in January-February 2005). The factoring portfolio grew to 913.36 billion litas, up by 54.7 percent compared to the year before (590.3 billion litas).

LFMI survey experts believe that the share of non-bank loans (including lease and factoring) will represent 16.2 percent of the loan market in 2005 (compared to 15.7 percent in 2004), and that it will remain at a similar level, 16.3 percent, in 2006.

A new Law on Financial Institutions, which made lease and factoring services equal to bank loans, has had an adverse effect on the lease and factoring market. The existing law on joint stock companies and other legal acts prohibits lending by joint stock companies above the amount of their equity capital. This means that lending opportunities of lease and factoring companies are considerably restricted.

In addition, lease services avoided another painful restriction only by a very narrow margin. According to amendments proposed to the Law on Financial Institutions in the spring of 2004, a number of services currently provided by lease companies would be classified as services which would be prohibited from generating more than 10 percent of revenues of lease companies. Business lease, purchase on lease, lease agreements with supplementary services and other services would be included among such services.

Although these amendments were ultimately not adopted, other excessive restrictions continue to pose challenges to the development of the non-bank credit market. This means that banks are unlikely to face stronger competition in the near future.

4.2. Saving is growing slowly

According to the Bank of Lithuania, the deposit portfolio of Lithuanian commercial banks grew by 10 billion litas in 2005 and totalled 28.3 billion litas in September 2005. Analysis of the composition of deposits shows that private individuals' deposits continue to grow markedly – they comprised 11.8 billion litas, an increase from 9.8 billion litas on January 1st of 2005.

The deposits in litas made up 54 percent of the total deposits, and they constituted as much as 75 percent of all private individual deposits. Time deposits and demand deposits constituted similar parts of the total deposits, each accounting for approximately 14 billion litas.

The main reasons for improving deposit indicators are economic growth, growing household incomes, an increasing number of companies which transfer salaries to bank accounts, promotion of debit and credit cards and the banks' efforts to attract as many as possible time deposits.

If deposits by private individuals grew significantly (at the end of September 2005 they amounted to 4,289 million litas, as compared to 3,762 million litas at the beginning of the year), corporate deposits (both demand and time deposits) decreased in 2005 – corporate deposits in September 2005 amounted to 896 million litas, compared to 928 million in January 2005. The composition of deposits did not change much in 2004: the proportion of demand deposits in litas has grown to make up 60 percent of all deposits, while the share of time deposits constitutes four tenths of all deposits. The proportion of time deposits has remained rather stable for a few years now. It is likely that the amount of free operating assets in companies' possession has not decreased, and companies have been safely and profitably depositing them for fixed terms.

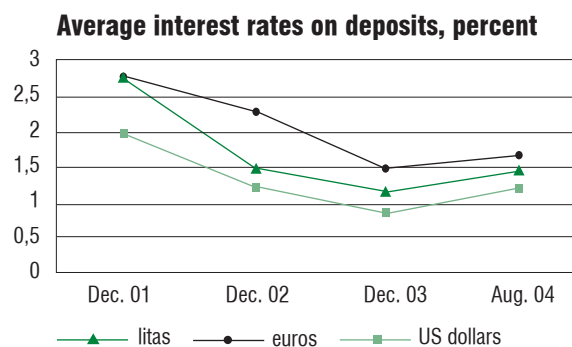
As usual, most deposit agreements were made for time deposits under one month – almost double the deposits accepted for one-to-six months terms (however, in September 2005 the trend was reversed and the one-to-six month deposits amounted to four tenths of all deposits).

A particularly high growth was recorded for deposits above two years, whose share went up by 80 percent in 2004. Such trends continue into this year, and are due to higher interest on long-term deposits, growing saving needs and opportunities for saving, improved

attitudes towards banks and intense banking competition and advertising. On the other hand, time deposits above two years still account for less than 1 percent of all time deposits.

The yield on deposits is continuing to fall. According to the Bank of Lithuania, the average interest rate on deposits denominated in litas was negative as it did not outweigh inflation. Given strong banking competition, reduced costs, falling base interest and exchange and credit risk, the interest rates on deposits and loans in litas and euros remained almost the same throughout 2004. The average yield on time deposits in litas, as compared with other currencies, was the highest and stood at 1.37 percent at the end of August 2004 (1.27 a year before). The average interest rates on time deposits in US dollars and euros edged up by 0.36 and 0.06 percentage point and were 1.20 and 1.59 percent respectively at the end of August 2004.

Diagram 4.1

Source: Lithuanian Free Market Institute, Bank of Lithuania

Interest rates on deposits are not likely to change markedly either this year or in 2006 as commercial banks can still derive foreign credit resources at favourable conditions. Neither the current economic situation and the prospects of the euro area and related policies of the European Central Bank policy are likely to cause an increase in interest rates on deposits.

Estimates and forecast of the participants of LFMI survey

	2004	2005	change		2005	change		2006	change	
		prognosis	percent	absolute	new prognosis	proc.	absolute	prognosis	percent	absolute
Interest rates										
1-year loans in litas	5.72	5.93	3.7%	0.21	5.16	-13.0%	-0.77	5.33	3.3%	0.17
5-year loans in litas	5.75	5.96	3.7%	0.21	5.13	-13.9%	-0.83	5.36	4.5%	0.23
Non-bank loans	19	18	-5.3%	-1	16.21	-9.9%	-1.79	16.3	0.6%	0.09

CONCLUSIONS

According to the survey of market participants conducted by LFMI in August to September 2005, the economic situation in Lithuania this as well as the next year should continue to grow both steadily and rapidly. Economic indicators, although noticeably worse than a couple of years ago, remain rather high and economic growth seems to have finally reached the general population – both the monthly income and the household income are on the increase, people save, invest and spend much more. The income growth is stimulated by both fierce competition in the labour market as well as improving economic situation. Bigger monthly salaries, together with the money that Lithuanians working abroad are sending back to their families, contribute to improving financial situation of Lithuanian households. Also, the financial situation of businesses is improving, while the unemployment rates are still on a continuous decline. The economic growth is further stimulated by expanding internal market and the elimination of the last remaining barriers for trade, which, together with improved export conditions, prompted rapid export growth after the EU accession; brighter expectations of both companies and people, leading to high levels of consumer consumption also contribute to growth. On a more pessimistic note, it should be pointed out that the levels of shadow economy are not decreasing – on the contrary, they are on the rise, and the same goes for tax burden rates. The optimism over steadily decreasing unemployment is shadowed by the emigration wave and the non-existent immigration policy, as well as high levels of structural unemployment and lack of qualified labour force. Overall, after the EU membership one could notice fewer bubbles in the prognoses of the market participants, their estimates are much steadier. Market participants hope for steady employment, continuous growth of income, investments and foreign trade, but do not project any big changes caused by external factors.

Market participants polled by LFMI did not change their earlier forecasts and predict that Lithuania's gross domestic product (GDP) will grow by 6.3 percent in 2005. It is projected that economic development then

will decelerate and that the economy will grow by 6.1 percent in 2006. The prognoses coincide with the forecasts of other official – national and international – institutions: most of them, with the exception of the Ministry of Finance, lowered their earlier 2005-2006 forecasts, and predict a slower, albeit still relatively fast, growth.

In addition to the already mentioned factors, the expectations are also boosted by the fairly successful first year of Lithuania's membership of the European Union (EU), in particular regarding the positive changes in the division of labour and increased specialisation.

Market participants do not share the prevalent notion about the positive impact of structural funds; in fact, they are rather sceptic in evaluating the impact that the EU support will have on the country's economic development. Although they recognise that structural funds have some positive effects on economic growth, market participants also think that they can entail serious negative consequences and, in particular, distort competition. The LFMI respondents were almost unanimously stating that structural funds pervert competition, and one-third of those polled thought the negative impact was especially strong (two-thirds of those polled thought that the negative impact would not be very strong, but only three percent said that structural funds did not distort competition at all). In any case, the positive impact of EU support and even labour division and specialisation is likely to fade away in time, while structural funds may even exert grave and long-term consequences. Thus seeking to use these sources in the most efficient way and to sustain a viable economic growth after they are depleted, it is indispensable to stimulate growth by pursuing a strict fiscal policy, further liberalising the market and resisting the temptation to artificially stimulate the economy by increasing government spending.

An even faster economic growth in the future is likely to be hindered by protracted reforms in certain strategic sectors, unpredictable government policy, a still extensive shadow economy, an – ever growing – lack of qual-

ified labour as well as negligible foreign investments and lack of improvements in the investment climate.

As the LFMI survey indicates, the popular expectations that the shadow economy will contract has not yet been fulfilled. According to market participants, the shadow economy has been constantly decreasing over the period of 1997 to 2003 - it shrank by 7 percent over those six years, since 2003 accounting for approximately one-fifth of the country's economy. However, since then the LFMI survey participants have provided different forecasts and think the share of the shadow economy now is growing. In 2005, similarly, market participants reported that the shadow economy in Lithuania has increased. The results of the current survey show that the shadow economy will account for 21.4 percent of GDP in 2005, or nearly one percent more than projected half a year ago. Market participants are a little bit more positive about the next year, however - they expect the shadow economy to decrease in 2006, to account for 20 percent of the entire economy.

The considerable and persistent tax burden, inconsistency and unpredictability of the tax policy, strict regulations of the land market and barriers to land acquisition and construction activities, coupled with high excise duties on cigarettes, alcohol and fuel, deteriorated conditions for individual businesses and new EU rules and regulations explain that do not allow for more optimistic forecasts of the shadow economy.

Market participants think that the growth of both exports and imports will remain steady and rapid, while exports again are expected to grow more rapidly than imports. As the survey indicates, in 2005 exports will grow by 12.9 percent and imports will rise by 12.3 percent as compared to respectively 13.2 and 12.4 percent in 2004. Survey participants predict that foreign trade will increase even more next year: exports are expected to go up by 13.6 percent and imports will increase by 12.6 percent.

The revised 2005 forecasts of foreign trade growth reported by market participants are very similar to their *ex ante* prognoses from six months ago: they reduced the forecast of both import and export growth only by some tenths of a percent as compared with the figures presented in the previous survey. In general, over the last couple of years the figures of foreign trade growth provided in the LFMI survey did not change very sharply, they have remained were optimistic, while not being stimulated by either high expectations or disillusionment.

Countries of the European Union remained among Lithuania's main trade partners in 2005. While many barriers for trade with these countries have been removed long before the Lithuanian membership in the Union, both import and, especially, export and to and from EU countries have been grown rapidly since the actual date of accession. Market participants' higher expectations and resulting higher estimates and forecasts for the foreign trade growth are also bolstered by the slow recovery of Lithuania's main trading partners - especially the US, Russia and other CIS countries (but not the countries of the euro-zone), also by higher prices of oil and oil produce. Increased estimates of household income, the purchasing power and daily consumption expenditures, and slightly recovering investment processes have led to higher expectations regarding import growth. On the other hand, the less optimistic (as compared to the prognoses six month ago) forecasts for export growth are likely to also be related to the closure of the 1st reactor of the Ignalina nuclear plant, as well as the stagnation of the euro zone economies.

Market participants raised their prognoses of price growth and think that prices will climb at a higher rate in 2005 than over the previous number of years. Similar upward trends are expected to persist in the coming year as well, when the level of inflation is expected to be even higher than in the current year. Consumer prices will rise by 3.46 percent and producer prices will increase by 3.96 percent in 2005, compared to 2.96 and 3.3 percent respectively in 2004. Several factors could be attributed to the higher price levels in Lithuania. First, it is important to note that the prices in some sectors - namely energy, transport and healthcare - are regulated by the state. And despite the Government's efforts to cushion the growth of gas, electricity and transport prices, the leap ended up being the most significant in these particular sectors. Second, the level of prices in Lithuania is still one of the lowest in the entire EU, and prices in one market usually tend to converge (and they usually converge upwards). Third, continuously growing government expenditure (including EU support) also push up the level of inflation. And, finally, rising personal earnings and such measures as increases in the mandatory minimal wage (indirectly, through increased consumption) also drive prices upwards. Changes in the trade regime and increases in excise duties, sharply mounting oil prices and a growing domestic demand should also be mentioned as factors contributing to the increase in prices.

While the mounting oil prices were undoubtedly the main cause of the significantly higher producer prices, such factors as subsidies for exports to non-EU markets and agricultural subsidies within the EU to goods that are not being imported, as well as changed trade regime with some of the third countries have also contributed to the price rise.

Market participants polled by LFMI predict that consumer prices will go up by 3.46 percent in 2006, while producer prices will increase by 4.1 percent. In addition to the already mentioned reasons for the rise in prices – namely falling unemployment rates, expectations of a rapid growth of earnings and household income, rising oil prices, and gradual harmonisation of taxes with EU provisions as well as increases in excise duties - forecasts for higher prices can also be fuelled by increasing consumption in anticipation of rising prices after the introduction of the euro.

The survey shows that a stable and rapid economic growth continues to improve the situation on the labour market. According to market participants, the rate of unemployment will be 8.6 percent at the end of 2005, compared to 9.6 percent at the end of 2004. It is expected that unemployment will continue to fall steadily and will stand at 8 percent at the end of 2006. Continued economic development and expected improvement of corporate indicators are driving down the rate of unemployment. Emigration of Lithuanian workers to other EU countries has also had an important impact on the rate of unemployment. On the other hand, tax policies that are disadvantageous for business and labour and rigid employment regulations; also a large number of unskilled unemployed individuals and a lack of qualified specialists are serious obstacles that impede a more rapid reduction in unemployment. The unskilled labour population and lack of necessary qualifications are the main reasons for fundamental problems of the Lithuanian labour market, namely the structural unemployment and a large number of people who are out of work for a prolonged period of time – 2 years or longer. This specific – and not too encouraging – feature of the Lithuanian labour market is partly a result of the serious deficiencies of a national education system that produces a large number of poorly skilled workers that are not valued in the labour market.

Market participants think that the tax burden will be 34.6 percent of GDP in 2005, compared to 35.4 percent last year. The LFMI survey participants do not expect the tax burden to decrease in the coming

year. They believe the tax burden will remain similar, compared to 2005, and constitute 34.5 percent of GDP in 2006.

2005 was a year of harsh debates about the tax burden and particularly the tax reform, which was supposed to reduce the heavy burden. The final version of the reform, however, is rather controversial. Certain aspects of the tax reform are definitely welcome and has had a positive impact on forecasts reported by market participants. For example, it should be applauded that the road tax has been eliminated and – finally - the personal income tax rate was lowered from 33 percent to 24 percent. Sadly, however, the government has chosen a very ineffective method to implement these changes. The tax rate will be reduced not in one go, but rather gradually over three years: from 33 to 27 percent starting from 1 July 2006 and then again to 24 percent from 1 January 2008. In the current form, the conducted tax reform will not considerably alleviate the tax burden for legal workers and businesspeople, therefore it will not serve as an effective tool to reduce the shadow economy in Lithuania (while this was among the primary goals of the reform). Other aspects of the tax reform will hardly contribute to enhancing the country's competitiveness, which is also an important goal for Lithuania. Seeking to compensate for a potential loss of budget revenues, a "solidarity" tax and a 1 percent real estate tax for private persons (applied to real estate used for commercial purposes) were imposed. The terms and conditions of taxation will be the same as those applied to business entities. Apartments used for personal accommodation were excluded from taxation.

Consequently, the tax burden is not likely to decrease; its weight will be simply shifted and divided differently among different taxes. It can be firmly said that the enacted tax reform is just an imitation of a real reform and is based not on long-term economically grounded objectives, but rather on short-term measures aimed at satisfying the government's short-term tasks, such as balancing off the national budget and compensating for ineffective government expenditure by new taxes. Such policy does not encourage the business community to create new jobs and is not effective in seeking to stimulate the labour markets and consumption.

While in the previous years other institutions predicted a fast rise in earnings, market participants polled by LFMI remained rather moderate and did not predict a sharp growth of wages. In the years from 2001 to 2004 market participants did not see any changes

that could give rise to a considerable leap in earnings, and this was reflected in their estimates and forecasts that were barely altered in the previous surveys. In the current survey, market participants are again more optimistic about the prospects of faster wage growth. Market participants believe that average net earnings will increase by as much as 11.6 percent, or 122 litas, and will amount to 1,167.8 litas per month. Market participants predict that the growth momentum of the average monthly net earnings will continue into the next year – the monthly earnings will edge up by nearly 10 percent in 2006, amounting to 1,273 litas.

The more optimistic prognoses for both this and the next year are being bolstered by rapidly falling unemployment and labour competition caused by large-scale emigration as well as endemic weaknesses of the education system, also growing profitability and increasing productivity, fuelled by new technologies and modernisation. Repeated increases in the mandatory minimum monthly wage, as well as salary increases for budgetary employees, also have an indirect impact on the wage growth.

The economic growth has had a continuous positive impact on the financial situation of Lithuanian households. The yearly estimates obtained from the survey of market participants show a steady growth of household income over the past five years. According to market participants, average monthly household income will rise by 6.4 percent in 2005, and will amount to 2,106 litas. The updated forecasts are a bit lower than those provided half a year ago when market participants expected average monthly household income to grow by 7.4 percent. Monthly household income per household member will average 826 litas.

The primary factors behind the rise in household income include rapidly falling unemployment rates and growing earnings, also growing pensions, various and numerous social assistance benefits and other payments from the state budget. In addition to that, market participants believe that household income was also augmented by emigration as household members, working in foreign countries, sent or transferred some portion of their wages to their family members in Lithuania.

The LFMI polled market participants estimate that the financial situation of households will continue to improve in the coming year. Market participants project that average household income will grow at a similar rate in 2006 as in 2005 – by approximately 7 percent,

and will amount to 2,252 litas per month, or 883 litas per household member.

LFMI survey reflects an upsurge in both household investments and savings. As compared with 2004, household savings continued to grow steadily in 2005 and at a similar rate as in the previous years, while household investments showed a sizeable growth again after a slump in 2004. Market participants believe that household savings will edge up by 14 percent and will total 321.73 litas per month in 2005. Household investments are expected to amount to 335.9 litas per month this year, or 70 litas more per month (compared to 265 litas per month a year ago). Household investments are - again, after a one year's break - expected to exceed the level of savings.

The forecasts of market participants provided in the current and very similar to the ones presented in the previous survey. At the beginning of this year market participants thought that household investments would surge by more than 25 percent. Household savings were expected to grow by 12 percent, down by 2 percent as compared to the current survey but more considerably than during the last year when savings went up by 7.5 percent. Just as it was projected before, household savings will account for 15 percent of household income and investments will account for 16 percent.

If saving can be considered to be a traditional – and possibly a subconscious -instinct to many Lithuanians, formed long ago, when alternative tools such as bank loans were not yet available, investments have long been seen as a more risky undertaking. That is why the boom of investments could be read as a sign of a growing consumer confidence – both in economic performance as well as in credit institutions. An upsurge in household investments could be driven by the boom of the real estate market and the surge in prices of housing, also by a growing interest in life insurance. The investments are also augmented by fierce competition in both banking sector as well as financial lease market.

Market participants provide high forecasts of household investments and savings growth for the coming year. The latter is expected to go up by as much as one-tenth. The same factors as in the previous survey will continue to stimulate growth. Market participants predict that household savings will rise by 9.4 percent and household investments will edge up by 10 percent in 2006. Savings will be slightly smaller than investments, 352 litas per month and 369 litas per month re-

spectively. Savings will account for about 15.6 percent of household budgets, whereas investments will again constitute a slightly bigger share – 16.4 percent.

The expectations of market participants in terms of corporate indicators have been modestly optimistic and have changed very inconsiderably for some time now. This time the market participants are rather optimistic, however, and are expecting to see both the profit margin and the return on equity improving. Market participants predict that the profit margin in 2005 will be on average 6.4 percent, compared to 6.2 a year ago. The return on equity will stand at 11.9 percent at the end of the year, which is 1.3 percent higher than at the end of 2004.

The LFMI survey indicates that the profit margin and return on equity should remain relatively unchanged in 2006. Market participants predict that the average profit margin will increase to 6.4 percent and return on equity will grow to 11.7 percent in 2005. Such modestly optimistic expectations are very likely related to the continued growth of the Lithuanian economy, rising domestic demand and the potential benefits associated with the membership of the EU. A growing demand for, and costs of, skilled labour and a shortage of qualified workers may have an adverse impact on corporate indicators.

The LFMI surveys show that the share of reinvested profits increased steadily from 1997 until 2001, but also that this trend reversed in 2002 and since then remains largely unchanged. According to market participants, the proportion of reinvested profits will remain at the last year's levels - about 49 percent in 2005, down from 66 percent in 2001. Market participants do not predict any big changes in 2006, although their expectations are slightly higher: they think that reinvested profits will increase by one percent and stand at 50 percent in 2006. The tendency of prolonged indicator stagnation can be directly linked to the changes in taxation in 2002, namely to the decision that the profit tax should be applied to all the investments. During the years that the best indicators of reinvested profits were recorded (1997-2001), investments were not being taxed. As soon as the taxation laws changed and

the new tax started to be applied, the reinvestment profit expectations of market participants plummeted, and they have not recovered since.

Although the share of reinvested profits, according to the LFMI survey participants, is not growing, innovation processes are not slowing down. According to market participants, expenses on research and development (R&D) will account for 6.4 percent of companies' total expenses in 2005, which is half a percent more than in 2004 (5.9 percent), but still less than in 2001 (7.2 percent). According to the market participants, the same tendencies should continue into the next year. The 2006 forecasts are more optimistic. Market participants think that the share of expenses on research and development will grow to 6.9 percent of total expenses in 2006 (almost reaching the highs of 2001 level).

The LFMI survey shows that at the end of 2005 the cost of borrowing from commercial banks will decrease slightly as compared to the end of 2004. According to market participants, at the end of 2005 one-year loans in litas will cost 5.2 percent, and five-year loans in litas – 5.1 percent; next year the costs are expected to grow to 5.3 and 5.4 percent respectively.

In addition to bank loans, lease and factoring are getting increasingly popular. The lease and factoring portfolios account for an increasingly bigger proportion of bank loans (including bank loans extended to other banks and financial institutions) and their rate of growth is as high as that of bank loans. LFMI survey experts believe that the share of non-bank loans (including lease and factoring) will represent 16.2 percent of the loan market in 2005 (compared to 15.7 percent in 2004), and that it will remain at a similar level, 16.3 percent, in 2006.

* * *

The next survey will be conducted in Spring of 2006 and will show how the market participants' *ex post* evaluations will correspond to their current expectations for the year 2005, and will also show how and if their expectations for 2006 change.

TYRIMO EKSPERTAI/SURVEY PARTICIPANTS

Aleksandras Abišala (*UAB A. Abišala ir partneriai*); Saulius Bačauskas (*APB „Apranga“*); Antonis Balkūnas (*UAB „Vokė – III“*); Andrius Bogdanovičius (*UAB „InfoBankas“*); Algirdas Bučas (*AB „Invalida“*); Birutė Čepo-nytė (*AB „Panevėžio keliai“*); Nerijus Dagilis (*UAB „Hermis Capital“*); Mindaugas Glinskis (*UAB „Sostena“*); Jonas Iržikevičius (*UAB „SEB VB Investicijų valdymas“*); Regvita Ivanovienė (*AB „Lifosa“*); Dalius Jarmalavičius (*AB „Klaipėdos baldai“*); Stanislovas Jurkuvėnas (*AB „Grafobal Vilnius“*); Sandra Klimienė (*UAB „Baltijos baldų grupė“*); Edmundas Kolevaitis (*UAB „ECG“*); Rimantas Kraujalis (*UAB „Eksma“*); Renata Krikščiūnaitė (*Barono TŪB „Salda“*); Algimantas Kundrotas (*Bayerische Hypo- und Vereinsbank AG Vilniaus skyrius*); Kęstutis Kvainauskas (*advokatų kontora Miškinis, Kvainauskas ir partneriai*); Kęstutis Lazdauskas (*UAB „Sostena“*); Ervinas Leontjevas (*UAB „TD Baltic“*); Kęstutis Lipnickas (*UAB „Santa Monica Networks“*); Aleksandras Sigitas Matelionis (*AB „Kauno energija“*); Vytautas Meištas (*AB „Ragutis“*); Remigijus Mielinis (*UAB „Armila“*); Šarūnas Nedzinskas (*AB „Lietuvos draudimas“*); Artūras Papkovas (*UAB „Ranga IV“*); Arūnas Pasvenskas (*AB „Klaipėdos kartonas“*); Raimondas Paulavičius (*Investicinis holdingas „MG Baltic Investment“*); Dijana Pėlikienė (*AB „Klaipėdos nafta“*); Sigitas Petraitis (*UAB „Žabolis ir partneriai“*); Vita Petrošienė (*AB „Mažeikių nafta“*); Raimondas Rajeckas (*AB „Valmeda“*); Daiva Rakauskaitė (*UAB „Strata“*); Vaidas Savukynas (*UAB koncernas „MG Baltic“*); Vytautas Silevičius (*UAB „Doleta“*); Jonas Sirvydis (*AB „Achema“*); Ramūnas Skaisgiris (*AB „Grigiškės“*); Daiva Šlekienė (*UAB „Senukų prekybos centras“*); Viktorija Trimbel (*UAB „Omnitel“*); Vadimas Titarenko (*AB bankas NORD/LB Lietuva*); Rimantas Tuskevičius (*UAB „Eko Rivi“*); Gintas Umbrasas (*UAB „Ekonominės konsultacijos ir tyrimai“*); Remigijus Vainius (*UAB „Senjorų rezidencija“*); Rasa Vaitiekutė (*UAB „Ertresa“*); Vytautas Valionis (*AB „Lietuvos telekomas“*); Jonas Varkauskas (*UAB „If draudimas“*); Kas-tytis Jonas Vyšniauskas (*UAB „Sulinkiai“*); Jolanta Žotkevičienė (*UAB „Baltic Optical Disc“*).

LIETUVOS LAISVOSIOS RINKOS INSTITUTAS
LITHUANIAN FREE MARKET INSTITUTE

LIETUVOS EKONOMIKOS TYRIMAS 2005/2006 (1)
A SURVEY OF THE LITHUANIAN ECONOMY 2005/2006 (1)

Spaudai paruošė ir spausdino UAB „Petro ofsetas“
Žalgirio g. 90, LT-09303 Vilnius